

Centenario das Irmandades da Fala

O teatro nas Irmandades da Fala

Edición de Laura Tato Fontaña

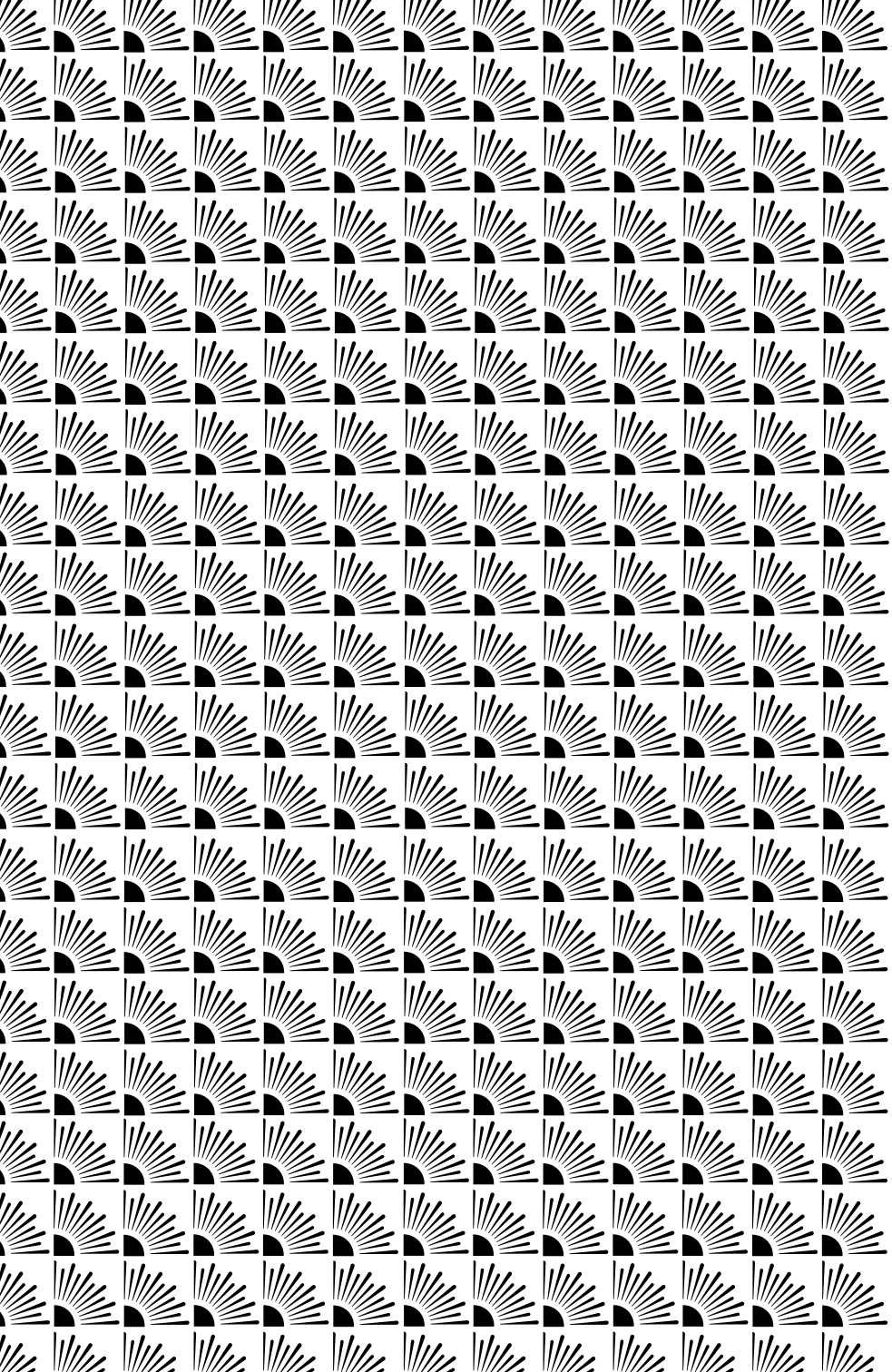

**REAL
ACADEMIA
GALEGA**

*Antoloxías
da Academia*
3

***O teatro
nas Irmandades
da Fala***

100

IRMANDADES DA FALA
CENTENARIO

© da introdución, edición e notas
Laura Tato Fontaíña

© da presente edición
Real Academia Galega

Deseño da colección
Pepe Barro

Maquetación e impresión
Mazaira grafismo, sl

ISBN: 978-84-87987-97-7

D.L.: C 1307-2016

***O teatro
nas Irmandades
da Fala***

Donosiña, Xaime Quintanilla

Entre dous abismos, Antón Villar Ponte

María Rosa, Gonzalo López Abente

Un caso complicado, Leandro Carré Alvarellos

Laura Tato Fontaiña

Introdución, edición e notas

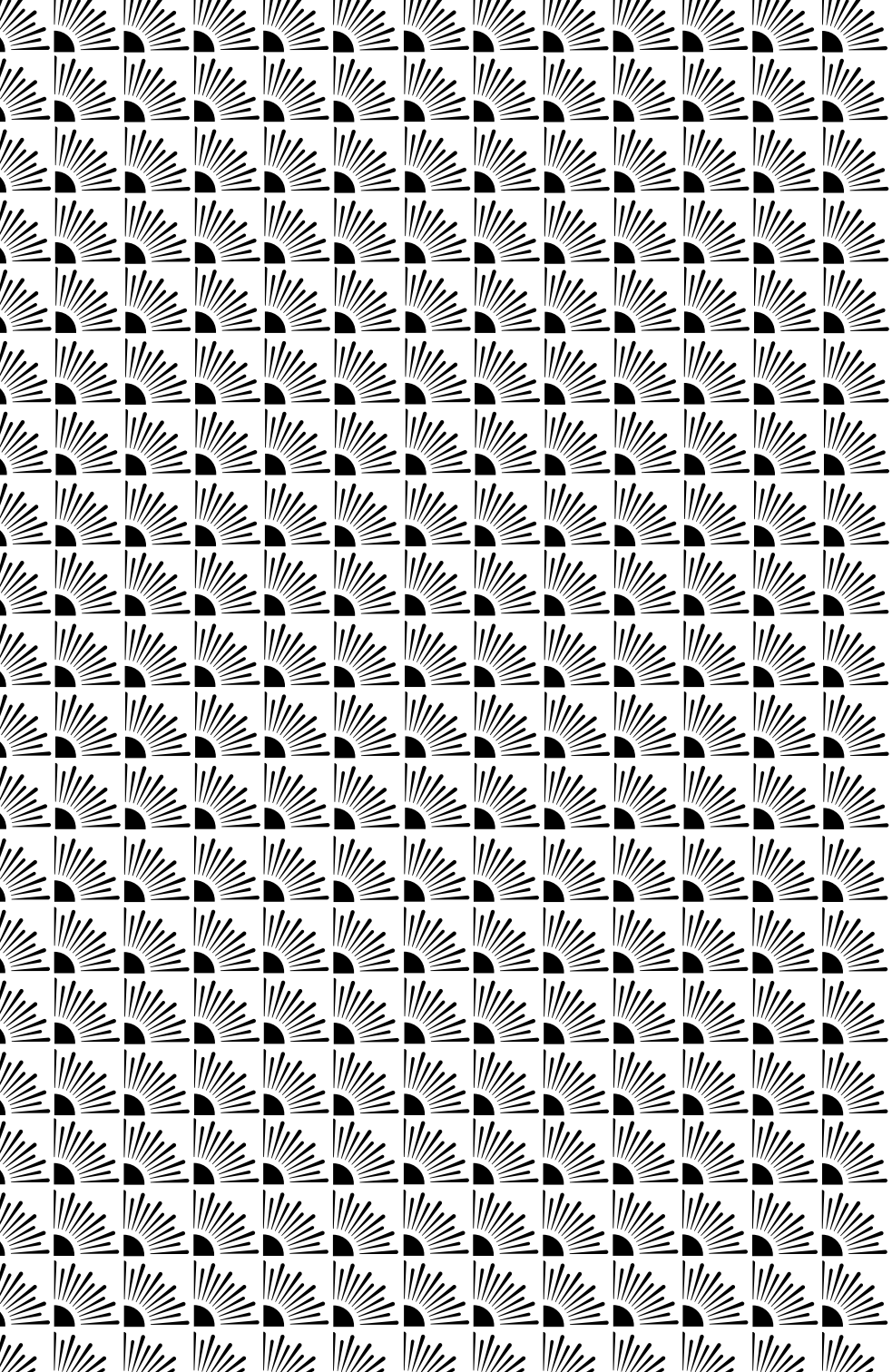

ÍNDICE

- 11 *Novo teatro para un tempo novo*
Laura Tato Fontaiña
- 31 ***Donosiña***
Xaime Quintanilla
- 95 ***Entre dous abismos***
Antón Villar Ponte
- 109 ***María Rosa***
Gonzalo López Abente
- 153 ***Un caso complicado***
Leandro Carré Alvarellós

***Novo teatro
para un tempo novo***
Laura Tato Fontaíña

A comezos do século XX, cando nas Irmandades da Fala se programa a reconstrución da cultura galega e da ideoloxía nacionalista, resultaba evidente que o sistema literario estaba incompleto e que, mesmo naqueles aspectos ou xéneros que contaban con obras e autores de calidade indiscutíbel e universal, cumpría unha renovación en profundidade que modernizase e elevase a literatura galega a niveis europeos. Para entendermos o interese e esforzo que puxeron as Irmandades nesta renovación, non debemos esquecer o papel fundamental que cumpriron a literatura e os escritores na recuperación das nacionalidades emerxentes, nin que a consolidación do sistema literario galego foi o resultado dunha vontade expresa por parte do movemento irmandiño de dotar a cultura galega de todas aquelas pólas da arte que a dignificasen e elevasen ao rango de cultura normalizada.

De feito, xa en 1916, no texto fundacional das Irmandades da Fala, *Nuestra afirmación regional*, Antón Villar Ponte declaraba que a situación da lingua sería outra se existisen un teatro e unha novela galegos. En consecuencia, dentro do que denominaron “política da lingua”, a carón da recuperación oral en todos os rexistros e situacións, as Irmandades procuraron crear os medios e canles de difusión necesarios para desenvolveren aqueles xéneros literarios que o Rexurdimento do século anterior non lograra pór á altura da poesía lírica. A literatura galega ficara ancorada nos logros de Rosalía de Castro, Eduardo Pondal e Manuel Curros

Enríquez, e tanto o público urbano como as elites intelectuais estaban cada vez máis afastadas do mundo ao que se mantiñan fieis os escritores rexionalistas. Este afastamento producíase tanto no ámbito temático como no lingüístico e, canto aos xéneros, o cultivo da poesía era infinitamente superior a calquera dos outros. De aí que o interese das Irmandades se centrara no cultivo da prosa, fose cal for o xénero que a utilizase. Para analizaren o estado da literatura galega, convocaron, en 1918, un certame que, en teoría, estaba destinado a premiar novelas curtas e poemas, mais que na práctica considerou como “novela” todas as obras escritas en prosa, como resulta evidente ao comprobarmos que a peza dramática titulada *Enredos*, de Leandro Carré, recibiu un *accessit* dentro daquela categoría. Outro indicio do interese que tiñan as Irmandades en potenciar a prosa é a diferenza económica que estableceron nos premios ás diferentes categorías ou xéneros, pois a cantidade destinada ás obras en prosa duplicaba a que recibirían as obras en verso (100 pesetas fronte a 50), a pesar do papel central da poesía na valoración xeral do *stablishment* cultural galeguista.

As obras presentadas ao certame puxeron de manifesto moitas das eivas que había que corrixir, polo que os convocantes, sen reparo ningún, publicaron a opinión dos membros do xurado sobre elas. Na categoría de novela, a obra gañadora foi *O Diputado por Veiramar*, de Gonzalo López Abente, que, ademais de pola fábula e o seu desenvolvemento, mereceu o premio pola moderna técnica narrativa. Fronte a isto, o xurado considerou que a peza dramática *Enredos*, de Leandro Carré, era merecedora de grandes gabanzas pola forma, mais resultaba anticuada no asunto, polo que só recibiu unha mención honorífica. A diferenza entre ambas as obras radicaba no tema e na ambientación: a novela de López Abente rompía coa narrativa anterior —limitada á anécdota costumista e rural— e denunciaba o corrompido

mundo da política caciquil nas vilas galegas; pola contra, a comedia de Carré continuaba a liña temática do teatro rexionalista: a emigración e as súas consecuencias no mundo labrego. O xurado comentou con dureza as pezas de teatro que introducían nas letras galegas elementos do “astracán” español, do madrileñismo ou que, na súa opinión, delataban abertamente que foran pensadas e escritas en español.

A Irmandade da Coruña anunciou a creación do Conservatorio Nacional de Arte Galega en xaneiro de 1919, mais debía ser un proxecto madurecido ao longo de moito tempo pois cando se deu a coñecer estaba planificado en todos os detalles. Á fronte del ía estar Fernando Osorio, actor profesional formado nun dos centros máis modernos de Europa, que aplicaría na educación dos seus alumnos os programas aprendidos en Lisboa. Ademais de acabar cos defectos e vicios propios dos amadores, tamén se pretendía solucionar as carencias do teatro galego modernizándoo. Cumpría representar obras que non se desenvolvesen en ambientes rurais e que os seus protagonistas fosen das clases media ou alta para desvincular a utilización da lingua das clases populares e demostrar que o galego era válido para toda a sociedade e para todos os rexistros. Había que crear un teatro que interesase ás minorías cultas, un teatro que gañase o público non por patriotismo senón pola calidade artística, e que ademais atraese tamén a clase media urbana máis colonizada, que de ningunha forma se identificaba co teatro rural. Tamén era necesario que o repertorio contase con máis obras longas, porque xa non se trataba de realizar funcións bilingües, nin festivais variados, senón de que todo o espectáculo fose dramático e en galego.

O proxecto era demasiado ambicioso e complexo para ser alcanzado de inmediato, polo que as actuacións se estableceron en varias fronteas. Para a presentación do Conservatorio, Antón Villar Ponte encargou unha obra que reunise as características

desexadas a un escritor consagrado, recoñecido por todos, indiscutíbel e celebrado pola prensa: Ramón Cabanillas. Mais para formar os actores e actrices botou man da mellor dramaturxia europea, clásica e contemporánea (Shakespeare, Strindberg, Maeterlinck, Yeats...), e para contar axiña cun repertorio amplo recorreu ao teatro portugués. Completábase o programa cun chamamento urxente para que fosen enviadas ao Conservatorio obras que respondesen ao carácter culto e universalista que se estaba a procurar. O propio Antón Villar Ponte comezou a escribir, en colaboración con Ramón Cabanillas, a traxedia histórica *O Mariscal*, que tivo a primeira edición en 1926 e a segunda en 1929.

Estas esixencias deixaban fóra do programa e do repertorio do Conservatorio todo o teatro galego existente, polo que desde as páxinas do boletín voceiro das Irmandades, *A Nosa Terra*, non se cansaron de repetir unha e outra vez que a nova institución non desprezaba o teatro de temática rural, mais consideraba que ese tipo de teatro tiña xa o seu público, o público popular, o dos coros, e que era necesario crear outro público para outro teatro, culto e urbano. Entre as posibilidades estéticas que ofrecía a dramaturxia contemporánea, o Conservatorio optou pola naturalista, porque esta fora a dramaturxia con que se superara en Europa o teatro decimonónico para entrar no século XX, e era tamén a que estaba a utilizar o teatro crioulo arxentino para se liberar do mimetismo español e crear un teatro de seu. Dentro das obras naturalistas europeas, optaron polas portuguesas polo doado que resultaba a adaptación lingüística. Esta vontade de ruptura coa tradición galega ficou plasmada no acto de presentación do Conservatorio no Pavillón Lino da Coruña, o 22 de abril de 1919, pois o programa da estrea d'*A man de Santiña*, de Ramón Cabanillas, completouse coa pequena peza *Uma anedota*, do portugués Marcelino Mesquita, prescindindo de todas as obras galegas existentes.

Ramón Cabanillas escribira para este evento unha delicada comedia de amor. A acción, moi sinxela, desenvólvese no pazo en que vive D. Salvador coas fillas, Rosario e Santiña, e unha sobriña, Marirrosal. Ricardo, que volvera da emigración disposto a casar con Marirrosal, pensa que esta ama o seu tío e, por respecto a D. Salvador, decide renunciar a ela. A intervención de Santiña, que fala co seu pai e mais con Ricardo, desfai o malentendido e todo acaba felizmente. O aspecto máis coidado por Cabanillas foi a linguaxe, que alcanza momentos de gran lirismo, sen que falte tampouco a disertación política contra o cunerismo e a emigración. O máis importante da obra era que rompía coa tradición ruralista e presentaba en escena a persoas das clases sociais máis altas falando galego. Era, por tanto, a primeira comedia contemporánea de costumes señoriais. O espectáculo das tres señoritas falando galego mentres se adobían para ir á misa resultaría impactante para o público coruñés. Non debemos esquecer que houbo un sector do galeguismo que pensaba que se as nais da clase media urbana falasen galego cos seus fillos e fillas, o problema da lingua estaría resolvido, como se as nais vivisen fóra da sociedade e puidesen subtraerse á diglosia colectiva. Podemos lembrar exemplos tan ilustres como o de Eduardo Pondal pedindo ás rapazas da Coruña que falasen galego, ou o de Manuel Lugrís, n'*O pazo*, facendo que o protagonista, Pedro, escolla para esposa a candidata máis enxebre.

Co seu programa, o Conservatorio rompía coa tradición rexionalista, puña a primeira pedra do teatro culto e, a través de obras portuguesas, propuña como liña estética e dramática a do naturalismo. O proxecto era audaz e arriscado, porque se ía enfrontar non só cos autores das vellas tendencias, senón tamén cos defensores da galeguidade en español e mais co público, educado no teatro español inmovilizado no realismo acomodaticio e fácil das comedias e astracanadas dos dramaturgos

de moda. Os defensores da galegitude en español aumentaron os ataques contra a utilización do galego en escena refinando os seus argumentos: lamentaban que a obra de Cabanillas ficase limitada a ser representada só en Galiza por mor da lingua, impedindo que a sona do autor cruzase a fronteira de Pedrafita e que os españois comprendesen o fermosa, culta e amábel que era a sociedade galega. Tamén cuestionaban a viabilidade dun teatro galego. Co teatro de temática rural, a polémica consistía unicamente en se eran ou non galegas as obras que, utilizando como lingua o español, estaban ambientadas en Galiza, pois un teatro galego reducido ao medio e á problemática labrega non entrañaba problemas nin para a ideoloxía rexionalista nin para a centralista: trataba cuestións locais, tiña un público popular que falaba galego e servía para dar fe da diferenza dentro da unidade española. Mais un teatro que superase estes límites e pretendese substituír o teatro español, en lugar de complementalo, era outra cuestión.

En xuño, *A Nosa Terra* comunicou que comezaran os ensaios de *Donosiña*, mais a obra non chegou a ser representada polo Conservatorio. En outubro, en lugar do reinicio das actividades, o que se encontraron Fernando Osorio, Antón Villar Ponte, Xaime Quintanilla e todo o sector máis moderno das Irmandades foi con que se creara unha outra escola de teatro galego na sede do coro popular Cántigas da Terra. Isto demostraba que unha parte das Irmandades non estaba de acordo con facer unha renovación tan drástica, só estaba disposta a admitir un anovamento limitado a que se escribisen e representasen pezas en que a lingua non estivese vinculada á aldea, pois consideraba que tanto o nivel de preparación dos actores e actrices como a dramaturxia realista do século XIX eran suficientes. As forzas do teatro galego non eran tan numerosas como para as dividiren e os promotores do Conservatorio tiveron que rebaixar as súas pretensións.

O Conservatorio desapareceu, as aulas suprimíronse. e todo se reduciu a un simple cadro de declamación que ensaiaba as obras de cada función; este cadro representaría pezas rexionalistas, as achegas que puidesen ofrecer os dramaturgos máis modernos (sempre que non fosen tan escandalosas como *Donosiña*) e teatro portugués.

O conflito xerado polo Conservatorio e a convocatoria da escola que se ía crear en Cántigas da Terra concentrou practicamente a todos os interesados polo feito teatral galego da Coruña no Cadro de Declamación da Irmandade da Coruña, de forma que, desde 1920 até a desaparición definitiva en 1923, todas as representacións realizadas na cidade correron a cargo deste elenco, que na primeira temporada estivo dirixido polo actor Lois Lafuente, e despois, até a súa transformación en Escola Dramática Galega, por Rodrigo García. Na temporada 1919-1920 representaron *Amanhã*, de Manuel Laranjeira; *Fim de penitência*, de Marcelino Mesquita; e mais *Mater Dolorosa*, de Júlio Dantas. Estrearon dúas pezas galegas que respondían á renovación temática: *Entre dous abismos*, de Antón Villar Ponte, e mais *A tola de Sobrán*, de Francisco Porto Rey. As restantes obras representadas non respondían ao espírito universalista que pretendera o Conservatorio.

A partir de febreiro de 1922, co abandono da Irmandade coruñesa de Antón Villar Ponte, Leandro Carré tomou o leme do teatro e, no outono, ao comezo da nova temporada teatral, o cadro da Irmandade presentouse reorganizado co nome de Escola Dramática Galega. Na primeira velada, o seu director, Leandro Carré, leu un texto que era unha declaración de principios: rendíase homenaxe á Escola Rexional de Declamación de 1903, retomábase o seu espírito, confesándose continuadores dela, e abría-se a temporada representando *iFilla..!*, de Galo Salinas, e mais *O corazón dun pedáneo*, de Leandro Carré. O único anovamento

que Leandro Carré e a súa Escola Dramática Galega admitían era o de representar obras de ambiente que non fose rural; ideoloxicamente volvíase ao “feito diferencial” dos rexionalistas e, esteticamente, ao realismo decimonónico. A Escola Dramática Galega arraigaba na tradición dramática galega recuperando os dramaturgos rexionalistas ao tempo que representaba as novas producións sen esixir que respondesen a ningún tipo concreto de orientación nin de actualidade.

En resumo, que a renovación planificada polo Conservatorio non puido impoñerse en escena e quedou limitada a un grupo de obras que, na súa maioría non chegaron a subir aos palcos. De todas as formas, tanto o sector das Irmandades que pretendía unha renovación total do teatro, como o sector que unicamente a quería na temática tiñan unha aspiración común: demostrar que a lingua galega era válida para todas as clases sociais e para todos os rexistros lingüísticos.

Criterios de selección e edición

Esta antoloxía pretende achegar a un público o máis amplo posible as obras máis representativas do teatro escrito, e representado, polas Irmandades da Fala no período comprendido entre a creación do Conservatorio de Arte Galega, en 1919, até que, en setembro de 1923, a ditadura do Xeneral Primo de Rivera acabou con todas os grupos de teatro galego que non estivesen vinculados aos coros populares afíns ao novo réxime político. Consonte isto, seleccionáronse obras dos autores máis representativos das dúas tendencias que entraron en conflito cando, desde as Irmandades, se intentou anovar e modernizar o teatro. Dunha banda, Antón Villar Ponte e Xaime Quintanilla representan o sector máis avanzado e europeísta, porque a súa renovación atinxía a

formación de profesionais do teatro, a temática das obras e a dramaturxia. Da outra banda, Leandro Carré capitaneou a facción que consideraba suficiente a formación de amadores dos grupos da época, estaba satisfeita coa dramaturxía do realismo decimonónico e unicamente admitía a renovación temática. Por último, a única obra dramática de Gonzalo López Abente subíu á escena un tema absolutamente novo, a defensa da igualdade de dereitos para as mulleres e non podía faltar nesta selección.

Dúas destas obras foron publicadas en vida dos autores: *Entre dous abismos*, de Antón Villar Ponte, e *María Rosa*, de Gonzalo López Abente. Da primeira houbo dúas edicións, de forma que seguimos a última revisada polo autor, a de 1928. Para a edición de *Donosiña*, de Xaime Quintanilla, foi utilizado o manuscrito que o autor regalou ao seu grande amigo Antón Villar Ponte que hoxe está na Real Academia Galega. Para *Un caso complicado*, de Leandro Carré, seguimos o texto dactiloscrito que, en 1994, se conservaba no arquivo do coro ferrolán Toxos e Froles, para o que foi escrito.

Dado o carácter divulgativo desta antoloxía, o criterio fundamental de edición foi adaptar a ortografía dos autores ás *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (RAG 2003) para facilitar a lectura ao público actual. As adaptacións ortográficas din respecto a eliminación de apóstrofos e guións, ao uso actual dos grafemas («b», «v», «h»...) e ao emprego dos signos de admiración e interrogación. Tamén se normalizaron os vulgarismos, hiperenxebrismos, arcaísmos e castelanismos. De todos os xeitos, na peza *Entre dous abismos* hai dúas secuencias en que a nota humorística está baseada na duplicidade semántica de termos que ou ben son castelanismos (*caña* por ‘augardente’) ou ben non teñen en galego un dos significados que se lle atribúe (*escamada* por ‘susceptíbel, desconfiada’); neste caso mantemos as palabras tal com están no orixinal.

Donosiña, de Xaime Quintanilla

Xaime Quintanilla (1898-1936) foi unha das figuras máis destacadas das Irmandades da Fala. Actor, director de cadros de declamación e dramaturgo foi obxecto dos máis duros ataques por parte daqueles que non aceptaban as súas atrevidas propostas. Despois do esfarelamento das Irmandades da Fala, durante a ditadura de Primo de Rivera, Quintanilla reincorporouse ao PSOE e, como alcalde de Ferrol, foi asasinado en agosto de 1936.

Donosiña está asinada o 20 de maio de 1919, en Ferrol, e foi estreada, baixo a dirección do autor, que tamén interpretaba o papel protagonista, no Teatro Jofre de Ferrol o 7 de abril de 1920. A obra está estruturada en tres actos e un prólogo e desenvólvese, como *A man de Santiña*, nun pazo. No prólogo, os criados arranxan as estancias da primeira señora do pazo, que permaneceran pechadas desde a súa morte; por eles sabemos que o señor leva en Madrid moitos anos e que volve cunha segunda esposa, Madanela. Aos receos do servizo, súmanse os da filla de Andrés, Lela, que teme perder o cariño do pai. O primeiro acto transcorre no xardín. Andrés e Madanela están xa instalados na súa residencia; a familia conversa cun convidado de Madrid, Euxenio, e recibe a visita do Sr. Cura cando un accidente fortuíto deixa sós en escena a Madanela e Euxenio, e así sabe o público que son amantes. Madanela casou con Andrés para arranxar os problemas económicos de Euxenio, e teñen a intención de roubarlle todo o que poidan. Os remorsos de Madanela son acalados pola paixón que nela acende Euxenio.

Cando se abre o segundo acto, transcorre o tempo necesario para que Andrés dubide do amor de Madanela, para que teña comprobado que alguén lle anda a roubar as alfaias familiares e para que os galanteos de Euxenio tocasen o corazón de Lela. Os celos e a sospeita mudaron a Andrés e Madanela en dous seres suspicaces

e irritábeis. Para complicar máis a situación, preséntase Rosendo, vello coñecido de Euxenio e Madanela, disposto a se vingar extorsionando os amantes. O pagamento que realiza Euxenio coas xoias de Andrés demostra o que está a acontecer. Nesta situación límite comeza o derradeiro acto; na sala da defunta señora transcorre unha reunión en que os homes xogan ás cartas e as mulleres tocan o piano. Os ouveos do can rompen a tranquilidade da noite e crean un clima de agoiro en que Lela sente o contacto dun espírito. A conversa deriva en contos de aparecidos e avisos do alén que estragan a velada e facilitan que o atormentado Andrés demostre a Madanela a forza da súa paixón e a loita entre o amor e a sospeita que rillan na súa alma. Unha vez soa, e ás escuras, Madanela recibe a visita de Euxenio; cando están fundidos nunha apaixonada aperta, un croio entra pola xanela aberta e golpea a cabeza de Madanela; nese momento irrompe Andrés armado cunha pistola. Coa escena iluminada unicamente polo luar, os dous homes inician unha loita a morte que remata coa fuga precipitada de Euxenio. A chegada de Lela impide que Andrés o persiga, pois fai reparar o pai no corpo inmóbil de Madanela, e confésase autora da pedrada que acabou coa vida da súa madrasta. A entrada dun criado coa noticia de que Euxenio foi esganado polo can desata os sentimentos de Lela, e cae o pano sobre o pranto de Andrés e os berros de Lela, que corre cara ao xardín na procura do cadáver de Euxenio.

En *Donosiña* as clases populares ficaron reducidas aos criados do pazo, que teñen a función de interpretar en clave de superstición a traxedia que viven os protagonistas. Para eles o espírito da primeira dona vive aínda no pazo e intervén, a través da filla e do can, para castigar os que pretenden danar a familia; da mesma forma que o encontro de Lela cunha donicela, que se relata no “Prólogo”, era un agoiro de todas as desgrazas que estaban por vir. De todos os xeitos, Quintanilla pon moito interese en que o

espectador comprenda que o trágico desenlace é froito dos actos e da vontade dos protagonistas e non resultado dun fado incontrolábel, e, para logralo, utiliza a técnica da comedia policial de forma que todo teña unha explicación racional: presenta antecedentes de que o can trababa nos descoñecidos no primeiro acto e, aínda que Lela declare que unha forza sobrenatural a impulsou a guindar a pedra que matou a Madanela, o certo é que tiña motivos persoais para facelo pois estaba namorada de Euxenio.

A obra de Quintanilla respondía a todas as esixencias do Conservatorio. Estaba ambientada entre as clases altas, mesmo xente que habitualmente residía en Madrid falaba galego, e o tema era absolutamente universal xa que se trataba dun drama de paixóns con reberetes de intriga. O argumento podería transcórrecer en calquera parte do mundo pois o amor, a paixón, a sedución, a traizón, o adulterio, a extorsión, o roubo e o asasinato son sentimentos e accións comúns a toda a humanidade. Na dramaturxia galega xa se tocaran todas estas cuestións, porén *Donosiña* era totalmente nova tanto na perspectiva como na técnica dramática: o adulterio era cometido pola muller e o autor xustificaba a protagonista, presentándoa como vítima da manipulación masculina e, ademais, o marido estaba disposto a perdoala. Os alicerces da sociedade patriarcal renxerían. Para completar a desfeita, o ousado dramaturgo utilizaba a técnica naturalista, é dicir, non privaba o público de ningunha das grandezas e miserias morais dos personaxes: ardentes palabras de amor e desexo, apertas apaixonadas, liortas violentas e mesmo unha morte foron interpretadas perante un público afeito a saber deste tipo de accións por boca dos personaxes e non a velas directamente en escena. A crítica que publicou o xornal local, *El Correo Gallego*, probablemente da autoría de Manuel Comellas, foi demoledora: loaba a forma mais consideraba inmoral e escandaloso o contido, polo que cuestionaba a necesidade de que existise un teatro galego.

Entre dous abismos. Farsada granguíolesca nun paso, feita ó correr da pruma, de Antón Villar Ponte

Antón Villar Ponte (1881-1936) foi, co seu irmán Ramón, o fundador das Irmandades da Fala. Tivo un papel fundamental na renovación do sistema literario e artístico da cultura galega e, moi especialmente, na do teatro, porque consideraba que era un instrumento magnífico para espallar a ideoloxía nacionalista e espertar a conciencia nacional, de aí que aceptase gustoso o lema do “Teatro Livre” portugués, que era redimir pola arte e vencer pola educación. Estivo sempre atento ás novidades dramatúrxicas que se producían en Europa, sobre todo a aquelas que podían ser mellor adaptadas á realidade e ao público galego, e na súa produción dramática tocou xéneros tan diversos como o teatro de tese, o “granguíñol” ou o folc-drama.

Entre dous abismos foi escrita para fornecer de obras que respondesen ao proxecto de renovación dramática ao Cadro de Declamación da Irmandade da Fala da Coruña, que a estreou, no seu local, o 29 de novembro de 1919, de aí que no subtítulo o autor inclúa o comentario de “feita ó correr da pruma”. Tivo dúas edicións en vida do autor, a primeira en 1920 e a segunda en 1928, na Editorial Nós, nun volume titulado *Teatro Galego – Triptico*, que recollía as seguintes pezas: Do caciquismo: *A patria do labrego*. Da emigración: *Almas mortas*. Da superstición: *Entre dous abismos*.

Nela, Antón Villar Ponte utilizou, como Xaime Quintanilla, as clases populares para poñer a nota humorística e servir de contrapunto ao señorío. A obra desenvólvese no velorio de Fiz, na súa casa señorial, e nel participan tanto os labregos e criados como os señores amigos da familia; entre eles ábrese un debate sobre a superstición cando o golpe que dá unha póla movida polo vento contra a xanela é interpretado como un mal agoiro

por unha vella criada. Mais a presenza do cadáver non impide que a viúva, Felisa, coquettee cun antigo pretendente, Eduardo, agudizando a dor que sente Lola, irmá de Felisa, que amaba en silencio a Fiz. As palabras de amor de Lola realizan o milagre de facer reaccionar a Fiz, que estaba baixo os efectos dun ataque de catalepsia, enfrontándoo a un novo abismo: descubrir que ama a súa cuñada e estar unido en matrimonio a unha muller infiel.

Como en *Donosiña*, o pano cae deixando os personaxes nunha situación máis dramática que a vivida durante a representación, de forma que obriga o espectador a reflexionar sobre as cuestións expostas: a necesidade de que existise o divorcio e a represión que sobre o individuo exercen as convencións sociais. Velaí os dous abismos: a morte e ese matrimonio infelizmente indisolúbel. Despois do escándalo provocado por *Donosiña*, os protagonistas de *Entre dous abismos*, Fiz e Lola, limitan as manifestacións de amor a se daren un bico de *xeito paterno* e a se colleren as mans.

***María Rosa. Comedia en dous pasos,* de Gonzalo López Abente**

Gonzalo López Abente (1878-1963) foi un poeta, novelista e dramaturgo moi celebrado, sobre todo como poeta, desde as fileiras das Irmandades e do Grupo Nós. Como dramaturgo só publicou unha obra, *María Rosa, comedia en dous pasos*, adscrita á nova orientación que avanzaba cara ao teatro universalista do Conservatorio, e que foi estreada polo cadro de declamación da Irmandade da Coruña, no seu local, o 20 de febreiro de 1921. Foi publicada pola Editorial Nós en 1928.

Con *María Rosa* o teatro de carácter universalista que pretendía o Conservatorio avanzaba cara ao espallamento da ideoloxía

nacionalista, ao afondar na liña de reivindicación da igualdade de dereitos para a muller que ficara recollida no Manifesto da I Asemblea de 1918. De todos os xeitos, mantén do teatro anterior algúns trazos como, por exemplo, que a primeira escena, constituída por un monólogo da protagonista, sexa en verso. O argumento da obra é moi sinxelo: María Rosa quere volver ao pazo que abandonou hai anos, mais teme non ser aceptada polo seu pai D. Xerome e mais pola súa irmá Remedios. Os primeiros en saber das súas intencións son os criados que, inmediatamente, están dispostos a axudar e a paliar, no que poidan, a salagre rixidez moral de Remedios, polo que aconsellan á fidalga que pida axuda ao Abade. O mesmo día do regreso de María Rosa, volve tamén Leandro que, nun longo monólogo, informa o público de que deixara o lugar en procura de fama e gloria como pintor había oito anos, cortando o compromiso con María Rosa, e de que agora, canso das vaidades do mundo, espera que o perdoe e acceda a casar con el. A noticia de que ela abandonara o pazo vertendo a deshonra sobre a familia, déixao desfeito.

O segundo paso transcorre dentro do pazo e ábrese coa conspiración dos criados para introduciren a María Rosa na casa sen que o saiban os señores até que o Abade teña falado con eles. A través das inocentes preguntas dunha criadiña nova á súa nai, López Abente dá onde doe: por que Leandro pode marchar e volver ao cabo dos anos coma se non pasase nada e María Rosa non? Por que a vida na cidade é pecaminosa e na aldea non? Por que as mulleres da cidade son todas malas e as da aldea boas, se estas tamén bailan, beben e andan con homes? Como Xaime Quintanilla en *Donosiña*, López Abente utilizou a figura dun eclesiástico, o Abade, para defender o dereito de María Rosa a que lle fose perdoado o seu suposto pecado. O venerábel sacerdote fala con Leandro para lle lembrar que foi o seu abandono o que levou a rapaza a deixar a aldea e marchar á cidade. Aínda que, ao principio, a reacción de

Leandro é negativa, inmediatamente, nun outro monólogo, analiza os seus sentimentos, lembra que noutrora fora defensor dos dereitos da muller e, horrorizado pola súa propia reacción, perdoa a María Rosa. A única que non o chega a facer é Remedios que, ante o perdón de D. Xerome e mais Leandro, afástase cun “Que vergoña!” na boca.

A lección que aprenderan co escándalo provocado por *Donosiña* queda patente no feito de que o gran pecado de María Rosa fose marchar a vivir soa á cidade, pois en ningún momento se fala de que existise outro home ou de que a rapaza levase na vila unha vida disoluta; de todos os xeitos, humíllase e suplica perdón tanto do ceo coma dos homes.

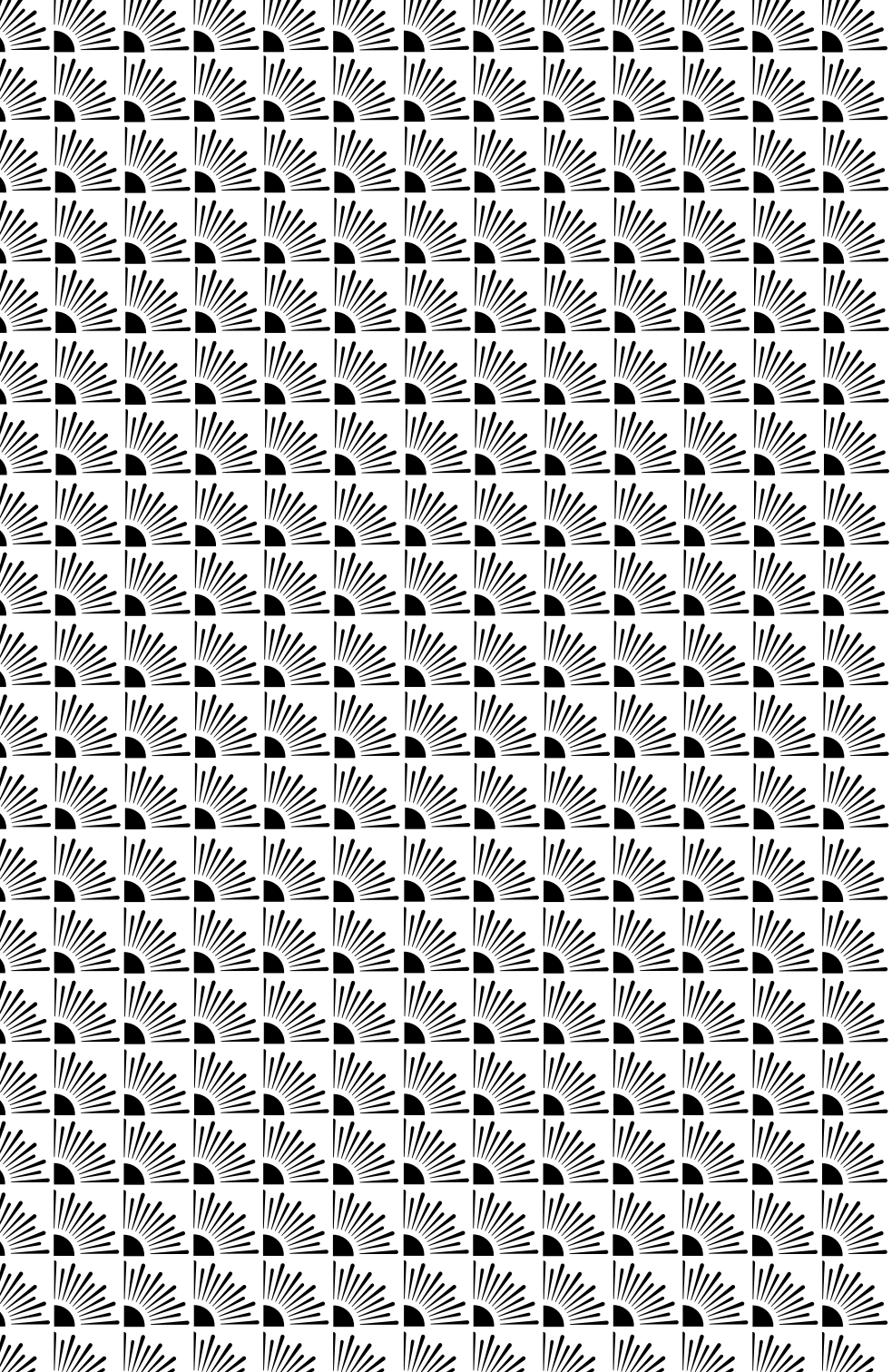
Un caso complicado, de Leandro Carré

Leandro Carré Alvarellos (1888-1976) foi unha figura de grande importancia no teatro da primeira metade do século XX porque, ademais do seu traballo como dramaturgo e director de cadros de declamación, por mor da súa obra ensaística e a súa orientación, Manuel Lourenzo e Francisco Pillado Mayor puideron recuperar a memoria do teatro galego borrada pola ditadura franquista no ensaio *Teatro galego*, de 1979. Foi director do grupo de teatro do coro popular da Coruña Cántigas da Terra para o que escribiu case toda a súa ampla produción, e tomou a dirección do grupo da Irmandade da Fala, en 1922, dándolle o nome de Escola Dramática Galega. Desaparecida esta en 1923 a causa da ditadura de Primo de Rivera, Carré volveu centrarse no traballo para os coros e pasou a escribir “estampas”. Foi un dos dramaturgos máis prolíficos da época.

Un caso complicado foi escrita en 1922 e o autor regaloulla ao coro ferrolán Toxos e Froles, que a estreou en 1924, no Teatro

Jofre de Ferrol; é unha das poucas pezas de Leandro Carré que non foron publicadas en vida do autor. A peza está estruturada en dous actos, que era a máxima dimensión que podían ter as obras representadas polos coros. Feliciano é o namorado de Cecilia e, aproveitando que o pai dela (Bonifacio) está no casino, visítala na casa; mais Bonifacio volve de súpeto e sorprende a parella falando, persegue coa súa escopeta a Feliciano e dispáralle, dándoo por morto no patio. Inmediatamente preséntanse na casa o xuíz e o escribán, pai de Feliciano. O cadáver non aparece e, no segundo acto, desenvólvese a infrutuosa investigación do xuíz, Modesto. O asunto resólvese cando Feliciano desfai o equívoco saíndo do cuarto onde estaba agochado. Como non podía ser menos, acaba en voda para protexer o bo nome da rapaza. En principio a peza semella unha obra policial, aínda que o público sabe desde as primeiras escenas que o tal crime non existe, polo que *Un caso complicado* resulta unha comedia de enredo e ese carácter humorístico inclúe tamén os personaxes que están caracterizados con defectos extremos como a covardía de Feliciano ou a rudeza de Bonifacio.

Esta peza foi seleccionada para formar parte desta antoloxía porque representa perfectamente a ideoloxía do autor, que consideraba que para lograr a modernización dramática abondaba con incorporar o ambiente vilego e urbano ao teatro galego xa existente. Ademais, pensaba que o fin último do teatro era divertir e, unicamente se era posíbel, podía conter outras características de tipo educativo, social ou político. Isto último afastábao totalmente de correlixionarios como Antón Villar Ponte ou Vicente Risco.

Donosiña

*Drama en tres actos
e un prólogo, en prosa,
de Xaime Quintanilla*

*Ó meu amigo da i-alma, Antón Villar Ponte.
Quixera che dicir algo nesta dedicatoria que
fose digno de ti e de min. Mais abóndalle o
desexo. Sabes que é con todo o meu corazón
co que che dedico esta obríña e sei que ti es,
tamén, todo corazón para me enxergar.
Para que máis?*

Dramatis Personae

Madanela, muller de Andrés, 28 anos

Lela, filla de Andrés, 16 anos

Maruxa, criada, 52 anos

Ramona, criada, 20 anos

Andrés, amo da casa, 40 anos

Euxenio, 32 anos

Rosendo, 30 anos

Sr. Cura, 50 anos

Fuco, criado, 45 anos

A escena no pazo de Pontealeira,
nos nosos eidos e nos tempos de agora.

Prólogo

Sobrado no pazo de Ponteleira. Antigas cadeiras artísticas, cómoda, espellos de gran lúa; un reloxo de pesas de moito mérito, un piano: todo enfundado. Na parede do fondo un retrato de muller moza. Unha porta ó fondo e outra á man dereita (do que ve). Á esquerda, fiestras que dan á campía. A escena ás escuras, porque aínda que é día, é un día de espeto¹, as fiestras atópanse pechadas. Despois de ergue-lo pano, pasa un anaco de tempo. Abren a porta do fondo. Maruxa e Fuco, criados do pazo, aparecen nela.

Fuco - (A Maruxa) Anda, muller, entra. Non se ve alimentiño deste mundo. Ti coñeces mellor que eu a sala.

Maruxa - O que ti tes é medo (Entrando no sobrado e andando ás apalpadadas).

Fuco - Medo eu?

Maruxa - Si, ti, seica non? (Chega a unha das fiestras e ábrea. O sol entra, choutador, pola sala adiante) Deus nos dea luz!

Fuco - E ollos para vela (Entra el tamén. Entre os dous abren as tres fiestras da esquerda. Brilla o po e semella ouro derretido).

---

¹ Día de espeto, 'día de sol forte, de xustiza'.

Maruxa - Pasouche o medo?

Fuco - Mira, muller... Eu non entrei aquí, no sobrado, endexamais.

E como me tes falado tantas cousas desta sala, cousas de medo... xa se ve.

Maruxa - (*Lembrando*) Aquí morreu, coitada!, a miña señora.

Era un día como o de hoxe: un día de espeto. O sol era un sol ledo, que ficaba nos campos, facendo sorrir as flores. A miña señora erguíase aquel día, por primeira vez, do leito, despois de nacer a señorita. Veu para aquí, polo serán, tan branca, tan bonita! Achegouse a esta fiestra (*amosando a do medio*) e respirou o sol con ledicia. E así quedou morta, de repente, sen xemer, branquiña como unha pomba!

Fuco - E dende daquela?

Maruxa - Dende daquela non pasou nada, até que marchou o señor, fai disto tres anos. Axiña que marchou, deixando aquí a señorita Lela, connosco, encomezaron a pasar cousas raras...

Fuco - E que cousas?

Maruxa - Unha noite, sen máis nin máis, encomezou a soar o reloxo. Deu badaladas toda a noite. Marcelo, o criado que estivo denantes ca ti, oíuno e chamoume: Ei, Maruxa! Ti non ouves? Bruaba o vento, pois era noite de tormenta, e a choiva abalaba as fiestras. No silencio da noite e do pazo ouvíanse, choromiqueiras, as campás do reloxo, que xemían mainamente.

Fuco - (*Con medo*) E iso, é certo?

Maruxa - Tan certo como te vexo; xúrocho por estas. (*Bicando o polgar dereito*) Outra noite o piano tocou só, soíño: tocaba unha canción do gosto da señora; unha canción tristeira de bágoas e salaios.

Fuco - (*Máis medoso*) Nunca Deus me dera!

Maruxa - Pero eu non tiña medo. Eu ben sei que era a i-alma da señora.

Fuco - Da señora?

Maruxa - Da señora, sí. E eu non lle teño medo nin viva nin morta, nin de día nin de noite! Era tan boa, que no ceo se ten que atopar... e as cousas do ceo non son cousas de medo.

Fuco - Boa como a señorita?

Maruxa - Igual ca ela. Non viches na túa vida cousa máis igual: dous caraveliños xemelgos. E imos traballar que o tempo pasa e hai moito que facer. Recada as fundas e vai limpando o po. (*Os dous van facendo o mesmo e falando*) Eu ben sei porque a i-alma da señora viña polo pazo.

Fuco - E por que?

Maruxa - Porque o señor, D. Andrés, andaba polo mundo con outras. Deixou aquí a señorita, soíña comigo e con Marcelo. Polos invernos a señorita ía vivir no convento das monxas de Santiago. Polos veráns, viña aquí. O señor, e que non mo tome Deus por murmuración, divertíase, entrementres, polo Madrid. Andaba de ruada, con señoras moi guapas, sen respecto á memoria da defunta. E xa ves, á fin e ó cabo, o que pasou. O señor casou hai quince días e agora vén pasa-lo verán ó pazo, coa nova señora.

Fuco - E, será guapa?

Maruxa - Que ha ser, home, que ha ser! Eu ben sei que non me ha gustar. Como a miña señora, a pobre!, ningunha no mundo! Ai, se asomara agora mesmo por esa porta!

Fuco - (*Cheo de medo*) Seica estás tola, muller! Mira que chamar polos mortos!

Maruxa - (*Evocadora*) A miña señora: tan boa como unha baraza de la!

Fuco - (*Máis medoso aínda*) Arrenegado sexa o demo! (*Aparece na porta do fondo, choutadora, rinte, Leliña*) Deus me valla, Xesús! (*Morto de medo, ó ver a que coida aparición*).

Lela - Que lle pasa, Fuco?

Fuco - (*Recoñecéndoa*) Ai, é vostede, señorita?

Maruxa - (*Rindo*) Coidou que era unha morta.

Lela - Morta eu? Teño cara de morta, Fuco? E iso que veño morta de medo.

Maruxa - (*Chegándose ó pé dela*) E logo, pasoulle algún mal, miña penliña?

Fuco - (*Achegándose tamén*) Que foi, señorita?

Lela - (*Misteriosa*) Unha cousa de moita grima, de moita.

Fuco - (*Desacougado*) Lévenme Xuncras², que hoxe non gana un para sustos. Algún morto?

Lela - Non, algo peor.

Fuco - Peor que un morto?

Maruxa - Fale, Leliña, por Deus!

Lela - Vin unha cousa que mata as rapazas co seu alento. Que se as olla, murchan as súas cores e morren de mal cansado. Unha cousa, cousiña que se move como un brincador: espelida, abuxainada, feituquiña, mais arrenegada de Deus e filla do diaño.

Fuco - Arrenegado el sexa!

Maruxa - E foi?

Lela - (*Sempre misteriosa*) Foi... fixédevos ben e tremede. Foi... unha donosiña³!

Fuco - (*Rindo rexamente*) Que cousas ten a señorita!

Maruxa - (*Incomodadísima*) Pois non sei por que ris, porque é certo o que di a señorita!

---

² Eufemismo popular para designar a Xudas.

³ Donicela, doniña.

Fuco - Que a donosiña...?

Maruxa - Si, a donosiña, a donosiña! Quen matou a Catuxa, a de Tabeaio? Por que morreu Santiña, a vinculeira do tío Bastián?

Lela - (*Sorrinte*) Ten razón Maruxa.

Maruxa - E non hei ter, señorita! Ai, por Deus! E seguiuana, viuna a donosiña?

Lela - Coido que non.

Maruxa - Pois mire, por se lle pasa outra vez, voulle ensinar como se escorrenta a donosiña. Son palabras que serven para desfacer, despois de tempo pasado, o seu agoiro. Apréndao, señorita, pola memoria da súa nai!

Lela - E como é?

Maruxa - Pois así, señorita. Diga comigo: Donosiña...

Lela - (*Comicamente seria*) Donosiña...

Maruxa - Bonitiña...

Lela - Bonitiña...

Maruxa - Garridiña...

Lela - Garridiña...

Maruxa - Vaite para a túa casiña...

Lela - Vaite para a túa casiña...

Maruxa - Que é casiña...

Lela - Que é casiña...

Maruxa - Bonitiña...

Lela - Bonitiña...

Maruxa - Deixa a miña...

Lela - Deixa a miña...

Maruxa - Que é feiña...

Lela - Que é feiña...

Maruxa - Máis nada.

Lela - E sabereino? Donosiña, bonitiña... Que máis?

Maruxa - Garridiña...

Lela - Donosiña, bonitiña, garridiña, vai para a túa casiña... vai para a túa casiña...

Maruxa - Que é casiña bonitiña.

Lela - Deixa a miña que é feíña! Parécese que xa o sei todo (*Correndo ó recitalo*).

Donosiña,
bonitiña,
garridiña,
vai para a túa casiña,
que é casiña,
bonitiña;
deixa a miña,
que é feíña...

Que bonito é isto! Gústame, miña vella!

Maruxa - E moi ben! E non o esqueza, señorita, que ten moita virtude.

Fuco - Non lle hai como unha boa pedra, señorita Lela. Dáselle ben na cachola e adeus encantamento e mal de ollo.

Maruxa - Non lle faga caso, señorita! Os homes sonlle uns descritos e non teñen temor de Deus.

Lela - Non, muller; non. Non lle farei caso (*Lembrando*) Donosiña bonitiña... E que facíades?

Maruxa - Limpando o po, quitando as fundas. Hai que preparalo todo axiña, que o seu pai ten de estar a chegar.

Lela - Eu axudareivos.

Maruxa - Vaise poñer perdida, señorita.

Lela - Aínda máis do que estou? Andei ós rolos polo monte, co meu canciño. Bebín no regato da cortiña, pón dome a carrón do chan, e enchín o mandil de lama (*Traballando*) Hai que lle dar corda a este reloxo. Que hora será?

Fuco - E serán as seis da tarde.

Lela - Vouno poñer nas seis.

Maruxa - A esa hora..

Lela - (*Subida a unha butaca*) Que? Que pasou?

Maruxa - Morreu a súa nai.

Fuco - E nesa hora está parado.

Lela - (*Triste*) Pois que quede parado, miña naiçiña!

Maruxa - E parado, señorita, non está ben. As cousas cambian e o tempo foxe. Estes xa lle son outros tempos. E a vida desta casa vai ser outra. Outro tempo novo, outras horas diferentes.

Lela - (*Dando cos pés na butaca*) Pois, non, que iso aínda non o vin eu. Que quede así. Como se nada tivera pasado. Como se o tempo non fora outro. Quen sabe aínda! (*Baixa*).

Maruxa - Déixese de trécolas, señorita. A vida que hoxe vai comezar nesta casa é outra.

Fuco - Limpo estes espellos?

Maruxa - Tes que ir por vinagre e auga. Así, co pano nada máis, non quedarán ben.

Fuco - Vou axiña. Non está alá Ramona?

Maruxa - E estar, estará... (*Vaise Fuco*).

Lela - Ai, miña Maruxa! Que medo teño! Medo e ledicia. Medo desa muller que vai vir. Será boa? Quererame? Quererá o meu pai? Querereina eu?... Leticia por ver o meu pai, despois de tres anos: tan boíño, tan agarimoseiro! Que cando me bica nos ollos, sinto os ollos cheos de luz; que cando me bica na fronte paréceme que a fronte se enche de pensamentos xenerosos, que eu son máis boa e que teño que cantar como os paxaros, e rir, e choutar á beira dos regatos... e abrazar o meu pai tan forte, tan forte...! Tan forte, xa ves, que xa hai outros brazos que o abrazan e outros ollos que levarán os seus bicos e que se encherán de luz. De luz? Non como estes meus ollos nin os ollos da miña naiçiña, que debían ser ollos só para ver o meu pai e

para ser espello da súa i-alma branca... Ti non cres que as ánimas teñan cores?

Maruxa - E eu que sei desas cousas, señorita?

Lela - Pois téñenas. Había unha monxa, aló en Santiago, no convento, que tiña a i-alma pálida. Era como unha rosa murcha. Eu téñoa... téñoa rosa, e non sei por que. O meu pai tena branca: de cristal, transparente como a i-auga claraña. Outros téñena da cor da cinza. Outros, azul pálido: os que viven na vida sen trafegas nin coitas. Outros moura! E esa muller... esa muller teraa moura, e tampouco sei por que.

Maruxa - Eu seino, señorita.

Lela - Que o sabes?

Maruxa - Sei, seino. Porque é mouro o que nos rouba agarimo e esa muller, eu non lle sei chamar señora; abofé que non me afago!, róubanos o agarimo de D. Andrés.

Lela - Non, iso non. Diso estou certa. Sei que o meu pai non me deixa de querer. Que por riba ou por baixo do que a min me quere terá outros cariños; mais o que a min me ten é meu para min soíña e ese non llo dá a ninguén. A ninguén!

Maruxa - Quen pode dicilo, señorita! Vostede non sabe o que é unha muller. Unha muller pódelle ser mesmamente o demo, con figura boniteira. E esas mulleres que cegan os homes teñen feles e amarguxos que asemellan meles e dozuras. As bágoas que fan chorar saben como risos cheos de ledicia. O seu pai ten de estar embruxado. Cando el non respectou a memoria da defunta...!

Lela - Cala, cala, Maruxa. Ti que sabes. O meu pai non esquece a miña nai; non me esquece a min tampouco. Esa muller será boa, quen sabe! quizais será moi boa amiguiña miña. Eu quero querela! Cando a quere o meu pai por algo será! Da bondade del ten que ter ela unha pouca, por pouca que sexa... E dicía eu que terá a i-alma moura! Que a Virxe me

perdoe! Por que hei pensar mal? No recunchiño máis interno do meu corazón, unha coviña para o amor da miña nai; unha coviña cun burato para falar con ela nas horas de mágoa. Mais, por que o tempo novo, a nova vida non ha ser boa e leda? Dáme esa butaca, Maruxa.

Maruxa - Tome, señorita.

Lela - (*Subindo á butaca*) Que ande o reloxo. Vida nova, tempo novo! Eu hei de ser boa e ter cariño para todo o mundo. Que o teñan para min, tamén! (*Vendo o retrato*) Non te esquezo, mamá! Xa sabes que che gardei un recunchiño moi cuco no meu corazón (*Descolga o retrato. Bicándoo*) Toma este bico, e este, e mil! E vén comigo: que che poñerei un altar no meu cuarto. Alí non entrará ninguén.

Fuco - (*Entrando pola porta do fondo*) Esa condenada de Ramona non sabía onde estaba o vinagre (*Trae nas mans unha botella, un caldeiro e un pano*).

Maruxa - Trae para acó, home; trae para acó, que eu limparei os espellos. E axuda a señorita a levar ese cadro. (*Fuco dálle o pano, o caldeiro e a botella a Maruxa. Vai axudar a Lela*).

Lela - Non, non, eu soíña. Unha nai... non pesa! (*Vaise polo fondo*).

Cae o pano, lentamente.

Acto primeiro

Fachada do pazo de Ponteleira. É casa de señorío, de estilo renacemento. Sobre da porta principal un artístico escudo de pedra labrada, coas armas dos antepasados dos Ponteleira. Á altura do primeiro sobrado, que non se verá, unha parra que chega até preto do primeiro termo e que colle todo o ancho da casa. Debaixo da parra, sillóns de xunco.

É o día do Apóstolo Santiago e moi preto do terreo hai romaxe. Óuvense, ó lonxe, de cando en cando, aturuxos, berros, cantigas, campás, foguetes, gaitas, e pandeiros. Todos estes sons non deixarán de se escoitar durante o acto, mais sen que interrompan a escena nin distraian o espectador. Sentados nos sillóns, Andrés, Euxenio, Madanela e Lela. Fuco, Ramona e Maruxa, os criados, van poñendo, pola fachada e a parra, farois de papel e grilandas.

Madanela - Ai, que cansadiña estou! Moito trouleamos pola romaxe.

Andrés - Gustouche a festa?

Madanela - Moito.

Euxenio - Estas festas de aldea teñen un forte encantamento. Hai nelas un recendo a tempos primitivos que mesmo dá xenio.

Lela - Pois máis bonito é de noite, aquí, diante da casa, cando encomeza a verbena. O que máis lles gusta ós aldeáns son os fogos de artificio, as rodas luminosas. Cando brillan as bengalas quedan mesmamente pasmadiños. Cando, ó final da roda, nin o chorro de luz branca, prateada, o pasmo faise admiración e tódalas gorxas ceiban un Oh! que se apaga cos derradeiros resplandores do fogo.

Madanela - (A Andrés) Tes unha filla moi observadora.

Euxenio - E un pouco romántica.

Lela - Romántica eu?

Euxenio - E un pouco poeta.

Lela - Seica me queren poñer colorada?

Andrés - É unha precocidade. Todo lle chama a atención. Non hai cousa, por cativa que sexa, que ela non pense digna de mirala e remirala.

Madanela - Si, é certo: xa o teño observado. Verdade, Euxenio?

Andrés - Vaia, Lela, non te avergoñes. Madanela é como a túa segunda nai e lóuvate porque te quere. Euxenio, tan amigo noso, é como da casa.

Euxenio - Eu nunca che pagarei o de invitarme a pasar estes días con vós. Isto é, sinxelamente, encantador. O río, a campía, o pazo...

Andrés - Pois mira, non mo agradezas. Foi Madanela quen se lembrou de ti. Cando chegamos, hai unha semana, o primeiro que se lle ocorreu foi dicirmo: Por que non invitas o teu amigo Euxenio a pasar uns días connosco? Escribinche e antonte chegaches.

Euxenio - Con tan boa sorte que hoxe vin o regalo desta romaxe admirábel.

Maruxa - (*Subida a unha escada*) Señorita Lela! Poño farois por aquí?

Lela - Si, si; e grilandas. Faino ben, velliña!

Madanela - Hai unha cousa, Andrés, que non me gusta na túa casa. (*Lela e Euxenio falan aparte*).

Andrés - Na nosa casa, quererás dicir.

Madanela - Non, na túa. Os teus criados non se dan conta, polo visto, de que eu son a túa muller. Comigo endexamais consultan nada. Para eles non son ninguén.

Andrés - Muller... Non paga a pena que te enfurruñes. Contigo non teñen confianza. Ti non sabes estes costumes. A Leliña

coñécena máis, é unha nena... Xa ves: tampouco me consultan a min.

Madanela - Pero é que hai algo máis que iso. É que vexo, ou parece-me ver, certa hostilidade contra min. Que cando eu paso, paran nas súas conversas; que cando lles falo, baixan os ollos.

Andrés - Figuracións túas, Madanela. Xa te convencerás do contrario. E é que non hai cousa como ver con prevención, para coidar que hai prevención nos demais.

Lela - Iso é moi bonito, moi bonito! Sabes, meu pai, que o teu amigo Euxenio é moi aduaneiro?

Andrés - Aínda non o coñeces ben. Xa verás, cando teñas máis confianza. E xa que falo de confianza. Hai unha cousa que teño que che dicir. É preciso que trates de ti a Madanela. Madanela quere, sabes? (*Vaise Ramona pola esquerda*).

Lela - É que non me afago.

Madanela - Todo é querer, Leliña. Non queres ser a miña amiga? Xa oiches denantes o teu pai: eu debo ser para ti como outra nova nai. Non me queres por nai, Lela?

Lela - Eu, señora, quero... Querer, quero... Seremos amigas... Xa somos amigas... Como nai, non: que non hai máis que unha, unha soa! E ademais parece-me que eu xa son moi vella para ser a vosa filla e vostede parece-me moi nova para ser a miña nai... Si, si... Seremos amigas... Seremos como irmás... Vostede a miña irmá máis vella. Eu, a pequerrecha... Pero... xa farei todo o posíbel por tratala de ti. Polo de agora, non. Non podo. Non sei...

Andrés - Ese é un roxelo parvo. Non sexas bobiña e obedece. Farasme obediencia a min, e cumprirás o gusto a Madanela.

Lela - Pero... se é que non podo.

Madanela - Déixaa... Non lle inspirarei confianza. Non lle serei simpática.

Andrés - Madanela...

Lela - Señora... Títulos para serma non ten (*ó ver un xesto de desgusto do pai. Impoñéndose*) Non poñas esa cara papá. Mais para min hai unha cousa que está por riba de todo e é que o meu pai a quere... e por algo será. Eu téñolle o corazón aberto de par en par. Casa franca e para un novo cariño! Pero é que non podo tratala de ti. É que non se pode. Xa o ves papá; a outra noite ti querías que Euxenio e mais Madanela se tratasen de ti... e non puideron.

Andrés - É diferente.

Euxenio - É igual. Ten razón Leliña. E a que non se atrevía, sobre todo, era vostede, Madanela. Por min...

Madanela - Por min, non! Ben, ben. Estou convencida. Quéresme dar un bico, Leliña?

Lela - Señora... Un bico é pouco. Un bico e unha aperta! E agora -que rara son eu, meu Deus!- xa parece que teño máis confianza con vostede... contigo.

Andrés - Ben, ben.

Lela - Xa ves: voume atrevendo.

Madanela - Así me gusta.

Lela - Xa estou máis contenta! E eu, a pequena da casa, propoño que ti e mais Euxenio...

Madanela - (*Un pouco irritada*) Non, iso non; non me atrevería. Non sexas pesada!

Andrés - Por que non, Madanela?

Lela - Ben, ben. Xa me faredes caso. Que coidas? Hei de mandar en ti. Sei que mando en tódolos que me queren e non sei por que.

Euxenio - Iso é obra da dozura vosa, neniña. Máis unha cousa, que se chama ter anxo, que non é ser fermosa nin boa, e que vale case que tanto como bondade e fermosura xuntas.

Lela - Que teño anxo xa o sei: o Santo Anxo da Garda. E ti, telo?

Madanela - Eu, si, teño dous: o do ceo e o da terra. O da terra é teu pai.

Lela - Este...? Con esa barba! Anxo con barba non serve para garda. Até me sae en verso! Se tes que te gardar ou teñen que gardarte, gárdate ti.

Madanela - (*Brusca*) Por que dis iso? Que queres dicir con iso?

Lela - Eu? Eu, nada... Que che pasa?

Madanela - Nada, nada... Estou tan desacougada!

Andrés - Home! Aquí vén o señor Cura. (*Vén pola dereita*).

Sr. Cura - Moi boas tardes nos dea Deus. Como lle vai D. Andrés? E vostede, señora? Xa vexo que lle prestan os aires da aldeia. E ti, Leliña?

Andrés - Sente, sente, Sr. Cura. Vostedes non se coñecen? O Sr. Cura párroco, D. Manuel Vieites, crego revolucionario se os hai... D. Euxenio Lavandeira, avogado.

Euxenio - Tanto pracer, señor.

Sr. Cura - O mesmo digo. Pero non crea a D. Andrés. Eu non lle teño de revolucionario máis que a fe. A fe en Deus e na terra, nesta nosa meiga terra galega. (*Senta*) Terra que é de Deus e Deus que é tan da terra, que xa non sei distinguilos.

Madanela - Mais, polo visto, vostede predica cousas raras.

Sr. Cura - Raras? Téñolle unha fe moi grande nos costumes patriarcais sinxelos. Na pureza das xentes da montaña, no aire ceibe que se respira nestes recunchos de Deus. Predico o amor á natureza, á limpeza, á saúde. Nada de atormentar o corpo para purificar a i-alma. O espírito é máis puro detrás dun riso franco. Non lle hai oración como a dun corpo san e limpo que bica o sol.

Lela - O Sr. Cura non cre na vixilia.

Sr. Cura - Eu créolle en todo. Mais tamén paso por todo. Por todo menos polo pecado. E xantar, con bo apetito, non sei aínda se será pecado. O pecado atópase, máis ben, na intención.

Eu explícome o pecado de amor e coido que Deus o perdoa. Non entendo o da ingratidade porque me parece pecado de pusilánimes.

Madanela - De maneira que...?

Sr. Cura - Señora, non veño eu predicador... Amo a forza do corpo e a do espírito. Cando a i-alma vai por tortas corredeiras... malo. Cando a i-alma que peca, peca rexamente, feramente, en liña recta, coido que, por grande que sexa o pecado, non pasa de venial.

Lela - É moi bo o Sr. Cura! Di que as almas que camiñan directamente, aínda que pequen, non teñen máis pena que a de tres meses e un día.

Madanela - (*Rindo*) Que enormidade!

Sr. Cura - (*Serio*) Enormidade, señora, porque é moita pena. Pasen os tres meses, pero e o día? Vostede sabe o que vale un día, un eterno día, que por ser eterno xa vale tanto como unha eternidade, de pena ou de suplicio? Un día dunha nai a rente do berce do meniño que morre...! O día do pobre que ve pasa-lo día de fame sen pan para a boca! Quedamos nos tres meses, Leliña, que é un feixe de tempo que nada nos di ó corazón, ó noso corazón de pobres, pois de trimestres soamente saben os señores que cortan cupóns⁴ e que teñen a ilusión de que viven... e viven a saltos de tres meses!

Euxenio - É vostede enxeñoso, Sr. Cura.

Andrés - Ah! Moito!

Sr. Cura - Eu cóidolle que o enxeño é cousa do xenio. E o xenio meu é como Deus mo deu e cando El mo deu –que todo o sabe!– por algo será.

---

⁴ Refírese aos cupóns dos títulos de débeda pública, ou de calquera outro tipo, que os seus posuidores cortaban periodicamente para cobrar os xuros.

Madanela - E a que debemos a súa visita, Sr. Cura?

Sr. Cura - Primeiro ó desexo de velos e de saudalos. Despois...

Dáme un pouco de vergoña dicilo, porque parece que é oficio inseparábel de quen viste estes hábitos. Veño por unha esmola. Unha esmola para os pobres da parroquia. Son tantos e están tan necesitados, señora!

Madanela - Pois, si, Sr. Cura, conte con ela. Non faltaba máis. Verdade, Andrés?

Andrés - Xa sabe o Sr. Cura que esta casa está aberta de par en par para el.

Sr. Cura - Moitas grazas, meu amigo. Moitas grazas no nome dos pobres. Mais eu non quero cartos, soamente, meu señor. Aí teñen vostedes a Leliña que ten feito moitas caridades. Caridades de enxugar bágoas, de levar un pouco de riso e de luz ós fogares cheos de brétema e dor. Eu quixera que vostedes... (*Segue falando*).

Maruxa - (*A Fuco*) Oi, que condenado de home! En troques de axudar non fas máis que estorbar.

Fuco - Pero non me dixeches que puxese farois á man dereita?

Maruxa - Si, díxencho. E cal é a man dereita?

Fuco - Esta (*Amosando a súa man dereita*).

Maruxa - Pero esa non é a miña. A miña é esta (*Amosa a súa. Os dous están en fronte un do outro*).

Fuco - Ben, e que teño eu que ver coa túa man?

Maruxa - E eu que teño que ver coa túa?

Fuco - A dereita é esta!

Maruxa - Non, señor, que é esta outra!

Fuco - Sabes cal é a dereita?

Maruxa - A que eu digo!

Fuco - Quen che dera!

Maruxa - E logo, a que dis ti?

Fuco - Tampouco... A dereita é... que me deixes traballar en paz!
Sabes?

Lela - Pois mañá iremos á parroquia. Eu penso que podemos facer algo, facer moito en obsequio dos pobres. Pobriños pobres!

Ramona - (*Que vén pola esquerda, acorada*) Señor! D. Andrés!
Por Deus, corran...! Corran moito!

Andrés - Que pasa?

Lela - Que foi?

Ramona - O can, señor, o Leal!

Andrés - Pero, que fixo? Que pasou?

Lela - Non estaba atado?

Ramona - Estaba, señorita. Pero un rapaz saltou a cerca da leira, quizais para ver o que aquí se facía. Pasou xunto ó can e o can traboulle. Desfíxolle mesmamente unha man.

Andrés - Demo de rapaz!

Ramona - Corra, señor, que o cativo sangra a eito! Está pálido como un morto.

Lela - Imos, papá!

Andrés - Si, imos. Vostede vén, Sr. Cura?

Sr. Cura - Si, eu vou tamén.

Andrés - Fuco! Ven connosco. Poida que te precise.

Fuco - Vou, meu amo (*Vanse Andrés, Lela, o Sr. Cura, Ramona e Fuco pola esquerda*).

Madanela - Pero ese can é unha fera!

Maruxa - (*Que xa se acercou a pouco de chegar Ramona*) Non lle hai can coma el. Nin tan forte, nin tan leal, que así lle chaman. É imposíbel deixalo ceibe e ten que estar decote preso cunha forte cadea de ferro.

Euxenio - Pero para que quere Andrés un can así?

Maruxa - A señorita Lela quéreo moito e xoga con el como un sarillo.

Madanela - Hai que matar ese can, que dalo, que facer del calquera cousa! A outra tarde tamén me deu a min un bo susto.

Maruxa - Non o pense, señora. Leliña non se desfaría del por nada do mundo. Salvouna unha vez, cando máis pequena. Fora a señorita á beira do río, esvarou e caeu. O Leal sacouna da i-auga e agarimosamente, arrastrándoa con moito coidado, tróuxoa para casa. O señorito Andrés tamén o quere moito, porque é como un recordo da defunta... O can é fillo dunha cadela da señora.

Madanela - Pois é bo recordo!

Maruxa - Aínda non sabe vostede o que vale o can. O ano pasado, pola inverniá, fixo un tempo de mil díaños. Foi un inverno moi frío, de moitas nevaradas, e os lobos, ouveando feramente, baixaron ao val. Andaban os labregos cheos de medo. Unha noite mataban os lobos unha egua; outra desfacían unha vaca. Na véspera do Nadal devoraron unha pobre velliña que andaba a pedir polos camiños. Os labregos déronlles unha batida e pediron o noso can. E había que velo! Coas orellas tesas, o fociño cheo de escuma branca, ouveando máis forte que os lobos, cando pillaba un era cousa de coser e cantar. O lobo desaparecía entre as patas e os dentes de Leal. Non houbo lobo que o aguantase tan sequera un momento. O can parecía un lóstrego caendo sobre eles e desfacíaos como se fosen pobres lebres. Non hai fera para el! E soamente, se está ceibe, o poden suxeitar a señorita e o señor... e mais eu. Non coñece a ninguén máis. Se de noite o ceibasen, desgraciadiño do que pasase a rentes del!

Madanela – Que animal, meu Deus! Vaia, vaia vostede tamén, por se a precisa o señor.

Maruxa - Vou, miña ama. E iso que a cousa non lle valerá nada. Os rapaces sonlle de coiro do demo e por forte que fose a

dentada ha curar en menos dunha semana cun pouco de tona de leite enriba.

Euxenio - Tamén sabe vostede medicina?

Maruxa - Non se burle, señor...! Pero non todo o que se sabe, sábese ben. E eu enténdome. Vou, miña ama. (*Vaise pola esquerda*).

Madanela - (*A Euxenio*) Ou! Estou nerviosa! Es un imprudente!

Euxenio - Por que?

Madanela - A que esa túa manía de facer caso a Lela? Pretender que nos tratemos de ti para que nos descubran, para que unha palabra imprudente túa bote todo a perder!

Euxenio - Pasaría o contrario, Madanela. Así é como nos podemos descubrir. Así, para min, esta comedia é un inferno.

Madanela - Comedia? E quen é o autor dela? Quen me fixo casar con este home, contra a miña vontade? Ai, Euxenio, este sacrificio é moi grande para as miñas forzas! Eu non podoo agarimos del, coa súa presenza. E ademais, dáme pena enganalo, porque é bo! É un crime o que estamos facendo!

Euxenio - Como me alegro de te ouvir falar así! É que me queres aínda; que me segues querendo!

Madanela - Con toda a miña i-alma e a miña vida! Con todo o meu sangue e o meu amor! Pero non me sometás a esta tortura, a este inferno. Eu quero fuxir contigo, irme contigo ó cabo do mundo: espida, tola, pobre, maldita... pero contigo.

Euxenio - Non pode ser, Madanela. Xa sabes que non pode ser. Cando eu souben que Andrés namorara de ti, fixenme o seu amigo. Ti sabes que a miña fortuna estaba desfeita, que a deshonra viña sobre de min se non podía pagar... E non podía! Este home é rico... eu sabía que polo meu amor ti eras capaz de todo, do maior sacrificio. Ti sabías que era, non soamente a deshonra, que era, quizais, para

min, o presidio, o que se viña enriba... E pasei por todo. Quixen que quixeses a este home, que finxiras quere-lo; que casaras con el. Polo de pronto, co que ti me mandaches, denantes de vir aquí, puíden salvar os peores compromisos. E falas da túa mágoa! E a miña? Por min, pola miña vontade, sei que os teus beizos bican a outros beizos que non son os meus; que o recendo da túa carne é luz para a carne doutro home. Que namentres eu paso noites de insomnio, retorcéndome como un doente, outro home, contigo á beira, pasa noites de amor infinito... (*Anoitece*).

Madanela - Pois contigo, Euxenio, contigo...! Eu roubarei a ese home. Eu collerei todo o que ti queiras. Enchereiche os petos de ouro e os ollos de luz. Fareite feliz, libre xa dos teus compromisos, co meu amoríño. Quero que ti me acubilles nas noites serenas. Bicarei os teus pés, como a miña santa Madanela facía con Xesús. Rirei con riso novo para que ti soñes delicias no meu riso. Eu non sei que grilandas farán os meus brazos para acalentar o teu corpiño. Eu non sei que meles che darei nos meus beizos para que ti bebas neles tódalas dozuras. Eu non sei o que saberei para que ti durmas nun encantamento eterno, arrolado como un meniño polas miñas cantigas! Serei a túa amiga, a túa irmanciña, a túa nai. Acollereite no meu colo, cando as mágoas da vida te poñan tristeiro. E hei de rebulir, de choutar, de cantar tantas ledicias que a vida será para ti un paraíso. Contigo, Euxenio, soños os dous, onde ti queiras, onde ti me mandes!

Euxenio - Si, si, tes razón. Toléasme, Madanela! Sufro como un condenado! Eu non tiña medo da deshonra, senón porque a deshonra podía apartarme de ti. A min non me importaba o presidio, nin lle tiña medo. Pero era que o presidio significaba a separación, o te non ver, o non sentirme á

túa beira, o te non respirar como te respiro; o non sentir a túa voz alentadora, esa túa harmonía enmeigada, que me enmeiga o corazón. Si, si, quero que fuxamos!

Madanela - Miren, miren como se pon o meu coitado! Miña i-alma! Teño un desexo de estar contigo a soas! Hai xa tanto tempo que non gozamos da soidade! A soas contigo, Euxenio, xuntiños, moi xuntiños, é dunha dozura nova que me agarima mainamente! É como se o mundo, mira ti que o mundo é grande!, estivese nas nosas mans, entre os teus ollos e os meus ollos. E de beizos a beizos, o mundo enteiro! De mans a mans, todo o mundo, tan grande! Dos teus ollos aos meus, tan cerquiña os uns dos outros, o infinito dunhas palabras sen son, que din cousas alentadoras. Do teu corpo ó meu corpo, xuntiños, ben xuntos, un fio invisible de luz, que parece que chega até o confín do mundo, e que Deus tira del, para nos atar con luz de sol e luz de luar branquiño.

Euxenio - Son de luar os teus ollos, Madanela. A luz de lume que me enmeiga. O mundo en ti, en ti soíña, e todo o meu mundo na túa i-alma. Pois esta noite! É preciso que esta noite mesmo...

Madanela - Fuxir? Hoxe?

Euxenio - Non, fuxir, non. Iso, despois, mañá, outro día. Pero esta noite quero que nos vexamos, que esteamos sós, que búsque-lo xeito de nos ver.

Madanela - Euxenio... ten calma, por Deus, non te apures. Todo se pode perder. Mañá. Outro día. Xa veremos. O mellor é fuxir para sempre.

Euxenio - Non, non, non pode ser. É moi exposto.

Madanela - Tes medo? Sénteste covarde?

Euxenio - Si, teño medo. Ese home ten dereitos sobre ti; pódete reclamar, perseguir... Eu teño que arranxar os meus asuntos: que son tamén, que poden ser, un obstáculo invencíbel

para a nosa felicidade! Pode ser que te perda para sempre por este medo de perderte! Xa ves, eu, sempre tan violento, tan voluntarioso, teño que ter calma, cando boto lume; teño que estar tranquilo, cando me consumo...

Madanela - Meu Euxenio! Pois cala. Todo se arranxará. Xa verás como a vida é boa para nós... E xa pensarei. Ti non sabes aínda do que eu son capaz por ti! Xa veremos se mañá... Eu tamén quero estar a soas contigo... Pero entre toda esta xente, entre tantos ollos vixiantes: o meu marido, a miña fillastra, eses criados idiotas...

Euxenio - Onde cae o teu cuarto?

Madanela - No sobrado. Pero o sobrado, despois de que eu me deito, péchano con chave.

Euxenio - E esa chave?

Madanela - Eu buscareina. (*Lela vén pola esquerda e queda parada*) Ten calma, Euxenio. Non te apures! Confía en min!

Euxenio - En ti confío.

Lela - Moi ben! Moi ben! Xa se tratan de ti. Xa verá o meu pai como a pequerrecha da casa é obedecida por todos e ten a súa influencia. Aquí vén. Papá!

Andrés - (*Que vén pola esquerda*) Que é Leliña?

Lela - Unha noticia, unha boa noticia que é unha verdadeira sorpresa.

Andrés - Unha sorpresa?

Lela - Si. Para que vexas que a min faime caso todo o mundo.

Madanela e Euxenio trátanse xa de ti.

Andrés - É certo?

Lela - E tan certo. Acabo de ouvilos.

Andrés - Home, pois alégrame ben (*Fuco, Maruxa e Ramona venen pola esquerda*).

Fuco - Xa quedou o rapaz na súa casa, D. Andrés.

Maruxa - Non lle ten mal ningún, señor. Cun pouco de graxa, pasaralle.

Andrés - Ben, ben. Ti, Fuco, abre a cerca e que entre a xente cando queira. Vós, Maruxa e Ramona, ide acendendo os farois, axiña. E ter coidado con non plantar lume a ningún.

Ramona - Está ben; si, señor. (*Van cara á casa e acenden os farois*).

Lela - Eu vou con Fuco (*Cerimoniosa*) Quero facer os honores da casa ós paisanos, que tamén son de Deus, meu pai. Primeiro vou ao pozo e axiña veño. (*Vaise pola dereita*).

Andrés - Está ben. (*Vai cara á casa*) Madanela!

Madanela - (*Aparte*) Coidado, Euxenio. (*A Andrés*) Andrés!

Andrés - Non queres ver entrar os aldeáns?

Madanela - Si, quero. Vostede non vén, Euxenio?

Euxenio - Como vostede mande, señora.

Madanela - Pois faga o favor de me acompañar (*Vanse Madanela e Euxenio pola esquerda*).

Andrés - Pero... non dicía Leliña...? Lela!

Lela - (*Vindo pola dereita*) Ai, tiña unha sede que estoupaba!

Andrés - Non dicías que Euxenio e mais Madanela...?

Lela - Si, si; que se tratan de ti. Porque o mandei eu! Aí vén a gaita! (*Séntese a gaita e murmurios de xente*) Voume...! (*Vaise, choutando, pola esquerda*).

Andrés - escoita, Leliña... Pero, que farsa é esta? Que...? Oh, non, imposible! Eu estou tolo! Que pensamento máis estúpido!

Entran, pola esquerda, tódolos personaxes, homes e mulleres da aldea, gaiteiros, rapazas cantando e tocando as cunchas. Os farois xa están acesos.

Cae o pano pouco a pouco.

Acto segundo

Comedor do pazo. Ó fondo tres fiestras corridas até o chan. A través delas vese unha balconada de pedra, e o val, escaleiras e as montañas. Portas laterais. É pola mañá.

Fuco - Déixese de trécolas, señorita, e fágame a conta.

Lela - (*Sentada*) Pero, por que te queres ir?

Fuco - Porque si... e máis por outra cousa.

Lela - Que outra cousa?

Fuco - Pois porque si, tamén.

Lela - Esa non é razón. Tesme que dicir por que te queres marchar do pazo. Non estás contento?

Fuco - Estou, señorita...

Lela - E logo? Paréceche pouca soldada?

Fuco - Non, señorita, iso... non.

Lela - Pois ti dirás. Estás ben e ben pagado. Que queres, entón?

Fuco - É que non me afago ó xenio do señor, de D. Andrés. Non se enfade, señorita, que vostede tivo a culpa, facéndome falar! Cando veu o señor daba gusto. Era mesmamente un compañeiro para todos. Pero dende hai tempo eu non sei que demo de mosca lle picou. É outro home. Todo está mal feito para el. Rifa comigo e con Maruxa. A Ramona toléaa cos seus berros. Non hai traballo que non teña defectos. E até con vostede, señorita, con vostede!, non é o mesmo de antes!

Lela - Si, iso é certo. Pero non fagas caso. O meu pai é bo, moi bo. Isto pasaralle, xa verás como lle pasará.

Fuco - Pero é, señorita, que me fixo unha cousa...

Lela - E que che fixo?

Fuco - Estaba eu onte, pola mañá, dándolle brillo ós metais. Chegou el e, sen culpa miña, tropezou co cacharro da limpeza.

E chamoume... chamoume unha cousa que non lle paso, señorita, que non lle paso.

Lela - Foi tan grave, Fuco?

Fuco - Foi, señorita. Hai cousas que un home –eu sonlle un home!– non pode admitir. Ben que me chame besta, señorita, porque eu sonlle unha besta! Pase que me chame animal, porque, créame, señorita, que eu ás veces sonlle un animal! Si, sonllo, señorita, créame; pero o que seu pai me chamou, ten moito que lle digan!

Lela - Pero... que foi?

Fuco - Tropezou co cacharro e por pouco dá cos fociños no chan. E chamoume... mire que non me atrevo, señorita; que se me crava na gorxa! Chamoume... paxaro! –Este paxaro!– dixó. E iso non, señorita! Que nin canto nin teño alas nin quero gaiola!

Lela - Ben, ben. Eu tamén me vou incomodar contigo. Iso non paga a pena.

Fuco - Señorita... Que se a vostede lle chamaran paxara...!

Lela - Non é paxaro o reiseñor? E paréceche mal que te comparen ó reiseñor? Vaite, vaite facer a túa obriga... e non sexas tan súpeto.

Fuco - Se me chamasen reiseñor, non, pero... paxaro...

Lela - Xa está dito. Non me obedeces? Atrévete contra min?

Fuco - Non, señorita; se vostede mo manda...

Andrés - (*Pola dereita*) Iso, iso: está ben. Así está de organizada a casa. Os criados de parrafeo cos señoritos. A señorita da casa dándolles alas para que fagan o que queiran; para que non fagan, mellor dito.

Lela - Papá! Non sexas así! Que tes? Que che pasa?

Andrés - Nada, nada. Déixame en paz! (*A Fuco*) E ti, que fas aí, pasmando? Que queres? Xa estás liscando.

Fuco - (*De moi mal xenio*) Si, si, paxaro, paxaro... (*Vaise pola esquerda*).

Andrés - Que vai rosmando ese imbécil?

Lela - Meu pai! Ti es outro! Quen te cambiou? Por que te fixeches así, de pronto, ti, que eras tan boíño?

Andrés - E non o sabes; non o sabes? Queres ti tamén ser un personaxe máis da comedia, desta farsa estúpida? Ti cres que eu non vexo, que non oio, que son un imbécil?

Lela - Por que me dis todas estas cousas? Que farsa é esa da que falas? Que é o que ves e o que oes?

Andrés - Ver non vexo e ouvir non oio. Pero quixera ver e ouvir. Ver tan claro que mesmamente quedase cego; ouvir tan forte que quedase xordo! Non os viches?

Lela - A quen? Cálmate, por Deus!

Andrés - A quen ha ser? A eles! Sempre xuntos, sempre xuntos! Burlándose de min, diante da mesma miña cara, na mesma miña casa! E que cego estaba eu! Mais xa encomeza a ver o día que vexa claro...!

Lela - Posme medo, papá! Teño medo!

Andrés - E eu tamén! Teño medo de saber a verdade, toda a verdade, e medo de non sabela. Medo de que a mentira sexa verdade e de que a verdade sexa mentira! E eu quixera, a un mesmo tempo, que o que temo verdade non a fose e que o que é, realmente, mentira... fose verdade, a única verdade da miña vida!

Lela - Non te entendo, papá.

Andrés - Non, non me entendes nin eu tampouco me entendo. Sei o que non sei... e non o sabendo, seino tan claramente como a luz do día! Tiñas que estar chea desta sede que me abrasa para me entender! Vivo nas brétemas máis fondas. Non sei con quen vivo, nin quen me quere, nin quen me engana. Escóitame, Lela, escóitame. Nesta casa... nesta casa hai un ladrón.

Lela - Xesús!

Andrés - Si. Escóitame. Polo menos un ladrón! Aínda non podo dicir se me rouban máis do que eu sei, e algo que vale por tódolas cousas xuntas! Escóitame. Fáltranme alfaias: as mellores. Aneis, alfinetes de gravata, un fermoso colar... non te lembrás daquela sortella que semellaba unha caveira, cun solitario en cada ollo?

Lela - Si, lémbrome ben...

Andrés - É o último roubo que me fixeron. Hai uns días que noto a falta das alfaias. Hoxe, unha; mañá, outra. E escóllenas, escollen as mellores. Vese que o ladrón é unha persoa intelixente, que se dá conta do mérito das cousas que rouba. O pequeno, o insignificante desprézo, xa sabe que pouco pode valer!

Lela - Pero iso é horríbel, papá! Ti non sabes? Non sospeitas?

Andrés - E eu que vou saber! Que vou sospeitar! E, ademais que non quixera sospeitar! Porque eu preciso crer que vivo entre xentes honradas! Eu non podo sospeitar de ti, da miña muller, do meu máis íntimo amigo, dos meus fiéis criados. O único que non coñezo a fondo é Fuco. E Fuco é un home ordinario, baixo, sen intelixencia capaz para distinguir que alfaias son as mellores.

Lela - Pero estás seguro, papá? Non as terás noutro sitio?

Andrés - Non, non, estou seguro. A chave da caixa téñoa eu só. Onte recontei as alfaias. A cada unha sinaleille un sitio. Hoxe, pola mañá cedo, abrín a caixa. Desexaba con toda a miña i-alma que non faltase cousa ningunha! E a sortella da caveira non estaba no seu sitio. Non estaba, tampouco, na caixa! E as demais alfaias atopábanse revoltas; non onde eu as deixara. Vese que estiveron escollendo con coidado.

Lela - Non me colle na testa, papá! Iso é imposíbel, imposíbel!

Andrés - Iso dicía eu! Mais... xa ves, os feitos non enganan. A realidade é tan forte, tan clara, que non hai dúbida ningunha. Eu tamén quixera que fose imposíbel! Porque eu sospeito; teño a certeza, mellor dito.

Lela - E de quen, de quen sospeitas? Non dicías denantes que non sospeitabas?

Andrés - Non, non sospeito, véxoo claro! Pero véxoo clariño aquí dentro (*na testa*) e denantes que o nome saia dos meus beizos, queimaría os beizos e arrincaría a lingua!

Lela - Mira, papá, que é moi malo sospeitar. Que podes ser inxusto. Que serías ti, tamén, un criminal, se sospeitas dalgún inocente! Mira, papá, que iso é moi grave; que xente da casa non pode ser...

Andrés - Ti cres?

Lela - Pero, é que ti dubidas da xente da casa? Ti estás tolo! Ti non sabes o que dis! Ai, que cabeciña, que cabeciña tola! Volve en ti. Serénate. É que son eu unha ladra? É que o poden ser Madanela, Euxenio, os criados? Que home, meu Deus, que home!

Andrés - Se vises que ben me fas! Se vises que ledicia morna me entra pola i-alma! Eu quixérate crer, neniña!

Lela - Como que me quixeras crer? É que non cres? Ou! Iso non o consinto! Eu poño a man no lume por todos, por todos. Estás tolo? Avergóñate dos teus mouros pensamentos, que aínda non sei como aniñan en ti. Iso é ruindade de espírito, papá; iso desgústame moito. Iso é... ser malo! Neste fogar todo é limpo, limpiño e claro. E a única mancha é esa vergoñenta dúbida túa, que non ten perdón de Deus!

Andrés - Si, é certo; non merezo perdón de Deus. Pero é que teño unha espiña cravada, como un ferro afiado, no corazón. Ti lémbraсте da noite do Apóstolo. Ti oíches, pouco

denantes que chegaran os paisanos, que Madanela e Euxenio se trataban de ti. Pois xa ves, diante de nós, trátanse de vostede.

Lela - E iso chámache a atención? Xa sabes que eu trato a Madanela de vostede algunhas veces e outras de ti. Namentres un non se afai... E ademais, todo iso que ten que ver co roubo e os ladróns? É que queres culpar a Madanela e Euxenio? Veña, se a cousa é para rir! Non é case un pecado, papá, que a túa hospitalidade, decote xenerosa, a pagues –a cobres, mellor dito– cunha sospeita absurda?

Andrés - Leliña, es un anxo! Es moi boa! Eu non sei que demo me tenta e me inspira estes mouros pensamentos.

Madanela - (*Pola dereita*) Estorbo? Podo pasar?

Lela - Ti, xa ves como me atrevo a te tratar de ti, non estorbas endexamais.

Madanela - É que coidaba que estabades conspirando.

Andrés - Conspirando?

Madanela - Si. Xa sei que namentres estades xuntos pai e filla... conspirades. Sei que pensades decote en min, na miña felicidade, que vos preocupades do que máis me gustará, das cousas que máis me agraden...

Andrés - Ese é o noso deber.

Madanela - Deber? E quen fala de deberes? Non che parece, Leliña, que aínda sendo deber eu teño que agradecerlo. O teu pai é ríxido e da poesía quere facer unha obriga.

Lela - Tes razón. Pero é que nel a poesía é natural e quizais o natural nos pareza obriga forzada... Digo ben?

Madanela - Estou tan leda! Síntome como unha nena con zapaños novos! Este tempo tan fermosíño, estes campos tan sorrintes, o voso agarimo; todo me fai sentir a miña ánima envolvida en dozuras insospeitadas!... Ou, que claridade morna sinto entre vós!

Andrés - Estás leda, nena? (*Dominado pola verba dela*).

Madanela - Endexamais me sentín tan feliz! A ti cho debo, Andrés, que es na miña vida, unha man mol e branca que me gorenta agarimosa.

Andrés - Son iso, realmente, para ti?

Madanela - E por que pregunta o señor? Que raros sóde-los homes. Se non sodes nada na vida dunha muller que queredes, pedides un anaquiño: unha soa palabra de esperanza bástavos... Se o tedes todo, e sodes todo na nosa vida, todo vos parece pouco e pedides máis...

Andrés - É que a nosa sede é infinita.

Lela - (*Ó ver que estorba*) Papá... Voume. Voume ve-lo xardín.

Madanela - Non, non te vaias. Quero castigar o teu pai. Se nos deixaras sós, tería que lle regalar o ouvido con novas harmonías... Eu cantaría como un reiseñor e o teu pai coidaría que era un cativo paspallás.

Andrés - Madanela! (*Lela senta nunha cadeira. Madanela colle unha cadeira e senta entre os dous*).

Madanela - Non desbotes de min esta bela ledicia que sinto. O espírito voso, o dos homes, é mesquiño e cativo. Vivides en traxedia. E eu quero vivir en eterna canción! Unhas poucas palabras do mal humor voso! Pois contra delas un pouco de risa franca! Un apreixamento forte das vosas mans, cando apreixades as nosas? Pois unha caricia das nosas ás vosas, que semelle suavidade, moleza de sedas moles! Se nós sentimos a doce poesía do campo, o voso espírito prosaico di axiña que é mentira a poesía.

Andrés - Mentira?

Madanela - Si, Andrés. Eu lembro o serán de antonte. Foramos ó campo. Atopabámonos na fraga do teu terreo. Deitámonos no chan. Encol de nós xemían as pólas dos piñeiros, que tecían coa brisa unha maina romanza. Os varudos carballos,

preto do río, semellaban un exército de fortes guerreiros. As augas do río xemían a súa canción monótona, que semella o reloxo da eternidade, tan sempre igual e eterno é o seu canto! E eu sentíame tan ben, tan chea a miña i-alma de dozura! Díxencho. E ti –home ao fin e ao cabo!– dixéchesme que era a tranquilidade do corpo, o seu descanso mol, quen falaba en mín. “Ves, –falabas– non sentes calor. Atópaste ben, deitada no céspedes. O murmurio do río invita ó sono. E por iso falas de poesía. Pero non hai máis que sensacións materiais aquí: tranquilidade do corpo, preguiza” Leliña! Temos que facer tolerías acotío! Síntome nena coma ti e quero facer neno ó teu pai! Diabruras que a el lle parezan tolerías; tolerías que nos parezan azos de nova vida!

Lela - (*Lentamente*) Si, si, Madanela! Temos que ser nós, realmente, as donas da casa! Eu rebélome contra a seriedade! Se vises cantas veces ten rifado comigo o meu pai, por mor da miña ledicia! Non quere que me bañe espida, que corra como unha toliña polo monte, que ande aos rolos. Sei dunha pena, no máis alto do monte, á que non poden rubir os aldeáns. Eu, a forza de lle dar voltas e revoltas, atopei un xeito de chegar até o seu curuto. Iremos ti e mais eu. Estaremos nela como nun trono real e, ós nosos pés, os homes da casa, como vasalos nosos. Nós, as raíñas do monte, co ceo azul por riba de nós e os homes serios ós nosos pés. Papá collerá flores dos campos e fará con elas un ramiño, para darllo á súa raíña. Euxenio, deitado de pachena⁵, baixo o noso trono de fadas, ollará para o ceo e nós... veremos o ceo nos seus ollos. Non queres, papá?

---

⁵ A locución adverbial “de pachena”, de uso frecuente na zona de Ferrol, significa ‘deitarse de costas, mirando para arriba’.

Andrés - Si, si; quero o que vós queirades.

Madanela - Xa verás, Andrés! Levamos unha vida mol, temos todo iso por noso! (*Amosando a campía*) Cada recuncho dos campos benditos pode ser unha ledicia insospeitada. Aquí vén Euxenio, que pensará coma nós.

Euxenio - (*Pola esquerda*) Bos días nos dea Deus.

Andrés - Moi bos días.

Lela - Temos pendente unha aposta, Euxenio.

Euxenio - Non lembro...

Madanela - Si, home, si. Lela desafiouno para ver quen subía á árbore máis alta.

Euxenio - Ah! Si, é certo. Non lembraba (*Senta*).

Lela - Pois eu lembreime toda a noite. Teño a seguranza de vencer!

Andrés - Non están ben eses xogos. Podedes caer, pode ocorrer unha desgraza...

Lela - Ves, Madanela? Non teñas medo. Por min respondo, que estou afeitada. (*A Euxenio*) Xa me coñecen os paxaros e os niños. As pólas máis pequenas das árbores téñenme por amiga íntima. Unha folliña basta para os meus pés. (*Andrés e Madanela falan á parte*).

Euxenio - Por pequena que sexa a folla sempre será grande para eses peños...

Lela - Vostede paréceme un xentil príncipe de conto de fadas. Sempre cortés, agarimoso... Éncheme de flores!

Euxenio - As miñas flores son rosas murchas á beira do voso xardín, vivente e aceso.

Lela - Vovos crer todo...

Euxenio - Iso quixera eu. Que as miñas verbas fosen, para vostede, o credo. «Creo en Euxenio, todopoderoso, creador do meu ceo azul e da miña terra de soño...».

Madanela - (*Celosa*) Euxenio! Por que non imos ó xardín? Iremos todos. Andrés e mais eu seremos o xurado cualificador...

Lela - Por min, agora mesmo. Mais temo que Euxenio non queira. En cuestións de se decidir, somos máis valentes as mulleres.

Euxenio - Eu doume, sen outra cousa, xa por vencido. Renuncio, e non xenerosamente, á proba. Son humilde. E como sei que endexamais sería capaz das vosas proezas, non quero nin intentar imitarvos.

Madanela - Imos ó xardín! Unha das galiñas do quinteiro ten poliños novos. Quero vela. Quero ver como petiscan os pitos por entre a herba e como a nai lles fai meiros, cacarexando agarimosa. Non hai arrollos como os dunha nai!

Maruxa - (*Pola esquerda*) Meu amo. Un señor pregunta por vostede.

Andrés - Por min? E quen é?

Maruxa - Non o sei, señor. Destas terras, que eu saiba, non debe ser.

Andrés - Ben, ben. Pois dille que pase. Aquí agardo. (*Vaise Maruxa pola esquerda*).

Madanela - Imos?

Lela - Imos. Vostede non vén, Euxenio?

Euxenio - Vou. E non hei ir? Galiñas, pitos, o xardín... e vostede –encol de todo, vostede– é un programa atractivo. (*Lela vai cara á porta da dereita*).

Madanela - (*A Euxenio, aparte*) Non quero que te expliques tanto con Lela!

Euxenio – Ti mandáchesme; para que non sospeitaran.

Madanela - Esta noite terei a chave do sobrado. Verémonos.

Euxenio - Está ben.

Lela - Vides ou non vides? (*Vanse pola dereita Madanela, Lela e Euxenio*).

Madanela - Si, imos.

Maruxa - (*Pola esquerda con Rosendo*) Pase, señor. (*Vaise*).

Rosendo - O señor D. Andrés de Pontealeira?

Andrés - Servidor de vostede.

Rosendo - Tanto gusto, señor. Quería de vostede que me fixera un favor, o de me dicir unha cousa que me interesa fundamentalmente.

Andrés - Estou á súa disposición. Vostede dirá que desexa de min.

Rosendo - Vive aquí, nesta casa, D. Euxenio Lavandeira?

Andrés - Si, señor, vive.

Rosendo - Moitas grazas, señor. Son un... amigo del, un íntimo amigo. Asuntos urxentes, ... de negocios, movéronme a tomar o tren e presentarme aquí, pois aínda que non sabía fixamente se atoparía a Euxenio, como vostede é tan amigo seu, daríame noticias, polo menos.

Andrés - Si, pois aquí vive. Atópase pasando unha temporada connosco. Vostede quere velo?

Rosendo - Si, señor, iso é o que eu quero.

Andrés - Pois axiña, señor (*Chamando*) Maruxa! Quere vostede velo no xardín? Alí estará. Maruxa!

Rosendo - Non, señor; prefiro velo aquí. Temos que falar un anaco.

Maruxa - (*Pola esquerda*) Chamaba, señor?

Andrés - Si. Anda, vai ó xardín e dille ao señorito Euxenio que veña, que o agarda aquí un amigo.

Maruxa - Vou axiña (*Vaise pola dereita*).

Rosendo - Moitas grazas, señor.

Andrés - De nada. O favor non ten mérito ningún.

Rosendo - Eu agradezo moito a súa amabilidade.

Andrés - Pode vostede, se quere, agardar a Euxenio. Eu supoño que vostedes terán que falar moito, con calma, e non os quero estorbar. Xa sabe vostede que tomou posesión da súa casa e basta que sexa vostede amigo de Euxenio. Xa sabe: Andrés de Pontealeira.

Rosendo - Repito as grazas, señor. Rosendo Cereixo á súa disposición.

Andrés - Pois tanto gusto, D. Rosendo.

Rosendo - Páseo ben, señor.

Vaise Andrés pola esquerda. Rosendo olla con curiosidade o cuarto. Pasa un anaquiño de tempo. Euxenio vén pola dereita.

Euxenio - Quen...? (*Admirado e medoso*) Ti! Ti aquí!

Rosendo - Si, eu. Non me ves?

Euxenio - Que me queres? Que buscas?

Rosendo - Non sexas tan súpeto, home! Eu véñoche con moita calma. Xa o ves: vou sentar. (*Senta*).

Euxenio - Fala... fala! Acaba dunha vez. Dime todo axiña, voando!

Rosendo - Estás moi cambiado de xenio. Observo que es outro e non saio da miña admiración.

Euxenio - Pero que te propós? Que me queres?

Rosendo - Diante de todo, dar-me o gusto de te chamar canalla.

Euxenio - Rosendo!

Rosendo - Aconsélloche que sentes. Isto aínda non é o prólogo.

Euxenio - Mira que xa me coñeces! Que eu non estou disposto a soportar as túas inxurias!

Rosendo - Ti estás disposto a todo, porque te teño nas miñas mans. Claro que te coñezo! Pois polo mesmo repito que es un canalla.

Euxenio - Ben, si, son. Tesme algo máis que dicir?

Rosendo - Non é por aí. Non basta falar e dicir! Eu xa sei que unha inxuria máis ou menos non che importa. Trátase de facer. E veño facer!

Euxenio - Facer? E que vas ti facer?

Rosendo - (*Lentamente*) O señor D. Euxenio Lavandeira, avogado segundo el di, e *bon vivant* segundo din as xentes e eu sei...

Euxenio - Vas face-la miña historia?

Rosendo - Xa che dixen que o tomaras con calma. Farei e direi o que eu queira. Aquí son eu o amo!

Euxenio - Rosendo! Mira que me perdes, que xa sabes do que eu son capaz.

Rosendo - Si: xa sei que es madeira de asasino, despois de ser ladrón. Pero comigo non podes. As cousas que te comprometen non están no meu poder. E se dentro dunha hora non estou onde debo estar, un querido amigo meu entregará a un señor moi amábel, que se chama o sr. xuíz... Xa vexo que te vas convencendo, e, polo tanto, prosigo. O señor D. Euxenio ten un verdadeiro don, o don de suxestionar as xentes. Coas mulleres é un verdadeiro tenorio. El engaiólaas, fascínaas, vólveas tolas coa súa verba maina. Cos homes fai o mesmo. Dunha muller sinxela como Madanela, boa, candorosa e clariña, fixo unha muller ruín, cativa e bretemosa, disposta a todo polo amor do seu don Xoán. Non é certo?

Euxenio - Fala... fala...!

Rosendo - Dun home coma min, que non era nin bo nin malo. Pero que tampouco quixera ser malo, fixo un xoguete... Fixeches de min un amoral, unha cousa desprezábel. Por ti rifei cos meus pais, roubeilles, seguinte nos teus mouros negocios... Ben, esas xa son cousas pasadas! Pero ti roubáchesme o mellor que eu tiña: Madanela, que era a miña esperanza, o meu amor máis forte. E eu quería tanto, tanto, que che perdoe que me roubases o seu amor; pero eu non podo esquecer que da miña esperanza de redención fixeches o desprezo máis ruín! Eu xa me condenara para sempre, na miña conciencia, e sabía que non tiña redención,

pero coidaba que ela –tan pura como a luz do sol!– puidese ser sempre a miña ilusión de pureza. Que te quixese a ti, con ser tan monstruoso, era para min o de menos, se me deixabas o demais: que ela, sendo túa, seguise sendo pura e nobre, boa como era noutros tempos: anxélica e riseira e leda e agarimosa! Asasinaches a súa ánima! E dunha flor branca e pálida, como luz de luar, fixeches unha allada de todo o baixo e rastreiro que hai no mundo. Xa sabes que iso non cho perdoou!

Euxenio - Nin solicito nin necesito o teu perdón!

Rosendo - Diso xa falaremos. Ti coidarás que toda a miña sede de vinganza, todo este odio infinito que che teño, é cousa de celos. Que pouco sabes de min! Habías de ter poder para volvela ós meus brazos e daríame un cadáver das miñas ilusións. Esa muller xa non é aquela. Mala como a fixeches, polo amor que che ten, aínda tiña unha virtude, ela, que perdera tódalas virtudes! Era mala, por ti, mais era francamente, sinceramente mala. Queríate dun xeito obsceno, estúpido e escravo, pero non se recataba do teu amor. E agora fixéchela hipócrita. Do máis mouro da súa vida, que era o amor por ti, fixeches a súa única luz, e apagáchela. Hoxe o seu lume xeme, e vacila, e treme, condenado a telo oculto, do xeito máis vergoñoso.

Euxenio - Todo iso está ben para un melodrama.

Rosendo - Non sexas cínico! Eu non teño por que che dicir da ferida sanguenta da miña i-alma! Pero si teño que che dicir que hei de che cobrar ollo por ollo e dente por dente. Eu consentín, e puiden evitalo, o engano en que fixestes caer a Pontealeira: a este bo home xeneroso, de quen te burlas na súa propia casa. Pero non quixen! Quixen saber até onde chegabas. Vin como te fixeches amigo deste home; como co teu xeito de embruxar as xentes, te facías o seu amigo

máis íntimo; como procuraches levalo á beira de Madanela, como se veu tolo polo seu encantamento!, e iso que non coñecía o seu supremo encantamento de pureza virxinal!, como Ponteadeira, guiado por ti, facía unha vida bretemosa, no mundo galante, e como, pouco a pouco, Madanela o foi embruxando, toleando, observando, chuchando. Madanela tiña o feitizo natural que dela xurdía e ti fixeches que enfeitizara con mentiras dos seus ollos a este home honrado; ela tiña unha harmonía mística na súa voz, e ti fixeches que a súa harmonía fose música endiañada para endiañar a Ponteadeira; dos seus beizos, feitos para a verdade, fixeches veneno de cóbrega que empezoñou a ese home.

Euxenio - Pódese saber até onde queres chegar? Estoute soportando e admírome de que non te teña desfeito nas miñas mans! Escóitote e aínda non sei como te teño escoitado! Véxote diante de min e paréceme que non te vexo! Pódese saber que queres de min? Pódese saber como chegaches até aquí?

Rosendo - De ti quero... quero torturarte, aflixirte, cuspirche, escravizarte. Cheguei até aquí guiado por ela, por Madanela. Onde ela estivese tiñas que estar ti. Non por que a queiras, que vas querer! senón porque é carnaza de onde podes sacar moito millo!

Euxenio - Ben. Sei que estou nas túas mans e iso que ignoro que medios tes para me dominar. Pois dime que xénero de suplicio me tes gardado. Eu farei o que queiras.

Rosendo - Es un hipócrita! Teño cartas túas a Madanela, e cartas dela para ti. Xuntástelas, denantes do casamento, e eu... eu roubeinas! Eran a miña vinganza! Sei que con elas ti serás toda a vida, e iso que toda a túa vida non vale nada!, o meu escravo. Pódesme matar un día, que xa sei que non te amedrenta un crime... pero tamén sei que es covarde e

que lle tes medo ó presidio... Vou vivir á túa conta. Non me importa este acto de cinismo. Diante dos teus ollos terás decote a pantasma do grillón. E namentres eu, gozándome na miña vergonza, vivirei de ti, farei de ti todo o máis desprezábel. Precisarás roubar, enganar a todo o mundo, para satisfacer os meus caprichos. E terminará sen que eu faga nada por iso, cunha cadea nos pés e unhas esposas nas mans. Porque eu preciso diñeiro e tes que me dar diñeiro.

Euxenio - Non o teño. Fai o que queiras, pero non o teño.

Rosendo - Boh! Boh! Bobadas túas, neniño. Xa te coñezo hai tempo.

Euxenio - Xúroche...

Rosendo - Ben, ben. Non o tes? Pois doume por satisfeito. Vou crer que non o tes.

Euxenio - Non, non o teño. De onde eu ía quitalo?

Rosendo - Créocho, home, créocho. Pero... se non o tes... se non o tes... róubao! É preciso que o roubes! O tempo vai correndo. Agárdanme. Se pasada unha hora dende que eu deixei o meu compañeiro, non levo cartos, xa sabes o que sucederá.. Agarda o sr. xuíz.

Euxenio - Rosendo... Polo que máis queiras! Non teño un céntimo. Ti queres perderme. Pola boa amizade que me tivesches!

Rosendo - (*Co reloxo na man*) Pois? douche cinco minutos para que búsque-los cartos.

Euxenio - Ou! Non sairás vivo de aquí!

Rosendo - Non me importa. Vínrome o mesmo. Estou completamente tranquilo. E ademais ti non te atreves... Separarte ti de Madanela e desta vida regalada!

Euxenio - Pois non teño diñeiro! Non o teño! Agarda até mañá. Eu dareiche algo que valla diñeiro, moito diñeiro. Pero agarda até mañá.

Rosendo - (*Ollando o reloxo*) Xa vai pasado preto dun minuto.

Euxenio - (*Rexistrando os seus petos, axitadísimo*) Que coidas ti que valerá este alfinete? (*Dándollo*).

Rosendo - (*Colléndoo*) Pouco. Tres ou catro mil reais. Non me basta.

Euxenio - E este colar? (*Dándollo*).

Rosendo - (*Colléndoo*) Este colar? Xa sabes que son perito. Uns oito mil reais. Pero non me basta.

Euxenio - O colar?

Rosendo - Quero dicir que non me bastan as dúas cousas xuntas.

Euxenio - E esta sortella? (*Dándolla*).

Rosendo - (*Colléndoa*) Boa alfaia home! É unha magnífica sortella. Bonita caveira. Os solitarios dos ollos non son malos.

Euxenio - Gústache?

Rosendo - Valerá unhas dez mil pesetas. Poida que máis. É do pouco bo que teño visto. E non me está mal no dedo. Un pouco grande. Pero non me basta.

Euxenio - Pois non teño máis (*Encolle ombros e camiña pola escena*) Fai de min o que queiras, pero non teño máis!

Rosendo - Fíxate ben. Rexistra os petos.

Euxenio - Non, non, non teño máis. Vaite, vaite por Deus. Leva todo iso. Xa nos veremos. Xa che darei todo o que precisas.

Rosendo - Ben, ben. Pero volverei, eh!, se ti non me buscas.

Euxenio - Buscareite, home, buscareite. Xúrocho con toda a miña i-alma!, e endexamais xurei con tanta verdade! Xa cho creo que te buscarei... e atoparémonos!

Rosendo - Boh! Valentías túas... Teste que desafogar e non ten nada de particular. Estás doente.

Euxenio - Prégooche que te vaias, Rosendo! Vaite. Xa nos veremos!

Rosendo - Sinto moito terche dado este pequeno desgusto. Son contratempos, home, que non se poden evitar. E non se

che ocorra botarme por ladrón, porque eu supoño que todo o que me deches é roubado! Eu demostraría axiña quen era o ladrón verdadeiro, xa sabes eh! Volverei.

Euxenio - Está ben. Agora, déixame!

Rosendo - Ah! Non te esquezas dunha cousa.

Euxenio - E de cal?

Rosendo - De me poñer ós pés de Madanela. O divino non está rifado co humano e xa sabes que son ben educado. (*Vaise pola esquerda*).

Euxenio - (*Desesperado*) Ou! Estou perdido! É preciso que eu mate a este home, que o desfaga, que o inutilice!

Lela - (*Pola dereita*) Querido Euxenio! Xa se foi o seu amigo?

Euxenio - Si, xa se foi. Foise agora mesmo.

Lela - E por que, sendo tan amigo seu, non o invitou a se quedar connosco hoxe?

Euxenio - Pois mire, non caín. Ten razón. Pois agora xa foi.

Lela - Parece que está vostede desgustado...

Euxenio - Eu? Non, non é certo. Endexamais me atopei tan ledto!

Lela - Pois eu xuraría... Algún pequeno contratempo nos negocios?

Euxenio - Si, iso, un pequeno contratempo nos negocios. Pero non vale nada!

Lela - Alégrome moito! Eu teño un verdadeiro interese porque vostede sexa feliz!

Euxenio - Vostede...? Que vostede ten interese... por min? Pois fai mal, moi mal!

Lela - E por que? Coido deber estimar os amigos. E vostede, é tan bo amigo noso!

Euxenio - Eu? Eu xa non sei o que son! Eu son unha besta, unha besta ferida e acurrada, chea de medo aos seus perseguidores!

Lela - Pero... que di este home...! Canté! Os malditos negocios!
Pero é posíbel que os negocios lle rouben a vostedes, os homes, toda serenidade?

Euxenio - Que dixen, que dixen eu...?

Lela - Ai, que gracioso, miña nai! Voume enfurruñar con vostede. De modo que os negocios son primeiro que os amigos? Que veño eu, con palabras de amizade xunto a vostede e vostede, en troques de atenderme, non sabe o que di?

Euxenio - Perdóeme, Leliña. É que se trata dun negocio moi importante, quizabes do máis importante da miña vida!

Lela - Iso xa é serio, xa é cousa grave. E eu niso non podoo nin quero nin sei meterme. Pero, todo se arranxará, Euxenio! Non hai que desmaiar!

Euxenio - Non, non hai que desmaiar! E eu non desmaio nin desmaiarei! Loitarei con tódalas miñas forzas! Por moito que fagan non ma quitarán, non me separarán dela.

Lela - Euxenio! Por Deus! Que di? Quen é ela, por Deus?

Euxenio - Ela? Ela? Ela é! É vostede, Leliña, vostede!

Lela - (*Con ledicia*) Euxenio! (*Con dor*) Euxenio! Pero... Ai, miña naiciña que non sei o que me pasa! E quen quere separalo de min?

Euxenio - (*Estupidamente*) De vostede? De vostede? Todos! Eles! Onde vai Madanela? Onde está Madanela?

Lela - Non sei... Madanela? Non sei!

Euxenio - (*Vendo vir a Madanela pola dereita. Con toda a i-alma*) Madanela!

Madanela - Que pasa! Que tes? Que ten... vostede, Euxenio?

Euxenio - Nada, nada! Xa falaremos. Preciso aire, luz; afofo aquí.
(*Vaise correndo pola esquerda*).

Madanela - Pero, que ten Euxenio, Lela?

Lela - Non sei, miña amiguiña! Estou tan dorida! Síntome tan dorida!

Madanela - Dorida ti?

Lela - Si, Madanela... Non sei que misterio novo se apropiou do meu corazón. Euxenio, sabes?, di que lle van mal os negocios, que se atopa desesperado, que o queren separar de nós, de min...

Madanela - De ti? (*Rindo histericamente*) E que lle importas ti a Euxenio?

Lela - Eu? Eu... non sei. Pero díxomo dunha maneira...!

Madanela - (*Impaciente*) Voume. Que pasará, meu Deus! Vou ver se o atopo e que é o que lle pasa (*Vaise pola esquerda*).

Lela - Ai, miña nai, (*senta na randeeira*) que estou ferida, que me sinto magoada! Sae do recunchiño en que te teño, para me acalantar mornamente, miña nai! Nai, miña nai, que non sei o que sinto en min, que preciso de ti e do teu coliño! Uns brazos que me apreixen, que non sei o que me pasa! (*Pausa*) Todo está ledo: a campía sorrí como unha meniña roiba. Pero nesta casa... nesta casa... o meu pai, magoado. Euxenio... Que lle pasará a Euxenio, miña nai! Madanela... Ou, esa muller! Eu non sei que ten esa muller!

Maruxa - (*Pola esquerda*) Señorita! Señorita Lela! E non é hora xa de xantar, señorita? Pero... que lle pasa? Está tristeira, acorada! Esta casa é un demo, señorita, dende hai tempo! Todo o mundo, nela, anda revoltado. Cando viña do xardín atopei, na escaleira, o seu pai. Miroume como un tolo, dun xeito que mesmamente me deu medo e frío. E fuxiu como un condenado, berrando polo xardín. D. Euxenio ía tamén para abaixo... correndo.

Lela - D. Euxenio?

Maruxa - Si, señorita, e a señora –a súa madrastra, sabe?– atopeina e, cuns ollos feitos de lume, preguntoume por D. Euxenio. Agora chego aquí e véxoa a vostede, miña meniña, deste xeito. Léveme o diaño se non estamos enmeigados!

Lela - Ti cres, Maruxa?

Maruxa - E non hei crer, señorita? E quen diaño sería...? Ai, meu Deus, que xa caio, señorita Lela! A donosiña! Vostede non se lembra, miña penliña? Non se lembra de que a viu? Pois foi ela, foi ela! Hai que lle facer o esconxuro, señorita. Pola súa nai, non o esqueza, que endexamais vin así a casa!

Lela - A donosiña?

Maruxa – Velaí vén a señora.

Madanela - (*Pola esquerda*) Non vistes a Euxenio?

Maruxa - Non, señora. Xa lle dixen que ía para o xardín.

Madanela - Ben. Pois búsqeoo. Dígalle que o agardo na sala, que é preciso que me vexa.

Maruxa - Está ben, señora. Buscareino. (*Vaise pola esquerda*).

Lela - (*Con intención*) Que tes, Madanela?

Madanela - Eu? Nada! Xa ves que leda estou. Ou! Mira, dóeme un pouco a cabeza, sabes? Eu estou moi tranquila, moi tranquila. Voume ó meu cuarto... Se vén Euxenio que me avisen, sairei ó sobrado... Entendiches?

Lela - (*Con convencemento*) Si, entendín (*Vaise Madanela pola dereita*) A donosiña? Non, ela! Véxoo claro, miña naiciña! (*Pausa. Traxicamente, con moita calma, como ollando ó lonxe e en voz moi baixa*).

*Donosiña
bonitiña
garridiña
vai para a túa casiña!,
que é casiña,
bonitiña,
deixa a miña!!,
que é feíña!!...*

Cae o pano, moi lentamente.

Acto terceiro

*A mesma decoración do prólogo. No centro unha me-
siña, alumeada por un quinqué, con pantalla. Ó redor
dela, sentados, Andrés, Sr. Cura e Euxenio, xogando ó
tresillo. Andrés á dereita de Euxenio. Ao piano, que es-
tará aberto, sentada, Madanela, repasando papeis de
música. Á súa beira de pé, Lela. Un sofá á esquerda.*

Sr Cura - (*A Euxenio*) Está vostede moi desgraciado esta noite.
É este o terceiro *codillo*⁶ que lle dou.

Euxenio - (*Barallando as cartas*) Eu teño refachos no xogo.

Sr. Cura - Pois xa sabe vostede que o que é desgraciado no xogo...

Andrés - Si, é certo. Euxenio é un afortunado, pero moi afortu-
nado en amores.

Sr. Cura - Nada se pode dicir. Xa sabe vostede, D. Andrés, que os
derradeiros serán os primeiros.

Euxenio - (*Que foi dando cartas*) Pois está vostede trabucado,
Sr. Cura. Son, sen dúbida, un verdadeiro desgraciado en
cuestións de amor.

Andrés - Eu paso.

Sr. Cura - Pois eu xogo.

Madanela - Tes aquí un magnífico arquivo de música. Beethoven,
completo. Case que todo o de Mozart. As divindades de
Bach...

Lela - Pois eu dou iso, todo iso, por unha soa canción nosa. Fai
falla o mago que esperte, para o mundo da arte, todo o
mundo de poesía que hai na música do noso pobo.

Madanela - Pois eu son de Beethoven. Tanto o quero e o sinto, pa-
récame tan clara a súa música, que teño dubidado moitas

---

⁶ *Codillo* termo que indica perda no xogo do voltarete ou tresillo.

veces, de ser certo o que din os espiritistas, se eu terei sido, noutra vida, o mesmo Beethoven.

Sr. Cura - (*Ós xogadores*) Con permiso... O espiritismo, señora, é cousa do diaño. (*Seguen xogando*) Isto non quere dicir que sexa cousa mala, pois o diaño, para nos engaiolar, ás veces fai cousas –non direi boas– pero si sorprendentes. Quizabes, si, a súa ánima fose, noutros tempos, unha ánima xemelga da do gran músico. Quen sabe a verdade?

Andrés - A verdade! Vostede coida, Sr. Cura, que non é posíbel saber a verdade?

Sr. Cura - Toda enteira, non. Anaquiños dela, si. O que pasa, meu señor, é que, ás veces, un anaco de verdade coidámo-la a verdade enteira.

Euxenio - *Codillo*, Sr. Cura. Desquiteime.

Sr. Cura - O diaño da conversa fíxomo. Descoideime. Eu debínlle poñer o rei de bastos.

Andrés - Esa era a xogada, pero de parte non se podía librar.

Euxenio - Deixarémo-lo xogo para mañá...

Andrés - Por min...

Lela - Estou pensando, Sr. Cura... Vostede cre nos mortos?

Sr. Cura - Como se creo nos mortos?

Lela - Quero dicir se cre na súa presenza, en que nos poidan dirixir, alentar, convivir connosco...?

Sr. Cura - Ou, rapaza, rapaza! Pois non te metes ti en poucas fonduras! Xa che teño dito que eu creo en todo... menos no pecado. Eu que sei, miña nena! Pregúntallo ó teu pai, que é home de mundo.

Andrés - Vostede, Sr. Cura, é home de fe e a fe será dona do mundo.

Sr. Cura - Pois... eu non sei, non sei que che dicir. Houbo aquí, na parroquia, un enterrador que morreu moi velliño. Era un petrucio sinxelo, bo, home de gran corazón. E el dicíame que, moitas veces, ten visto os mortos. Non lles tiña

medo! Falaba deles como de bos amigos. Ás veces chegaba á miña casa e dicíame: Sr. Cura, hai que facer unha misiña pola intención de Fulano... Sei que pena; non se atopa a gusto na súa cova. E dicíamo con tal seriedade e cun aquel, que eu cría...

Madanela - Logo vostede, cre?

Sr. Cura - Creo... que el cría, que el realmente vía os mortos. Víaos, si; pero non sei se os vía pola súa fe, ou porque, verdadeiramente, os mortos andan, como os trasgos, polo mundo adiante...

Lela - Ponme medo, Sr. Cura.

Sr. Cura - Pois non teñas medo, neniña. O noso sepultureiro non tiña medo e era porque o vello cemiterio non poñía medo a ninguén. Atopábase dentro das ruínas dun vello templo gótico, do que se conservaban, aínda, os arcos oxivais, postos en pé por un verdadeiro milagre de equilibrio. Polas noites a lúa entraba no cemiterio como na súa casa e todo falaba alí de calma, de agarimo, de placidez. Unha vez, hai disto xa anos, veu á parroquia un grande amigo meu. Era cego e tocaba o violín. Pola noite –quixoo elfomos ó cemiterio. Era noite de luar clariño. Víase ó lonxe o mar como un espello de prata. Polo día fora moita calor, pois atopabámonos no mes da Virxe. E o meu amigo, na soidade feiticeira da noite, comezou a tocar o seu violín. Primeiro un nocturno de Chopin, despois unha romanza descoñecida. Eu lembrarei aquela noite como unha das máis serenas da miña vida...

Lela - *(Berrando, histericamente, asustada)* Ai!

Andrés - Que é?

Sr. Cura - Que che pasa, Leliña?

Lela - Ai, non sei, non sei! Sentín como unha man fría que me tocaba na fronte; como un salaio que me bicaba os ouvidos...

Andrés - Ti estás tola, nena.

Euxenio - Non se pode falar destas cousas diante de mulleres.

Lela - (*Abraza o seu pai*) Meu pai! Meu paiciño! Non foi medo, non! Sentín a súa friaxe!

Andrés - Veña, acouga. Es moi nerviosa.

Madanela - Xesús! Que medo me puxo esta rapaza! (*A Euxenio*)
Debaixo da tapa do piano tes a chave.

Lela - Non, non foi medo, meu paiciño! Agora mesmo sinto que vai pasar algo, que che van facer algo.

Andrés - A min? Non sexas tola, Leliña!

Sr. Cura - Pero Lela, por Deus. Non che dá vergonza de ser así?

Euxenio - (*A Madanela. Collendo a chave debaixo da tapa do piano*) Esta?

Madanela - (*A Euxenio*) Si!

Lela - E non me cren, non me cren! Pois eu véxoo tan claro! Sei que o dano que che ían facer xa cho fixeron!

Andrés - Vaia, vaia; que me vou incomodar contigo, nena.

Madanela - Ai, que parvadas, Lela! Pareces parva!

Sr. Cura - E a culpa tívena eu. Vaia por Deus! Non quixen facer un mal e fíxeno.

Andrés - Non lle faga caso, Sr. Cura. Isto é cousa de nervios, nada máis. Pasouche?

Lela - Si, vaime pasando. Que medo sentín, papá!

Euxenio - Está xa tranquila?

Lela - Si, xa estou tranquila. Perdoádeme. Por algo me chaman
Lela! E pola miña causa pasastes un mal momento. Pero por que serei eu así?

Sr. Cura - O principal é que xa che pasara a grima. Ti non te debes preocupar de nós.

Lela - Pois por vostedes, síntoo. Perdóasme, papá? Perdoádesme?

Andrés - Estás perdoada. E imos seguir a nosa veladiña.

Madanela - A nosa velada xa está interrompida. Nin habería

gusto nin tranquilidade suficiente para seguir departindo como amigos.

Euxenio - Calade! Non ouvides?

Andrés - Que é?

Sr. Cura - Un can que ouvea.

Madanela - Semella un agoiro.

Lela - Sinto medo outra vez, papá! Que ouveo máis triste! Parece un ánima en pena, que se queixa!

Euxenio - Ouvea como un doente!

Andrés - É o noso can, o Leal. Que lle pasará?

Sr. Cura - Vamos. A noite está para sustos. Nin que o can asistira á nosa conversa.

Lela - Como se laia, pobriño!

Madanela - Que ouveo máis triste! Pon friaxe nos ósos! Andrés, por Deus; que fagan calar ese can!

Andrés - Calar? Que ouvee!

Euxenio - Pois vaia un gusto. Asustar as mulleres.

Andrés - (*Chamando*) Maruxa! Maruxa! Agora o farán calar. Calade vós!

Lela - Non ouvides como xeme? Que tristeiro é o seu ouveo!

Maruxa - (*Polo fondo*) Chamaba, señor?

Andrés - Si. Non ouves o can? Pois baixa ó xardín e céibao. Hai unhas noites que non quere estar preso. Ceibándoo, calará.

Maruxa - Pobriño! O can non fai dano a ninguén! Ninguén ten de pasar pola propiedade, pois está pechado o enreixado, e pode estar ceibe o Leal. Así non ouveará!

Andrés - Pois baixa axiña. (*A Madanela*) Estás satisfeita? (*Vaise Maruxa*).

Madanela - Si, si. (*Agarimosa*) Por que non querías que calase?

Andrés - Non sei, non sei. Porque hai en min, quizabes un ouveo íntimo, nun recuncho da miña ánima, e parecíame o ouveo do can... unha harmonía cos meus sentimentos.

Lela - Aínda segue ouveando! Que nerviosa estou!

Euxenio - Acougue, Leliña. Son cousas dos animais. Iso non vale nada. É que vostede está desacougadiña e todo lle parece sobrenatural.

Lela - Todo! Síntome tan fóra de min! Como se me arrincasen de min mesma e unha forza misteriosa me levara polos aires, en alas invisíbeis!

Andrés - Xa calou o can.

Sr. Cura - Si, xa calou (*Un pouco de silencio*).

Lela - Dáme agora máis medo este silencio. Parece que no aire hai unha friaxe... (*Silencio longo, moi longo. Todos calan e coas testas baixas ollan para o chan*).

Madanela - (*Salaiando*) Ai!

Lela - (*Salaiando*) Ai!

Sr. Cura - Ben, voume. Pola culpa da miña conversa todos estamos arrepiados.

Andrés - Eu acompañareino, Sr. Cura.

Sr. Cura - Non, de ningún xeito. Chamarei a Maruxa por mor do can, non vaia facer comigo unha falcatrúa. Ela me acompañará.

Andrés - Como vostede queira.

Sr. Cura - Ben, señores, boas noites, que descansen tranquiliños. O sono esvaerá tódolos mouros pensamentos do seu pensamento (*A Madanela*) Señora...

Madanela - Vostede descanse, Sr. Cura.

Sr. Cura - Adeus, Leliña. Perdóame. A min si que tes que me perdoar. Pola miña culpa...

Lela - Non foi nada, Sr. Cura. Xa estou ben.

Andrés - Adeus, Sr. Cura. Boas noites.

Maruxa - (*Polo fondo*) Xa ceibe o can, señor. Saltaba como un tolo, cheo de ledicia. Vai marchar o Sr. Cura?

Sr. Cura - Si, voume.

Maruxa - Pois irei cando vostede, se non o can...

Sr. Cura - Adeus e descansade ben. (*Vanse Maruxa e o Sr. Cura*).

Madanela - Estou cansadiña! Vou para o leito.

Euxenio - Si, é hora de se retirar.

Andrés - Ti non te deitas, Leliña?

Lela - Si, tamén eu vou para o leito.

Euxenio - Pois boas noites e deica mañá.

Lela - Boas noites, Euxenio.

Euxenio - Adeus. E non soñe con cousas de medo. A noite é de luar clariño, boa para pensamentos de ledicia. Adeus, Andrés. Até... mañá, Madanela.

Madanela - Adeus. Até... mañá. (*Vaise Euxenio polo fondo*).

Lela - Papá. Vou deitar. Dáme un biquiño. Direille a Maruxa que durma no meu cuarto, pois soa tería medo.

Andrés - Adeus, nena. Descansa ben. (*Vaise Lela polo fondo*).

Madanela - (*Pausa. Andrés vai cara a ela. Fai un xesto de desprezo e vai marchar*) Vaste, Andrés?

Andrés - (*Brusco*) Si. Voume. Que queres?

Madanela - Nada. Por que non estás comigo un pouco?

Andrés - Queres, realmente, que che faga compañía?

Madanela - Se non o quixera non cho diría.

Andrés - Madanela... Que es para min o inferno e o ceo ó mesmo tempo! Que eu xa non sei se es o díaño ou se es un anxo! Que eu non sei xa se te esnaquizar entre as miñas mans ou se te coller nos meus brazos para te aprexar contra o meu corazón! Madanela, que sufro como un doente!

Madanela - Pero, que quere dicir todo isto? Non te entendo. Por que, falándome con verbas de amor, me falas, ó mesmo tempo, con verbas de odio?

Andrés - Porque te amo e te odio a un mesmo tempo. Porque te quero tanto que xa non sei se tamén a xenreira que che teño é agarimo. Porque estando cheo de odio para ti, xa non sei, tampouco, se a miña xenreira é dozura infinita.

Madanela - Andrés! Endexamais me falaches deste xeito! Que tes? Que che pasa?

Andrés - (*Apraixándoa feramente*) Non o sei! Óllame nos meus ollos. Dáme os teus ollos. Así. Óllame fronte a fronte e cara a cara. Que dis?

Madanela - Nada! Nada... e todo! Que o fondo dos teus ollos é como unha aberta de paz. Que o fondo dos teus ollos é tan sereno e está tan cheo de dozura que semella a dozura mesma.

Andrés - Bícame. Dáme os teus beizos. Que dis agora?

Madanela - Que os teus beizos son bolboretas do desexo e se queiman no lume dos meus beizos.

Andrés - Apréixame. Apréixame rexamente e deixa que te apreixe. Que dis, Madanela?

Madanela - Que aínda que es forte, e a forza dos teus brazos é brutal, desfaise no meu corpo, e semella agarimo dunha manciña agarimosa.

Andrés - Mentese!

Madanela - Peor para ti. Queres que os teus ollos non sexan doces? Que os teus beizos non sexan bolboretas? Que en troques de agarimo... os teus brazos me preman bestialmente?

Andrés - Mentese, mentese. Ti non ves dozura nos meus ollos. O que ves neles é tan mouro que che pon medo na i-alma. Ti non ves desexo nos meus beizos, senón maldicións. E nos meus brazos, ansias de morte...

Madanela - De morte? E quen pensa na morte, meu Andrés; meu Andresiño? (*Despregando toda a súa feminidade*) Que toliño es! Eu non sei que mouros pensamentos aniñan en ti. Pero sei que en min tódolos meus pensamentos son brancos e puros como a neve das montañas. Que me sinto tan feliz ó teu rente! Mira. Dáme as túas mans: así (*Colléndolas*) Son as mans que me encariñan na vida, que

me agariman, que me poñen leda. Estes dediños téñoos bicado moitas veces e heinos de bicar moitas, aínda. Hei de che facer, como aos nenos, xogos cos dediños e direiche que este xantou un oviño, que este o probou... parezo unha nena, verdade? Pero é que sentíndote tan forte e sentíndome tan feble á túa beira, paréceme que son como a túa filliña, que son unha picariña rebuldeira!

Andrés - Madanela! Non veñas con meirós! Non fales da miña forza! A forte es ti! Átame de pés e mans polo amor que por ti sinto. Tesme toliño, miña nena! Madanela! Xúrame que me queres! Que non me enganas!

Madanela - Que te engano? Andrés! Aldráxasme! Pero perdóoch. Perdóoch porque ti tamén es un neno. E ademais porque o non te perdoar sería mágoa para min.

Andrés - Non sei que che dicir. Son o teu dono e es ti, realmente, a miña dona. Quero ser forte contigo e son como un pobre vimbio, que ti dobregas á túa vontade. Hai momentos en que teño a seguranza absoluta de que me enganas, de que es falsa e mentireira. Pero de pronto, teño vergoña dos meus pensamentos e coido que cada un deles é unha inxuria imperdoábel para ti. Eu quixera saber a verdade, toda a verdade! Aínda que a verdade fose un coitelo que me desfixera as entrañas! Moito mellor a ferida sanguenta, dolorosa, que esta dúbida infernal que me embruxa feramente! Son pedras que baten no cranio os meus pensamentos, agullas que feren a carne, frechas que aguilloan os miolos!

Madanela - Iso é que me queres, meu Andrés! Que me queres moito!

Andrés - Moito!

Madanela - É que se non me quixeras a miña vida sería para ti indiferente. Pero é tan forte o teu amor, que tes medo de que o meu non sexa tan forte coma o teu. Ti non sabes da

dureza do buxo? Pois así é o meu espírito para o teu amor: firme e forte será decote.

Andrés - Non me enganas, Madanela.

Madanela - Andrés! Incomódasme! Eu xa non debía falar máis deste asunto contigo. Son unha muller, Andrés! A túa muller! Ti, ó fin e ó cabo, es home, e como tal rudo, bestial, dominador. Ai, Deus! Que sempre a vosa forza ten de ser torrenteira que nos desfaga! Un pouco de delicadeza, Andrés, para min! Polo amor que me tes! Aldráxasme! Miña naiña: que me acalentaches para entregarme, inerm e abandonada, nos brazos rudos deste home!

Andrés - Madanela! Miña Madanela! Miña neniña! Perdóame, pola túa nai! Fíxenche dano, pequena? Pois perdóame! Xa verás que boño hei de ser contigo. Eu farei penitencia, a penitencia que ti me impoñas, o castigo que ti queiras.

Madanela - Déixame. Déixame soa. Estou magoada, ferida polas túas aldraxes. Preciso atoparme soa... Non coidei endexa-mais que te envileceses deste xeito, pois envilecerme a min é aldraxarte a ti mesmo. As sospeitas túas non son dignas dun home! Se sospeitas, eu non debo merecer de ti senón o desprezo. A unha muller non se lle fala de sospeitas. Ou se lle amosa o ceo azul da fe ou o inferno da mala fe. Déixame, Andrés.

Andrés - Pero... Perdóasme?

Madanela - Non sei. Déixame. Eu que sei! Son unha desgraciada e as miñas bágoas valen máis que as túas palabras de consolo!

Andrés - Non chores, miña Madanela! Polo que máis queiras! Non chores!

Madanela - Déixame. Déixame, por Deus.

Andrés - Ou, que canalla son! Que besta son! Eu tiña de arrincar a lingua, que te aldraxou!

Madanela - Son moitas dores xuntas as desta noite. Mañá falaremos con calma. Eu verei se podo esquecer as túas palabras. Quérote tanto que é posíbel que as esqueza.

Andrés - Quéresme? Quéresme moito?

Madanela - É a primeira penitencia que che impoño: a de non che dicir se te quero.

Andrés - E a segunda?

Madanela - Que me deixes. Que te vaias...

Andrés - Dásme un bico?

Madanela - O que o desexes é a terceira penitencia.

Andrés - Cantas faltan?

Madanela - Xúlgate ti mesmo... e verás o que mereces.

Andrés - Tes razón. (*Acompañándoa até a porta da dereita*) Até mañá, Madanela?

Madanela - Sí, até mañá. E toma... esta contra penitencia (*Bótalle un bico e pecha correndo a porta*).

Andrés vai cara ás fiestras. Abre unha delas. Entra a lúa no sobrado. Pasa un anaco asomado, respirando o recendo da noite. Despois colle o quinqué, aceso, e vaise, paseniño, con el na man, pola porta do fondo.

Andrés - Xa saberei a verdade!

A escena queda soa por un bo anaco. Pouco a pouco ábrese a porta do fondo e aparece nela Euxenio. Con moitas precaucións vai cara á porta da dereita. Ábrese esta e sae Madanela.

Euxenio - Madanela! Miña Madanela! Por fin!

Madanela - Vaite, vaite! Vaite, por Deus! Ti non sabes o que acabo de sufrir!

Euxenio - Que pasou?

Madanela - Andrés, sabes?, sospeita... Ten case que a certeza do que pasa. Tiven que facer mil esforzos para dominalo, para finxirme morta de amor por el. Vaite, por Deus!

Euxenio - Ou, non, non me vou! Aínda que se desfaga o mundo enteiro! Aínda que se abra a terra e nos trague a todos!

Madanela - Vaite, Euxenio. Aínda teño o corpo cuberto de suor fría. Sentín morrer nos brazos de Andrés! Atopámonos ó bordo do abismo, Euxenio. O roubo das alfaias tense que descubrir dun día para outro. Eu xa non sei como Andrés non o sabe. Virán as indagacións. Eu non saberei finxir. Descubrirannos! E perdereite, Euxenio, perdereite para sempre! Pola imprudencia dun día podemos perder a felicidade de todo o tempo.

Euxenio - Non me importa! Eu non saio de aquí!

Madanela - Pero estás tolo, Euxenio?

Euxenio - Si, estou tolo, tolo por ti. Xa nada me importa. Xa todo me é igual! Que o saiban todo. Que me leven a presidio. Pero denantes quero beber na túa boca, para apagar esta sede dela que me estiña. Estou tolo! Tolo de fame por ti. De fame dos teus agarimos, da túa carne, do teu amor! Quero loitar por ti, e defenderte, defender a túa posesión! Defendela como unha besta maldita, a dentadas, a couces, mordendo a quen me morda, cravando as miñas uñas en quen te queira. Abrásanme os celos! A seguranza de que hai quen te toca, que te apreixa nos seus brazos!

Madanela - Pois non pode ser, Euxenio. Cálmate, pola túa nai, polo noso amor! Eu non teño a culpa de todo isto que pasa. Xa cho dicía eu, Euxenio! Xa che dicía que para nós tiña de ser imposible esta vida. Temos moitos inimigos e xa ves o que che pasa con Rosendo. Eu xa non sei se todo isto será un castigo de Deus!

Euxenio - De Deus? Mira, non me fagas blasfemar, que sinto que a blasfemia me vén á gorxa. Que pecado fixen eu? Cal é o meu delito? O de te querer con azos de morte, quererte tolamente, rabiosamente! E se Deus puxo en min este amor, que é a miña vida enteira, por que Deus me ha de castigar? Por ti levo feito todo o que fixen. Por ti a miña vida é moura, como noite sen luar, pero non a cambio por resplandor ningún. Por ti, Madanela, fun ladrón. Por min tamén ti es ladroa. E eu serei asasino! Eu serei criminal! Pero que non me separen de ti!

Madanela - Pois, por que non fuximos?

Euxenio - Si, fuxiremos. Escaparei dos meus inimigos. Pero esta noite, non. Esta noite ten que ser noite de amor. Unha noite de amor con lembranzas de mortos e ouveos de cans. Bicos que sexan como agoiros e apertas que semellen meiguerras! Ven para aquí, preto da fiestra (*Van cara a ela*) Deixa que a luz do luar che dea na cara. Así. Déixame ve-lo infinito do ceo no fondo abismal e infinito da túa mirada!

Madanela - Euxenio... Mátasme! Toléasme!

Euxenio - Un bico, Madanela!

Madanela - Os teus beizos, Euxenio! (*Bícanse. Madanela de costas á fiestra, iluminada pola lúa*).

Euxenio - Isto é vivir, Madanela! Os teus beizos son como unha vara máxica que fai encantamento de todo o que toca.

Madanela - Por iso os teus beizos, xa encantados polos meus, son o meu encantamento.

Unha pedra vén, rápida, de fóra, dálle na testa a Madanela. Esta vacila, xeme e vai caer. Euxenio tena nos seus brazos.

Euxenio - Madanela! Madanela! Que che pasa? Que foi? Que é isto, meu Deus? Madanela! Miña Madanela! Sangue! Non me escoitas, Madanela? Miña pícara!

Ábrese, de pronto, a porta da dereita. Aparece nela Andrés, cun revolver na man.

Andrés - Ah, ladrón, canalla!

Euxenio - Andrés! (*Sen deixar a Madanela*).

Andrés - Si, eu... Que sospeitaba. Que o vía claro todo! Que saltei como un ladrón pola fiestra do cuarto de Madanela e vino baleiro! Que para sorprenden os ladróns tiven que chegar ocultamente, como un ladrón máis!

Euxenio - (*Solta a Madanela. Esta cae, morta, no sofá*) Ou, pero defendereime! Aquí non hai inxuria para ninguén, pois eu era o dono desta muller! Tocar a esta muller ten pena de morte!

Andrés - De morte?

Euxenio - Si, de morte!

Andrés - Pois esa pena vas ter!

Andrés quere disparar. Euxenio bótase riba del. É unha loita salvaxe, bestial. Caen polo chan. Mórdense coma cans doentes. Na loita, Euxenio consegue arredarse de Andrés e tirarlle, cunha forza titánica, unha cadeira, que creba no chan. Volven agarrarse e o revólver cae das mans de Andrés. A loita adquire cores tráxicas. Todo o desexo dos dous homes é colle-la arma. Euxenio, preto dela, dálle unha patada e afástaa. Por fin Euxenio librase de Andrés. Dubida un momento e tírase pola fiestra aberta. Andrés vai, rápido, e colle o revólver. Corre cara á porta do fondo. Ábrese esta e sae Lela.

Lela - Onde vas, meu pai?

Andrés - Vou matalo! Vou desfacelo!

Lela - (*Agarrándose, de xeonllos, ás pernas del*) Non vaias! Fun eu quen tirou a pedra! Estaba eu no xardín, para ver se escorrentaba o medo. E vinos na fiestra os dous, vin que se bicaban, meu pai! Acordeime de ti. Acordeime da miña naiçiña e sentín outra vez a man fría que me tocaba na cara! Alí estaban os dous, os canallas: un nos brazos do outro! Collín unha pedra e pechei os ollos. E aló foi a pedra, como un lóstrego! Sentín o berro de Madanela, un berro de anguria! Mátame, meu pai!

Andrés - Matarte! Ti fixeches xustiza! Pero déixame saír! Que escape o canalla e estou sedento do seu sangue!

Lela - Non, non vaias! Teño medo por ti!

Andrés - Déixame, Lela! Déixame ou non respondo de min!

Lela - Non, non vaias! Non quero que vaias!

Andrés - Que non queres que vaia!

Lela - Non, non quero! Aí tes a Madanela. Míraa. Mira que lle pasa.

Andrés - Madanela? (*Véndoa*) Ou, si, meu Deus! Madanela!
(*Cóllea e abáala feramente*) Madanela!

Fuco - (*Polo fondo. Arrepiado. Cos ollos fóra das órbitas*) Señor!
Meu señor! Señorita! Ai, que desgraza!

Lela - Que? Que pasa?

Fuco - O can, señorita! Ai, que desgraza na casa!

Lela - Pero que é? Que pasou?

Fuco - Non o sei, señorita. O can debía estar ceibe. Coñécese que o señorito non o sabía. O Leal botouse a el. Ouvín os seus ladridos e os berros do señorito e fun, correndo, con Maruxa. Ai, señorita! Eu coido que D. Euxenio está morto! Non fala! O Leal botóuselle á gorxa. A Maruxa custoulle traballo arredar o can!

Lela - Morto!

Fuco - Si, señorita! Coa cara desfeitiña e teso como un pau!

Andrés - Madanela! Miña Madanela! Aínda sabendo o que sei...
quérote con toda a miña i-alma! Madanela!

Fuco - Corra, señorita, por Deus!

Lela - Morto! (*Cun berro tolo*) Euxenio! Meu Euxenio!

Fuco - Veña axiña, señorita! (*Vaise*).

Andrés - Madanela!

Lela - Euxenio! Que agora sei o que sentía por ti! Euxenio! (*Vaise*).

Andrés - (*Saloucando*) Madanela! Miña Madanela!

Lela - (*Fóra da escena*) Euxenio! Euxenio!

Andrés - (*Desesperadísimo*) Madanela!

Lela - (*Máis lonxe*) Euxenio!

Andrés - Madanela!

Lela - (*Moi lonxe*) Euxenio! Euxenio!

Cae o pano, rápido.

Entre dous abismos
Farsada granguñolesca
nun paso,
feita ó correr da pruma,
de Antón Villar Ponte

Personaxes

Tía Marica, vella de 70 anos

Felisa, dona de 30 anos

Lola, dona de 25 anos

Lois, mozo de 24 anos

Tío Xan, vello de 72 anos

Eduardo, señor de 37 anos

Fiz, señor de 39 anos

A acción nunha casa señorial de aldea, nos tempos actuais

Esta obra foi estreada na sala da Irmandade da Coruña,
polo seu Cadro de Declamación, interpretada polo seguinte elenco:

Tía Marica	Srta. Carmen Chao
Felisa	Srta. Elvira Bao
Lola	Srta. Carmen Meléndez
Lois	D. Víctor Casas
Tío Xan	D. Baltasar Edreira
Eduardo	D. Arcadio Carballo
Fiz	D. Lois de la Fuente

Paso único

Sala folgada. No foro, unha fiestra pechada. Á dereita un espello cuberto por un manto e unha porta, que dá á escaleira. Á esquerda outra porta. No medio do chan, sobre un pano negro, tumbado o cadáver de D. Fiz, entre fachas de cera amarela, acesas e latexantes. Un Cristo ó fondo. Lola, debruza da nunha cadeira con xeito dorido e os cabelos en desorde. Ao erguerse o pano, hai un silencio medorento e trágico na escena. Todos toquean, cansos e preguizosos, agás aquela dona. Despois dun momentíño, supetamente a póla dunha árbore, levada polo vento, abate nos cristais da fiestra.

Tía Marica - (*Espertando tremendo*) Ai, Guesús! Ave María!

Tío Xan - (*Espreguizándose*) Que tes miña Marica?

Tía Marica - E non ouviches, home? (*Con xeito misterioso*).

Tío Xan - O que muller? Ganas de leria. Pero ti tremes como unha vara verde! Só ouzo o vento que zoa.

Tía Marica - O vento, o vento... Sentín como unha man petando nos cristais da fiestra.

Tío Xan - Seica che subiu á testa o café cargadiño de augardente ás cheas que papaches pola medianoite.

Tía Marica - Ten máis xeito co que dis, Xan, ou non te decatás do defuntiño? Repara no lugar. As cousas da morte sonche moi serias. (*Volve petar a póla na fiestra con máis forza*).

Tío Xan - (*Dando un pulo co medo*) Que...?

Tía Marica - Ai! San Silvestre benditiño. E agora rirás de min? O defuntiño estará quedo! (*Érguese un pouco para ollalo*).

Tío Xan - Estará quedo! (*Érguese o mesmo*).

Tía Marica - Non sentíche-la man?

Tío Xan - E ela, parecer, parécea.

Tía Marica - Sonche avisos do ceo; cousas de El-Señor.

Tío Xan - Poida que si. Señorita Lola...!

Lola - Ponvos medo a póla da pereira que abala o vento. Sodes ben covardes.

Tío Xan - A póla, sería a póla... Pois Marica papoulle un medo, señorita...

Tía Marica - Iso, fala ti, home, que aínda non acougaches do susto.

Tío Xan - Eu, por me rir de ti.

Tía Marica - Rir, riches ó primeiro. Pero despois...

Tío Xan - Fixen que me asustaba para me rir... (*Volve bater a póla con maior forza*).

Tía Marica - E agora?

Tío Xan - (*Querendo repoñerse*) Me... me... me...

Lois - (*Espertando e refregando os ollos*) Ai, tío Xan, semella un carneiriño!

Tía Marica - Porque ten me... m... me... do, coma min, o moi valentón (*Recalcando as palabras*).

Lois - Pero que foi?

Lola - Nada, home, nada. A póla da pereira que co vento, na fiestra... Non seades supersticiosos!

Lois - E asustáronse?

Tía Marica - Mire, señorita Lola, e disimule vostede: vostede é nova, pero eu xa lle vou vella e téñolle visto moitas cousas.

Fóronlle tres petaduras cada vez máis fortes. E os avisos de San Pascual, sonlle así, abofé.

Lola - E dálle, Marica ó argadelo. Déixame en paz. Rezade ou durmide (*Érguese e fita agarimosa o cadáver*) Pobriño!

Lois - Eu, como crer, non vos creo nesas cousas, mais cando finou meu pai, que en gloria estea, sentín o moucho tres noites denantes. E o mesmo cando a morte da tía Sabela. E, poida que fora unha casualidade...

Tío Xan - Pois eu, ou... (*Cae un anaco do cal do teito*) ou...

Eduardo - (*Que xa espertou e os escoita*) Ouvea, tío Xan, coma un can, fóralle a i-alma, cando venta norte.

Lola - (*Mostrando o anaco do cal*) Até un pouco de cal que cae polo vento, ponvos medo. (*Rin os homes*) Rides, agora!

Tía Marica - Ten razón a señorita, rides agora.

Eduardo - Os mortos non lle volven. (*A Marica*) Todas esas sonlle supersticións fillas da ignorancia.

Lola - (*Volvendo fitar con moito afecto o cadáver*). Non volven, Marica, non, non volven ó mundo os que finan. Se volveran! (*Tocando unha man do morto con tenrura*).

Tía Marica - E vostede querería que volvesen?

Lola - (*Como falando co cadáver*) Querería, querería... Perder para sempre os que se queren, os que unha quixo tanto! Se volvesen despois de teren sabido dende o outro mundo, onde coído eu que ha saberse todo, canto unha os quería... (*Chora e déixase caer na cadeira con fondo desconsolo*).

Eduardo - Mellor estarán aló, cando Deus os leva, e eles non volven.

Tía Marica - Pois eu teño visto moitas cousas do outro mundo e estou moi “escamada”.

Lois - Como unha bertorella vella.

Tía Marica - Ti, cala atrevido, que aínda es mozo e non sabes o que se pesca.

Lois - En troques, tía Marica vostede sabe ben o que se pesca coa “caña” (*Todos rin*).

Tío Xan - Agora non che fun eu, comadriña.

Tía Marica - Respectade, respectade o lugar, xa que non tedes respecto para as miñas canas.

Lola - E delas falabamos, señora.

Tía Marica - Leria, leria. Sodes uns xudeus mouros. Non vos lembrades de que está aquí a señorita? Ela e D. Eduardo pódennome facer unha broma, se cadra. Pero vós, mal criados, que sodes do meu igual...

Eduardo - Non se encabuxe, tía Marica. Non llo fan por mal. É por pasar o tempo. (*Erguéndose*) Lola, non tes sono?

Tía Marica - Ten que se ir deitar un anaquiño, señorita.

Lola - Falade vós, deixádeme, deixádeme a min. Eu sei o que fago.

Eduardo - Pero, Lola, sexa razoábel, como o foi a pobre viúva. Felisa, súa irmá; obedeceunos e deitouse. Porque mañá é día de trasfega co enterro. Como tería o corpo de seguir no velorio? Pois vostede tamén vai estar morta.

Lola - Cada un é cada un. Esta é a derradeira noite que podov ver a Fiz. Aínda cadáver, téñoocabo de min. Síntome ben acompañándoo, velándoo. Queríalle moito. Era tan bo home, tan bo! (*Aflixida*).

Eduardo - Pero iso non lle fai, Lola. Pódeo sentir máis vostede que a pobre Felisa, que era a súa muller? E Felisa deitouse un pouco. Vostede ó fin e ó remate, é só cuñada de Fiz, que en paz estea.

Lola - Os sentimentos, Eduardo, non teñen comparanza en ningures. (*Irritada*) Abonda, me non digan máis nada.

Eduardo - Ben logo.

Tío Xan - É testana.

Tía Marica - E a pobriña sentiucho moito. Cala, xa canta o galo. (*Óvese o canto*).

Lois - Carafio! Volvía a prende-lo sono...

Eduardo - (*Abrindo un pouco as madeiras das fiestras*). Xa está amencendo.

Tía Marica - Xa, señor, é mesmo de día. Por iso o diíña nolo deu Deus para ben... e mais calou o vento.

Tío Xan - Aló vai a noite. Un pouco durmindo e outro pouco parolando.

Lois - Desde que se foi a moita xente que veu de primeira hora e tomámo-lo café, como todo ficou en silencio, todos cabeceamos un bo soniño.

Eduardo - Eu non coidaba durmir, mais pilleino un pouco.

Tío Xan - Pois a tía Marica, pescoulla boa.

Tía Marica - O que, home?

Tío Xan - A soneca muller. Bruabas máis que o mar.

Lois - Pescoulla con...

Tío Xan - Coa copeada⁷, que era co que pescaban a sardiña nos meus tempos.

Tía Marica - Tomástela comigo! Rezade, rezade, xudeus mouros; tede temor de Deus, Noso Señor. Ti, Lois, es tan mal criado e tan pouca vergonza, coma este vellón chocho. (*Polo tío Xan. Séntense pasos fóra, despois do ruído que fai un obxecto ó caer*).

Tío Xan - Ca... ca... ca... len.

Eduardo - (*Que segue ollando pola fenda da fiestra*). Canta o día como os galos, tío Xan.

Tío Xan - Non, era que...

Tía Marica - Que tiña medo.

Tío Xan - Eu?

Tía Marica - Ti, ti, ti, ti.

---

⁷ *Copeada*, parte central das redes de diversos aparellos de pesca.

Tío Xan - Cala, galiña choca. (*Aparece Felisa na porta, toda de loito. Trae os cabelos ben recollidos*).

Lois - A señora!

Eduardo - Ah, Felisa! Para que se ergueu tan axiña?

Felisa - Porque xa veu o día. E quero que vaian para as súas casas os que teñen que traballar pola mañá.

Lois - Aínda é cedo, señora.

Felisa - Non, agora xa quedo eu, queda Marica; abaixo está a sobriña de Marica, e queda Lola tamén. Os demais deben de se ir. Lois, Xan, e vostede, Eduardo.

Eduardo - Xa sabe Felisa que a min desgraciadamente, non me agarda ninguén.

Tío Xan - E falla que lle fai, abofé, unha compañeira. Búsquea señor, e disimule o atrevemento: ten cartos, é novo, non sei que se lle perde solteiro.

Eduardo - É un sempre inimigo do casoiro, pero agora, quen sabe! (*Mira para Felisa*).

Tía Marica - Pois que sexa para ben e decontado, don Eduardo.

Felisa - Non sabiamos nada...

Eduardo - E que eu comezo a sabelo agora. Pero aínda, aínda tardarei algo en facelo. Quizais alá para o ano que vén, ou para o outro, se cadra... (*Lola ergue a cabeza*).

Felisa - (*Reparando*) E ti, Loliña, agora podías deitarte un pouco, anda...

Lola - (*Secamente*) Non.

Felisa - Pero, muller...

Lola - Non é non, dixen.

Tía Marica - E se enferma?

Lola - Mellor. E se morro, moito mellor aínda, Deus mo perdoe.

Felisa - (*A Eduardo*) Que xenio ten esta miña irmá.

Eduardo - A falla de descanso, o non durmir...

Lola - (*Erguéndose*) Si, o non durmir (*aparte*) porque se durmira non tería visto como diante do cadáver quente do marido coquetea a muller co seu antigo mozo. (*Alto*) Pobre Fiz!

Felisa - Calquera diría que a viúva es ti.

Lola - Pode que calquera (*con sorna*).

Tía Marica - Non se irrite, señorita. Dino polo seu ben.

Lola - O meu ben sei eu cal é.

Tía Marica - As penas señorita, prodúcenlle o histérico. Seillo eu.

Tío Xan - (*Baixaño*) E sabes curalo tamén. (*Facendo aceno de beber*).

Tía Marica - Arrenégote moscón ruín.

Felisa - Marica, abre a fiestra. (*Érguese e ábrea*).

Tía Marica - Santos e bos días nos dea El-Señor.

Felisa - E vós, podedes irvos. Xa é día claro. Vostede, Eduardo...

Eduardo - Quedo, non faltaría outra cousa. Ía deixalas soas?

Felisa - Se agora comezarán a vir os veciños. E xa sabe que non consentimos que velara máis xente.

Lois - Entón coa súa licenza, dona Felisa (*Erguéndose*).

Felisa - Si, si, e moitas grazas, Loisíño.

Lois - Ai, señora! Ímonos logo, tío Xan.

Tío Xan - E ímonos, logo (*Érguese tamén*).

Lois - (*Achegándose ó cadáver*). Parece que vai vivo mesmamente. Dá xenio ver o defuntiño.

Tío Xan - E como o pobre sufriu tan pouco. Aquel porco ataque! Deu-lo teña na súa santa gloria. (*Vanse ambos*).

Tía Marica - Ai! non somos nada. (*Volvendo a sentar*) Ai, Guesús!

Felisa - Non, non sentes; vai termar do lume, para que túa sobriña se deite un pouco, se quere. Prepara unha cunca de café, vostede só toma café, para don Eduardo. Xa que se empeña en quedar.

Tía Marica - Ben logo. Véñase cando queira, señor.

Eduardo - Pero se non teño ganas, Felisa.

Felisa - Vaia, Eduardo, que a friaxe da noite se mete no corpo e se precisa entoar o estómago. Obedézame.

Eduardo - Entón, obedecerei, por un momentíño.

Fican Felisa e Lola, soas. Felisa, decatándose de que a irmá se acha abstraída, ergue o pano que cobre o espello, e mírase nel, arrombando o peietado. Todo moi súpeto.

Felisa - Quen vén aí!

Tía Marica - Señora ama, o sancristán; que vén de présa, desexa falarlle un momento non sei que do enterro. Trae uns papeis na man.

Felisa - Vou aló (*Sae*). Agarda aquí namentres.

Tía Marica - Descoide señora.

Lola - (*Erguéndose supetamente*) Vaite, Marica.

Tía Marica - Heina deixar soa, señoritiña?

Lola - Vaite. Cúmpreme ese gosto. É para rezar unha oración que só ten virtude cando se reza a soas co morto que está corpo presente, sabes?

Tía Marica - Pero, señorita Lola...

Lola - Anda, faime ese favor; eu non teño medo coma ti, anda (*Empuxándoa*).

Tía Marica - Voume, logo. (*Vaise*).

Lola - Grazas a Deus! (*Vai á porta*) Aínda non vén ninguén. Falan embaixo (*Achegándose ó cadáver*) Así arelaba ficar soa contigo. Para despedirme ben de ti, pobre Fiz, eu que era a única no mundo que te quería coa i-alma, con toda a i-alma. (*Axeonllándose*) Recei a noite enteira pola túa salvación. Agora, agora podo darche o derradeiro adeus, como eu quería darcho, así (*Bicándoo nos beizos e colléndolle unha man*) Cantas veces, en vida, me tentou o desexo de bicarte,

como te bico agora, nos beizos que xa non falarán máis; na fronte, nesta frontiña que pensaba moitas cousas grandes, pero que non pensou nunca na grandeza do grandísimo amor que en segredo eu sentía por ti. Porque estiven, sempre, namorada tolamente de ti, pobre Fiz, que es tan bo e tan nobre. Tanto te quero que me parece que as túas mans e a túa carne, non teñen a friaxe tolleita e arrepiente da doutros mortos. Agora fago o que non puideren facer en vida. Agora bícote, cando ti non podes bicar. Cando o teu corpo está morto e non sente, e a túa i-alma, se me ve e me escoita, gardará o segredo do meu amor, deste amor, que me abafaba, que me abraiaba e que quizais noutro mundo algún día poderás corresponder. Sufrín moito, adorándote en silencio. E xa podo, pobre de min, dicircho todo, revelarcho todo! As miñas bágoas acompañarante no cadaleito e irán contigo á foxa! (*Salaia desconsolada. Logo coidando oír xente, érguese de súpeto, e corre a escoitar á porta da escaleira, enxoitando o pranto das meixelas*) Sobe alguén! Non, non, seguen de parola embaixo.

Fiz - (*Con voz baixa, suspirando*) Lola!

Lola - (*Sen reparar no cadáver*) Chámanme, chamáronme...! Pareceume... (*Mira polos cuartos*).

Fiz - (*Erguéndose paseniñamente, fregando os ollos e movendo as pernas*) Loliña!

Lola - (*Volvéndose con fondo terror*) El!! Ah!! Virxe santa!... (*Fica feita un nobelo, encollida, tremente, contra a parede*).

Fiz - (*Que quedou sentado no chan botándolle os brazos*) Estou vivo... Non teñas medo.

Lola - (*Receosa, vacilante*) Fiz!

Fiz - Foi un caso de catalepsia. O médico deume por morto. Os médicos! Loliña, desbota o medo. Serénate, a ti déboche a vida. Ouvín todo... Os rezos pola miña i-alma, os

tristeiros tanguidos das campás, como dispoñían o meu enterro, como me choraban, como pensaba garda-la miña memoria un amigo, como atopaba consolo a viúva desconsolada. Horrible, Loliña, horrible! Contando as horas que se me facían segundos, desexando que non chegara a amanecer nunca, vendo preto o momento terrible de ser metido, acochado na caixa para me afogar nela. E quería berrar, abri-los ollos, moverme; que angustia, Deus, que angustia! e non podía, non podía como se fora todo de cristal ríxido. Ningún reo de morte debeu sufrir tanto. Debín botar canas, coído te-los cabelos brancos (*Indo ó espello*) E non... Ai, recoñézome! Estou vivo, como denantes (*Con ledicia salvaxe*). Coma denantes non...! (*Di isto, con brusco cambio, pensativo*).

Lola - Oh! Pero soño? Estou esperta? Meu Deus, vou chamar! Fe...!

Fiz - (*Tapándolle a boca e apertándoa*) Non, non chames Loliña; miña neniña boa e santa, estou vivo, e xa sabes que a ninguén máis que a ti lle interesa a miña resurrección. Para “ela” e para “el”, pode ser un gran desgusto.

Lola - Non, Fiz!

Fiz - Cala, que non abonda a túa bondade para desculpálos. Cala, que eu dou por ben empregado canto sufrín e sufro e sufriréi logo, por coñecer a túa i-alma de ouro, en troques de saber da ruindade cativa da outra. O teu amor, xoíña miña, desentangarañoume, fixo ferve-lo sangue nas miñas veas, salvoume a vida. Os teus bicos, as túas bágoas foron a miña salvación. Bicos de santa que eu che devolvo honradamente! (*Bicándoa con xeito paterno*).

Lola - De tola, de pecadora.

Fiz - De santa a quen adoro. Porque es a miña vida; a vida da miña vida.

Lola - Esquece todo canto tes ouvido; canto lle dixen ó morto...
que non morreu... se é que vive!

Fiz - Non ves que vivo, non sentes a miña calor, non sentes o
meu corazón que anda desbocado, galgando polo peito...
Esquecer, Loliña! Pódese calar, e calarei. Eu tamén terei
agora un amor secreto ou un segredo de amor. Mais o es-
quecemento, imposíbel. Se me déche-la vida, aínda que
para sufrir!

Lola - Dinche a vida, porque... si... estás vivo... quizais á custa da
miña! Que a miña, onde irá agora? Nesta casa non colle...
fóra... ah! Penso que Deus poida vencer como rival.

Fiz - Pensas no mosteiro? (*Lola fai signos afirmativos*) Non me
deixes só! Non, por Deus, Lola, me non deixes só, non me
abandones, quédate; maior sacrificio que no convento, máis
que no mosteiro, farás nesta casa, onde sen ti, a miña vida
será o inferno. Só con ela? Non, Loliña, non me deixes só
con ela, se non queres ser responsábel do afundimento dun
fogar. Eu prométoche afogar no silencio a miña paixón por
ti, o meu odio cara a ela, se ti me dás o consolo da túa pre-
senza. Entre o teu amor, o noso amor e o meu odio por ela
tenderei unha ponte de disimulo para que a vida deste fogar
poida deslizarse sobre do abismo frío e terríbel que abriu a
verdade na noite negra e tráxica de hoxe. Doutro xeito...

Lola - Veñen, veñen...

Fiz - Agora comeza a comedia, a comedia que sangra.

Lola - Fiz. esquece todo por Deus. E escóndete un pouco, alá
(*Sinalando o cuarto*), evítalle un susto a ela, á miña irmá,
a Felisa. Mentres eu a preparo (*Fiz métese no cuarto. Hai
un silencio na escena*).

Felisa - (*Falando fóra*) Entretivéronme abondo. Teño a cabeza
tola.

Eduardo - (*Tamén fóra*). Os enterros dan moito que facer.

Lola - (*Sáíndolles ó encontro*). Felisiña...!

Felisa - Agora vén a caixa.

Lola - Non fai falla. Fiz non morreu.

Felisa - Que dis? Trastornoute a mala noite. Pero, e o cadáver, (*decatándose de que falla*) o cadáver, onde está o cadáver?

Eduardo - (*Logo de reparar tamén*). E o cadáver? Que fixo, Lola?

Felisa - Toleou...!

Lola - Fiz non morreu, está vivo.

Felisa - Axiña, que fixeches...! Tola! Tola!

Eduardo - Agarda, sospeito... (*Dirixíndose ó cuarto, supondo que Lola arrastrou para alí o cadáver*).

Lola - Foi un caso de catalepsia. Non te asustes, Felisa. (*Sae Fiz, cando Eduardo chega á porta*).

Fiz - Eduardo! (*Eduardo asústase e dá un berro*).

Lola - Non se asusten.

Felisa - (*Indo a quedar chea de medo, tras Eduardo*). Virxe Santa! Milagre! É certo o que vexo!

Lola - (*Achegándose a Fiz, e colléndolle unha man*). Decátense; está vivo, non o ven, vivo, grazas a Deus!

Fiz - Vivo nun fogar morto! Cando ía caer no negro abismo da eternidade (*a Lola*) salváchesme, para traerme sen querer ó bordo destoutro abismo terríbel e fondo que nos arreda deles. (*Sinalando a Eduardo e Felisa, xuntos polo medo e distantes*). Mira...

Cae o pano.

María Rosa

*Comedia en dous pasos,
de Gonzalo López Abente*

Personaxes

Don Xacobe, 60 anos

María Rosa, 25 anos

Remedios, 28 anos

Leandro, 30 anos

Damián, 39 anos

Sidro, 23 anos

Mariquiña, 18 anos

Andrea, 58 anos

O Abade, 29 anos

Época actual. Dereita e esquerda, a do actor

Esta obra foi estreada na sala da Irmandade da Coruña,
polo seu Cadro de Declamación co seguinte elenco:

Don Xacobe	D. Federico Zamora
María Rosa	Srta. Carmen Chao
Remedios	Srta. Elvira Bao
Leandro	D. Víctor Casas
Damián	D. Manuel Lemus
Sidro	D. José G. Moro
Mariquiña	Srta. Consuelo Varela
Andrea	Srta. Carmen Chao
O Abade	D. Antón Villar Ponte

Primeiro paso

A escena representa o curro dun pazo. Este, á esquerda, con dúas portas e asentos de pedra entre elas, apegados á parede. Á dereita alpendres e crabalizas. Ao fondo, muro alto e no medio un gran portalón aberto. Preto do amanecer. Ao erguerse o pano entra polo portalón María Rosa.

María Rosa - Ou!, currunchos ben amados,
volvo á xunta vós vencida;
traio un farrapo de vida
en vez daqueles floreados
traxes de amores dourados
en que envolveita fuxín.
Aquel ensoño que eu vin
e fun buscar pracenteira,
coma brétema lixeira
desfixose diante min.
Por unha ilusión deixei vos,
meus amados currunchiños,
e polos longos camiños,
cos meus pensamentos ceibos,
escapei dos patrios niños
correndo tras do fulgor

daquel mentireiro amor
que me ofrecía un encanto
e dooume o eterno pranto
que produce a eterna dor.
Bolboreta xa sen brillo
e sen aas para voar
entre as espiñas oscilo
e vacilo,
sen saber onde apousar
este feixe de pecados
requeimados;
e, famenta de piedade,
en vós busco caridade,
Ou!, currunchos ben amados.
Nobre pazo dos meus pais,
que tan serio me recibes,
parece que agora vives
da lembranza nada máis.
A ledicia endexamais
rebuldará no teu seo,
e trincando nel arreo
ten de esta-la moura pena,
facéndote a dor alleo
desta nova Madalena?
Triste volvo, meu querido
pazo onde me eu criei,
curro amado en que brinquei
noutro tempo bendecido,
balcón por min florecido,
alpendres e crabalizas,
meu carriño das cobizas
infantís e bois marelos,

e abellas dos louros velos
e o mel roibo das cortizas...
Son murcha flor desfollada
e guindada,
meus amados compañeiros,
na dureza dos sendeiros
dunha vida mal fadada.
Fun levada e mais traída
polos ventos abafantes
da tempestade, quecida
nas labaradas queimantes
dunha paixón acendida.
Como chego a xunta vós?
Como me atopás, amigos,
tenros e doces testigos
daqueles tempiños bos?
Xa vedes, trapo desfeito
deixado da man de Deus,
fiaño desenvolveito
do lenzo do desengano,
anaco ruín dun estraño
resto sen forma nin xeito.
Vólvovos a ver; falades
para min de tantas cousas...!
Dos meus brincos, duras lousas,
aínda agora vos lembrades?
Cabanel, que me contades,
cabanel, cabaneliño,
onde eu tiña o meu cariño
naquele sacho pequeneiro,
na cabezalla, o chedeiro
e as rodas do meu carriño?

Abellas trafegadoras
que durmides na colmea,
logo cruzarés a aldea
harmoniosas e sonoras;
da flor lindas zugadoras
doutros días que xa pasados
e adorados
coñeceréde-la antiga
vosa amiga
dos ensoños sonrosados?
Triste de min, fonda calma
responde na noite escura
a esta punxente amargura
que aniñou na miña i-alma.
O doce mel da ventura
non ten de chegar coa aurora
ridente e leda que outrora,
garimando estes lugares,
viña guindando pra fóra
o amarguexo dos pesares?
Estreliñas, estreliñas,
deixade paso á alborada
reloucante e namorada
das surrisas cristaíñas,
a ver se estas coitas miñas
apouvigan un instante
no roer mortificante,
e a manciña do consolo
acho na calor dun colo
caridoso e mais amante.

Empeza a clarexa-lo día e canta un galo.

Bendito sexas, bo galo,
que anuncia-lo albor do día
e o finar na noite fría
desta xeada en que entalo.
Esperanzada xa falo,
que sinto feliz e ergueito
nacer dentro do meu peito
un día claro e radioso.
Canta ben, galo fermoso,
canta ledó e satisfeito!

*Ábrese a porta do pazo máis preto do fondo, e aparece
Damián que oe os derradeiros versos e corre a carón de
María Rosa.*

Damián - Quen é a moura sombra que nun curro alleo manda
canta-lo galo madrugueiro? (*Píllaa por un brazo*).

María Rosa - (*Sorprendida*) Ah! (*Fixándose nel*) Damián!

Damián - (*Soltándoa*) Que vexo?... É vostede realmente a nobre
señorita por quen tanto temos chorado nesta casa, ou é
a i-alma errante que vén pedir sufraxios? É o corpo vivo
dela, ou o espírito ceibo que ronda os eidos nativos?

María Rosa - Non son unha aparición, Damián; son en efecto
aquela María Rosa que un día desapareceu de entre vós;
aínda que agora máis me teño por unha sombra dorida e
atormentada.

Damián - Tanto sofre?

María Rosa - Dóeme o remorso do mal feito e róeme as entrañas o
medo de que para a ruín non se abran as portas deste pazo.

Damián - Semellante dúbida puido xermolar no seu corazón?

María Rosa - Tráíoo tan desfeito, tan esnaquizado e tan dorido que nel non pode florecer a roseira da esperanza.

Damián - Coitada señorita; con vostede volverán os días risoños, e a ledicia de antes alumeará o fogar tristeiro e entalado.

María Rosa - Coidas ti que esta desventurada poida quecer a friaxe mortal dos honrados peitos indignados? Poderá o meu amado pai ergue-los brazos para estreitar a enlamada filla, causa da vergonza da súa vellez?

Damián - O seu pai ámaa, e os pais amantes saben perdoar.

María Rosa - E Remedios?

Damián - A súa irmá é boa cristiá.

María Rosa - Ai, Damián, como fai un momento ouvindo canta-lo galo, sinto coas túas palabras renacer outra volta a esperanza na miña i-alma.

Damián - Entréguese a ela, miña señorita, que hoxe ten de ser un día feliz. Olle como a mañanciña chega risoña, espallando o ouro do seu alento morno e mol. Vén paseniño empurrando polo sol que ten de ser testigo do retorno dos dous fillos pródigos.

María Rosa - (*Con curiosidade*) Que queres dicir, Damián?

Damián - Oh! Unha cousa boa. Deus quere xunta-los bens todos nun momento só.

María Rosa - (*Sobresaltada*) Explicáte.

Damián - Pois, nada, que para hoxe, precisamente en que vostede retorna a carón dos seus, ten anunciada a chegada tamén o señorito Leandro.

María Rosa - (*Exaltada*) Leandro!... Vén Leandro!... hoxe, hoxe... cando eu chego aniquilada! Non me verá, non me verá.

Damián - Señorita, señorita, cálmese.

María Rosa - (*Serenándose*) Adeus, Damián, e que ninguén saiba que me viches aquí.

Damián - Como? Vai de novo abandonarnos?

María Rosa - Non teño outro remedio (*Séntese andar dentro do pazo*). Adeus Damián, e non esqueza-lo meu encargo. (*Foxe polo fondo. Damián corre tras dela exclamando*).

Damián - Señorita, señorita! (*Vaise tamén*).

É día claro. Na porta do pazo, pola que saíra Damián, aparece Andrea amarrando atrás da cintura as puntas do pano mantón, e ollando a todos lados.

Andrea - Non hai ninguén. Pois, señor, xuraría que falaban aquí. O Damián saíría xa para o seu labor, pero non penso que se puxese a parolar só coma un tolo. Ben, a cousa non ten madía, aínda que a curiosidade non fiquese satisfeita. Ofrezámo-la primeira contrariedade do día a El-Señor.

Óese toca-la campá a oracións. Persígnase e prega. Dunha das portas das crabalizas sae o Sidro espreguizándose e abrindo a boca ruidosamente.

Sidro - Aaaa...

Andrea - Vaia un saúdo; aínda che se van estroncar as queixadas.

Sidro - Perdoe a señá Andrea, pero non ía esbirrar co resplandor da súa fermosura.

Andrea - Se agora non che parezo fermosa, tempos houbo en que o fun, e ben admirada por certo doutros mozos mais plantados ca ti.

Sidro - Aínda non perdín a fe nos milagres.

Andrea - Podes perdela que non serás ti dos escolleitos.

Sidro - Coida vostede, pero xa estou vendo un chamizo e ulindo o cheiro do xofre.

Andrea - Ten conta do rabo, langrán, e non me truques cos cornos.

Sidro - Pois monte na escoba e fuxa.

Andrea - (*Berrando enfadada*) Malcriado, desvergonzado, se traballaras...

Pola mesma porta do pazo por onde saíron Damián e Andrea, sae Mariquiña cun caldeiro na man.

Mariquiña - Por que berras dese xeito miña nai?

Andrea - Por que hei berrar, Marica? Este demo do Sidro que se empeña decote en se chulear comigo. Non, un día vaise acordar de min.

Sidro - Se xa me acordo adoito, señá Andrea. (*Achegándose a Mariquiña*).

Andrea - Deslinguado...

Mariquiña - Ben, acabouse; abonda de rifas.

Andrea - Aínda o defendes?

Mariquiña - Non o defendo, pero coido non sería tan grave o que vos fixo.

Andrea - Que non? Dicirme que cheiro a xofre, que son unha meiga!

Mariquiña - (*Ollando seria para o Sidro*) Como?

Sidro - O do xofre non foi por vostede, señá Andrea, senón porque, ao saír do meu acomodo, pareceume que no curro deixara arrecendo unha aparición que en toda a noite sentín rebulir aquí fóra...

Andrea - Ah!

Sidro - E canto a iso de meiga que vostede di, pola mesma aparición sería, que de outro xeito, dirixíndome a vostede, só podería chamallo no sentido de boa e agarimosa que é, ou lembrando aquela fermosura súa dos tempos mozos de que me falou.

Mariquiña - Rematou.

Andrea - Por min rematado, e esta contrariedade ofrészolla a El-Señor (*Erguendo os ollos ao ceo*) Pero dixeches que

de noite sentiras rebulir no curro. Ai, queira Deus que os meus temores non se cumpran, porque eu tamén ouvín unha conversa misteriosa ao amanecer, que me fixo pensar na Santa Compañía.

Sidro - Vostede viuna algunha vez?

Andrea - Se a vin...! Cando eu era moza e vivía no lugar de Morpeguite, na casa dos meus pais, que Deus teña na gloria...

Séntese baixar xente polas escaleiras do pazo.

Mariquiña - Cala que aí veñen os amos.

Sidro colle o caldeiro que trouxera Marica e corre cara á porta das crabalizas, onde se detén e se descobre. Pola primeira porta do pazo saen D. Xacobe e Remedios. As dúas criadas van contra eles.

Os tres criados - Santos e bos días teñan os señores.

Don Xacobe - Bos días nos dea Deus.

Remedios - Santos e bos nolos dean Deus e mai-la Virxe.

Don Xacobe - (*Chegándose a Sidro*) Pon a pucha.

Sidro - Coa súa licenza (*Cóbrese*).

Remedios - (*Ás criadas*) Pouca conversa e cumpriده coas vosas obrigas, que a Deus se serve con obras e non con palabras.

Andrea - Deica agora, señorita, non tivemos tempo de estrica-las linguas.

Remedios - Pois ben ouvín a túa voz cando baixaba.

Andrea - Díciálle a Sidro que tivese coidado coa vaca loura que truca á Xuvenca.

Remedios - Ben, pouca lería e ao traballo. Ti, Marica, a limpa-la casa, e non esquezas de muda-las flores do escarparte do Santo Cristo, que onte xa non o fixeches e están murchas.

Mariquiña - Será obedecida, señorita.

Remedios - Veremos. E ti, Andrea, andando para a cociña.

Andrea - Vou, señorita, vou, que Deus ben sabe que se dela saín un momento, non foi polo meu gusto, senón polo ben da casa. Esta noite, no curro, sentíronse uns ruídos estraños coma de grillóns de cadeas...

Don Xacobe - (*Ríndose e andando cara ó portalón*) Xa apareceu aquilo.

Sidro - (*Contra D. Xacobe*) O de sempre.

Mariquiña - Calada, miña nai.

Remedios - Non digas parvadas, Andrea; os defuntos non han de estar decote asustando as vellas, e se co permiso de El-Señor, que todo o pode, algunha vez abandonan a foxa moura, non é para que anden bailando polos curros e as encrucilladas, senón para algo que redunde en ben das súas almas ou das nosas.

Andrea - Fala coma un abade, pero o certo é...

Remedios - Nada, vaite e prepara os almorzos para cando volvamos da misa.

Andrea vaise rosmando pola mesma porta que saíra. Mariquiña acompaña a señorita até o portalón do fondo.

Mariquiña - Vaia con Deus a miña señorita, e non se esqueza de min nas súas oracións.

Remedios - Terei en conta o teu encargo. Decote prego por ti.

Mariquiña - Grazas, señorita Remedios.

Remedios - (*Volvéndose dende o portalón*) Sidro, ti e mais Damían estaredes á mira por se chega o señorito Leandro, para que atope quen lle recolla a equipaxe, por máis que até o mediodía non coído que veña.

Sidro - Perda coidado, señorita.

Os dous señores vanse. Mariquiña volve para diante e Sidro vén onda ela.

Sidro - Estás como queres, Mariquiña.

Mariquiña - Por que, Sidro?

Sidro - Porque as oracións da nosa señorita piden por ti.

Mariquiña - É moi boa cristiá.

Sidro - Pero nada máis.

Mariquiña - E que máis se pode ser?

Sidro - O que era a outra señorita: un anxo, un paxaro, unha raiola de sol.

Mariquiña - Ah! si. Pobre señorita! E sendo tan boa como puido facerse tan mala como din?

Sidro - Mala porque ten corazón e soñou en voar ceiba desta gaiola fría e dura.

Mariquiña - E iso non é bo.

Sidro - Non é bo! Logo os paxariños por que brincan de póla en póla e corren polos campos debullando cántigas de amor e de pracer?

Mariquiña - Nós non entendemos diso, Sidro. Os que saben máis ca nós, din que fixo mal.

Sidro - Os que saben máis ca nós son os señores, que tamén din que as raiolas do sol son prexudiciais para a súa saúde.

Mariquiña - E serano.

Sidro - Para a deles, que para a nosa son boas aínda que sexa no agosto e teñamos que sega-los trigos baixo os seus bicos de lume.

Mariquiña - Déixate desas cousas, Sidro, e imos ao noso traballo.

Sidro - (*Colléndoa das mans, tenramente*) Deixareime desas cousas, Mariquiña, xa que ti o mandas; pero antes de que nos separemos, non terás un ben de caridade para este

pobriño, famento do teu amor? (*Trata de bicala. Ela fai esforzos por se ceibar*).

Mariquiña - Fuxe, Sidro, non séxa-lo demo.

Entra Damián polo portalón e ao velos plántase sorrindo. Sidro solta a Mariquiña que corre cara á casa.

Damián - Mariquiña, Mariquiña, escoita un pouco que vos teño que contar aos dous unha boa nova.

Mariquiña detense preto da casa e os dous homes achéganse a ela.

Mariquiña - Con curiosidade! Que nova é?

Sidro - Boa ten de ser, se damos creto á ledicia que rebrilla nos teus ollos. Conta.

Damián - A quen diredes que atopei esta madrugada, aquí no curro, cando aínda a noite non recollera as súas vestiduras?

Mariquiña - A quen?

Sidro - Arre demo! Vaia que saen certos os medos da señora Andrea! A estadea? As pantasma brancas da Compañía que che pedían lles sacáse-los hábitos?

Damián - Certamente que era branca e fidalga a pantasma misteriosa.

Sidro - Arrastraba grillóns?

Damián - Si, os grillóns da desgraza e as cadeas do infortunio.

Mariquiña - Falade claro.

Damián - Iso quero.

Sidro - Pois, conta.

Damián - Ouvide: erguinme cedo, denantes que o sol, coa ansia de bota-la auga do regato das brañas polos herbais anovados.

Sidro - A túa ansia non che ha de aumentar a soldada do ano.

Damián - Pero axudo a aumentar a facenda dos amos a quen sirvo e que deron de comer aos meus pais e danme de comer a min.

Mariquiña - Non sexas ingrato, Sidro.

Damián - Déixao falar, Mariquiña, que xa ti, tempos andando, o farás vir ao rego do bo xuízo.

Sidro - Non son ingrato, pero dóeme a fría xustiza desta casa.

Mariquiña - Son nobres os fidalgos e saben cumprir cos seus deberes.

Sidro - Si, pero aquela doce pomba fuxida non é lembrada con amor e misericordia.

Mariquiña - Que sabemos nós?

Damián - Precisamente, chegou o día de face-la grande experiencia.

Sidro - Como?

Mariquiña - Que dis, Damián?

Damián - O que ouvides. Que a sombra que atopei diante de min esta mañanciña era... era...

Mariquiña - Acabade.

Sidro - Di dunha vez.

Damián - A pombiña extraviada.

Sidro e Mariquiña - A señorita María Rosa?

Damián - A mesma.

Mariquiña - (*Con xúbilo e interese*) Onde está?

Sidro - (*Con xúbilo e interese*) Bendito sexa Deus!

Damián - Aquí estaba a coitada, antes da aurora, ollando a casa petrucial e rexistrando os currunchos amables que tantas doces lembranzas acochan da súa infancia. Volvía ao niño vello e semellaba a venturadeira anduriña que recoñece no mes de marzal os sitios abandonados.

Mariquiña - Pobre señoritiña!

Sidro - Pero que foi dela? Onde a deixaches?

Damián - Despois da sorpresa do noso encontro, e cando lle dixen que hoxe era o día da volta de tódolos fuxidos ben amados, que o seu curmán tamén logo retornaría aos lares dos seus maiores; fuxiu correndo, como a lebre asustada, polos prados das Fontenlas.

Sidro - E deixáchela ir?

Damián - O galgo cazador non deixa tan axiña a peza que levanta do tobo. Corrán tamén, e no alto da Retorta, cansa, case que acorada pola fatiga, deixouse pillar.

Sidro - Bravo!

Mariquiña - (*Impaciente*) E despois?

Damián - Despois, pedín, roguei, falei cando puiden, e, ao remate, conseguín convencela de que buscarse amparo e pousa na casa reitoral. O señor Abade, que é un santo, recibíuna cos brazos abertos.

Mariquiña - Logo os señores xa a verían alí!

Sidro - Imos vela nós tamén?

Damián - (*Impoñendo silencio co dedo nos beizos*) Calade. Por agora é preciso que o conto quede aquí entre nós. Non hai que dicir nin unha palabra disto. Coido non faredes traición á miña franqueza convosco.

Sidro - Non faltaba máis!

Mariquiña - Saberemos garda-lo segredo.

Damián - Pois, peteiro pechado. Á noite o señor Abade virá con ela caladiñamente e nós faremos capa para acochala no pazo, sen que os amos se decaten, até que el nos avise. De nantes hai que prepara-lo terreo.

Sidro - Moi ben. Estoupo de alegría.

Mariquiña - Ai, meu Deus, que felicidade tan grande!

Damián - Si, a felicidade e mai-la alegría volverán a estes lugares. (*Andrea aparece na porta do pazo, e Damián, ao vela, dille baixo a Mariquiña e mais a Sidro*). Nin unha palabra, eh!

Mariquiña - Ben.

Sidro - Abonda.

Andrea - Que parolades aí tan quedíñamente?

Sidro - Damián, que está contando coma a estadea lle arregañou os dentes esta mañá cando saíu para os herbais anovados.

Andrea - Ah! Vedes! Ben o dicía eu!

Mariquiña - Non lle deades creto, miña nai, que son burlas.

Andrea - Son burlas, son. Ti estás ensinada pola señorita Remedios e coidas que as almas dos mortos non veñen acá. Moi engañadiñas vivides!

Sidro - Ten razón, señá Andrea, ten razón.

Andrea - (*Dirixíndose a Damián*) E logo como foi iso, Damián? Víchela de preto?

Damián - Regular... regular...

Sidro - Non quere dicir todo o que pasou, pois ten medo de que lle suceda algo malo.

Andrea - Ai, iso si! Fas ben en calares, meu fillo. Ademais, aquela caveira arrepiante, ollando para un, mete medo ao máis valente. Deus me valla, se me acordo de moza, no lugar de Morpeguite, cando aínda vivían os meus pais, que Deus teña na gloria...

Mariquiña - (*Que entrementes se chegara ao portalón do curro*) Un señor. Será o D. Leandro?

Vólvense todos a mirar. Ao pouco entra polo portalón D. Leandro. Os homes descóbrense e Andrea vai cara a el.

Andrea - Meu querido señorito Leandro!

Leandro - (*Abrazándoa*) Miña vella Andrea, tan forte e guapa coma sempre!

Andrea - (*Medio chorando*) Os anos pasan señorito. Vostede si que está bo mozo. Nunca me Deus dera, parece un trinquete.

Leandro - (*Indo cara ós criados, apreixándolles as mans e dándolles lombeiradas agarimosamente*) Ola, Damián, meu antigo compañeiro de xogos!... Sidro, o pequeno Sidro! Estás feito un home.

Damián - (*Emocionado*) Señorito!

Sidro - (*Emocionado*) D. Leandro!

Leandro - (*Fixándose en Mariquiña*) E aquela garrida rapaza?... É a vosa filla, Andrea?

Andrea - Si, señor.

Leandro - Vaia unha moza!... Cando eu marchei era unha cativiña que lle gustaba moito collerse ás miñas pernas.

Andrea - Queríao moito a vostede.

Leandro - Tamén eu a quería a ela, verdade, Mariquiña? (*Achegándose a ela*) Acórdaste algo de min?

Mariquiña - Algo si señor (*Acovardada*).

Andrea - E non se ha de acordar!

Leandro - Ti, si, Andrea, pero ela non será moito, que ao fin xa van aló oito anos.

Damián - Oito anos xustos.

Andrea - Como corre o tempo!

Leandro - Ben, e os vosos amos por onde andan?

Andrea - Van na misa.

Sidro - Non coidaban que viñese vostede tan cedo.

Mariquiña - Están chegando; xa non poden tardar.

Andrea - Quere tomar algunha cousa, señorito?

Leandro - Non; agora non quero nada.

Damián - Hai que recoller algunha equipaxe?

Leandro - Si, iso si. O coche está na porta de diante, e eu quixen face-la miña entrada por esta do curro como pertencente á familia que son. Ide aló e descargádeo.

Damián e Sidro - Imos.

Mariquiña - Eu despachareivos á porta da estrada.

Os tres vanse pola segunda porta do pazo.

Andrea - Ben, señorito, se quere subir pode que o seu cuarto está preparado.

Leandro - Non, Andrea; vai ti face-lo que teñas que facer, que eu quero andar por aquí.

Andrea - Moi ben; se precisa algo chámeme que estou na cociña. (*Vaise*).

Leandro só, pasea pola escena, examinándoo todo.

Leandro - Todo está igual que o deixei; coidárase que o tempo non pasou por aquí, que este é o mesmo día aquel en que fuxín, arrastrado polas arelas tolas dunha gloria brillante e mentireira. Aínda parece agora cando, esquecendo os coidados e agarimos paternais de meu tío Xacobe que me recolleu e deu calor á friaxe aterecida da miña orfandade, corrín a buscar nas fervenzas da vida cidadá auga clara que calmase a miña sede de beleza e de arte. E van aló oito anos, oito anos de loitas incesantes para conquistar un nome, para crear unha personalidade. Cantas vergonzas, cantas cativezas, cantas claudicacións e cantos desenganos! Oh, se volvese a comenzar de novo a miña peregrinación, guindaría sen piedade os pinceis e as paletas e borraría da miña alma aquel primeiro cadro que pinteí con soños e ilusións xuvenís! Nobre familia, hoxe volvo ao voso seo co corazón canso e o espírito esmagado baixo o peso abafante dos meus triunfos e dos meus loureiros. Veño pedirvos acougo, paz e un amor santo e enxebre. Aquí floreceu o meu primeiro cariño. Aquí sentín a primeira labazada da paixón. Os anos transcorridos non puideron matala. Coma as candeas enterradas baixo a moura borralla do fogar, coideina morta, pero ao volver

a remexe-las vellas lembranzas, rexurdiu potente e asoballadora. Queira o ceo que o meu longo esquecemento e a miña ingratidade non teñan o merecido castigo no desprezo da muller adorada. María Rosa! Como resucitaches ao cabo dos anos no meu corazón que cría vivir sen ti cando se batía aos pulos das ousadas ambicións e dos praceres mentireiros! Ti, decote triste, calada e sufrida, aló dentro del, esperaches e esperaches. Pobre amada miña! Se puideras agora decatarte do meu estado de ánimo, verías que como se novamente volvera aos anos da primeira mocidade, vibra todo el nas chamadas da paixón acesa e na ilusión soñadora dun romanticismo inocente e magnífico. Rexuvenecido, atópome outra volta co mesmo entusiasmo e a mesma valentía, para a conquista do teu corazón, que tiven nos días pasados para chegar ás rexións gloriosas da arte... Pero deteñámo-la tola fantasía no seu voo arriscado, e amarrémola fortemente ao cepo da realidade. Debe un home que pasa dos seus trinta anos soñar coma un rapaz inexperto? (*Queda pensativo un anaquiño de tempo, despois segue*) Xa tardan en viren. Non coidan que estou eu aquí esperando por eles –por ela sobre todo. Se o soubesen correrían a dárenme o abrazo de benvida. Ela correría máis que ninguén. Díxenlles na miña carta que viría á hora do xantar, e claro está, non me agardan até o mediodía. Con que lentitude pasa o tempo. A desgraza alonga os minutos, é cousa ben sabida, pero ignoraba que o contento e a felicidade tamén os fixesen interminábeis. Porque eu estou contento realmente; síntome feliz cal nunca me sentín... Que fermosa e espléndida mañá. É posíbel que haxa hoxe no mundo desventurados?

Vólvese cara ó fondo no momento que entran D. Xacobe e mais Remedios.

Leandro - (*Correndo a abrazar o seu tío*) Tío Xacobe!

Don Xacobe - (*Correndo a abrazalo*) Leandro!

Leandro - Por fin estréitoo nos meus brazos.

Don Xacobe - Canto esperei por este momento. (*Os dous coa voz entrecortada pola emoción*) Que medo tiña de que non chegase para min.

Leandro - Perdoe, tío, a miña ingratidade.

Don Xacobe - Non fales diso... Xa pasou.

Leandro - (*Despréndese dos brazos de D. Xacobe e vai a Remedios, que se achegara serena e tranquila, e dálle unha man para que a apreixe*) E ti, Remedios, miña querida curmá?

Remedios - Xa ves, Leandro, loitando coa vida.

Leandro - Non digas iso onde a paz reina en absoluto.

Remedios - En ningures deixa Deus de mandar traballos para fortalece-los corazóns que o serven e o aman.

Leandro - Sempre tan devota, verdade?

Remedios - Trato de cumprir cos meus deberes relixiosos.

Leandro - Ben feito, ben feito. (*Olla a porta con impaciencia*).

Don Xacobe - E que tal de viaxe? Virás rendido, pois tiveches que madrugar moito para chegares tan cedo.

Leandro - A viaxe foi boa (*Aparte, distraído e indo cara á porta*)
Como María Rosa non foi a primeira en chegar?

Remedios - Traerás apetito.

Don Xacobe - E non ha ser pouco!

Leandro - (*Ollando para o camiño dende a porta*) Non, non crean. (*Aparte*) Por aquí non se ve. Quedaría enriba? (*Vólvese*) E non me atrevo a perguntar por ela! Estou coma un tímido colexial. Teño medo. Estará enferma?... Pero... por que ninguén me falou dela?... É raro!

Don Xacobe - Imos, pois, almorzar.

Remedios - Si, imos.

Leandro - (*Aparte*) Ea! saiamos de dúbidas. (*Alto e encarándose cos dous*) E María Rosa? (*Todos calan*) Que é de María Rosa?

Don Xacobe - (*Tatexando*) María... Rosa...!

Leandro - (*Areloso*) Que ten María Rosa?

Don Xacobe - Nada... Pois... (*Ergue os ollos ao ceo e rompe en pranto*).

Leandro - (*Fóra de si*) Morreu María Rosa?

Don Xacobe - (*Tapa a cara coas mans e déixase caer no banco de pedra da fachada do pazo*) Fai de conta que morreu.

Leandro - (*Atónito*) Como?

Remedios - (*Grave e serena*) Leandro, son probas que Deus nos manda. Por ela xa pasamos nós e tócache agora a ti sufrila con resignación.

Leandro - (*Con imperio*) Fala.

Don Xacobe - (*Con viveza*) Non.

Remedios - É preciso dicilo dunha vez.

Leandro - (*Finxindo tranquilidade*) Estou disposto a escoitarte, di.

Remedios - Unha desgraza moi grande.

Leandro - Xa mo dicía o corazón (*Deixa cae-la testa sobor do peito*).

Remedios - Esqueceu a Deus e caeu na vergonza.

Leandro - (*Tolo, exaltado*) Deus santo!

Don Xacobe - Miña filliña!

Remedios - Fuxiu da casa para envorcallarse na lameira do pecado.

Leandro - Ah! (*Percorre a escena coa cara tapada coas mans. D. Xacobe érguese e abrázase a Leandro. Os dous choran*).

Remedios - Non é digna de que se chore por ela. Só merece a nosa maldición.

Don Xacobe - (*Tendendo o brazo cara Remedios*) Cala!

Leandro - Abonda!

Pano súpeto.

Segundo paso

Sala no piso baixo do pazo, con mobles antigos. No fondo unha porta, á esquerda dúas. A primeira dá ao portal, e estas, a do máis fondo, ás dependencias dos criados, e a de máis adiante ás escaleiras. Á dereita fiestras ao rúei-ro. É o caer do serán e hai pouca luz na escena.

Mariquiña - (*Limpendo e arranxando*) Hai ben de tempo que ninguén entra nesta sala longa. Denantes facíanse aquí as velas do inverno e parecía máis alegre e morna. Des que a señorita María Rosa marchou quedou atarecida coma se fuxise dela o espírito que a animaba. Sempre entro aquí con temor, pois, non sei por que, chéirame isto a velorio. Coa chegada do señorito Leandro queren os amos volver á vida este cadáver; tratan de animar este sobrado resoante: Conseguirano? Coido que si, se outra volta a alegría e a bondade gasalleira e ruidosa da coitada señorita se estende polos cornechos todos do pazo saudoso, mais se a pomba é escorrentada pola inflexíbel honradez dos xustos, inútil será o intento; a xeda tristura caerá enriba das almas esmagándoas sen compaixón. Virxe santa, fai por que os corazóns ofendidos se compadezan e quede xa para sempre, entre nós, a vida, a i-alma e o amor do pazo. Fai, Nosa Señora, que o perdón traia de novo a paz e a felicidade doutros días mellores. Meu Deus, por que, sendo tan boa a miña amada señorita, lle chaman mala? Puido ser mala nunca? Non entendo isto. Razón ten o Sidro ao dicir que a virtude ríxida da señorita Remedios dá frío e medo. É boa, é certo, pero a súa bondade é seria e melancólica coma os días da semana de Paixón. En troques, a da desgraciada María Rosa, é leda e risoña coma unha mañá

de verán. A súa alegría quece os corazóns, enche a casa e reparte o contento por todos lados. Des que fuxiu, parece o pazo unha gaiola baldeira e abandonada. Falta nela o paxariño cantador e algueireiro que a percorría brincando e aloumiñando a vida. Todos eramos felices e a bolboreta xentil peneiraba a fariña dourada da ventura e do amor. Des que ela fuxiu quedamos todos na negrura da noite aterecida. O coitado D. Xacobe perdeu a luz do sorriso e a ledicia da i-alma. O seu corpo fraco dobrouse co peso da dor. Agora é a sombra do que era. Pero a garrida muller, o xenio benéfico do fogar volve outra vez, está preto de aquí: logo chegará, e sen dúbida traerá novamente o ben que nos levará. Ofrézoche, miña milagreira Virxe da Barca, unha candeia de libra que eu mesma levarei nos días da túa romaxe, dando antes unha volta de xeonllos ao teu Santuario, se hoxe apláca-las iras dos meus amos e volven a paz e o contento a reinar coma denantes aquí. Ai, canto arelo o momento de ver a miña señorita e de apreixala e de bicala! (*Entenrecida*) Loado sexa Deus que a trae!

Entra Andrea pola segunda porta da esquerda.

Andrea - Xesús María, e as cousas tristes que teño que ver na miña vellez!

Mariquiña - Que vos sucede, miña nai?

Andrea - E ti non te decatás coma min do que pasa? O pobre D. Leandro, que coidaba atoparse coa dita arelada polo seu corazón, recibe o golpe mortal do desengano coa nova da caída aldraxante da súa amada.

Mariquiña - (*Sorprendida*) Ah!

Andrea - O noso amo sente, coa chegada do sobriño, revivir a fonda e sanguinolenta ferida que leva na i-alma, e os dous homes

semellan dúas almas en pena, carreando tristesiros por entre as sombras dos longos corredores. A estadea, a estadea, que ronda ás noites polo curro do pazo, non podía traer máis que desventuras; e queira o ceo que ela non sexa o espírito atormentado da infeliz pecadora que teña abandonado o corpo feituquiño nesos infernos das vilas grandes!

Mariquiña - Pero diciades que D. Leandro está namorado da señorita María Rosa?

Andrea - Estábao, Marica, estábao, que agora todo o seu amor se tivo que trocar en odio e desprezo, ou en paixón se esas aparicións da noite anuncian a morte da pecadora.

Mariquiña - Non digas iso; nin ela morreu nin merece a aldraxe dese alcume.

Andrea - Se morreu ou non, moi logo o saberemos; pois eu estou determinada a requerir esta noite a esa i-alma en pena, se é que o Damián non se arrisca a facelo, e así sairemos de dúbidas.

Mariquiña - Non penses niso, miña nai, que xa vos dixen que todo era invención do Sidro.

Andrea - (*Sorrindo*) Invencións do Sidro, si. Coma se eu non tivese ouvido o remexer de cadeas e ao propio Damián non lle aparecese! Pero, ben, segue ti na túa incredulidade e déixame a min que na miña longa vida xa teño visto e comprendido moito.

Mariquiña - Está ben, pero, e por que inxuriades a señorita chamándolle pecadora?

Andrea - Criatura! E quen a inxuria? Líbreme Deus a min de semellante cousa! As súas obras e os seus feitos son os que a acusan.

Mariquiña - Pero que fixo de malo máis que fuxir da casa? D. Leandro non fuxiu tamén?

Andrea - Non compares, rapaza. Os homes, son homes; e as mulleres, mulleres. Non o sabías?

Mariquiña - E mais non estoupo coa sabenza.

Andrea - Pois, deprende, que eu fago todo o que podoo por dar che crianza.

Mariquiña - Xa o sei.

Andrea - Así teño a miña conciencia tranquila, e Deus non terá que pedirme contas no que respecta ao teu ensino.

Mariquiña - Ai, iso non, señora.

Andrea - Ben, pois, volvendo ao conto; a señorita María Rosa fixo mal en fuxir, e non me digas que non porque os que foxen por algo é; pero máis mal fixo aínda en mesturarse coas xentes desas vilas grandes que o demo confunda.

Mariquiña - Pero nas vilas grandes todos son cativos?

Andrea - E non lle tes ouvido á señorita Remedios que nelas é todo vicio e corrupción? Pois aí está o malo!

Mariquiña - Logo o rei que vive en Madrid, e o Papa en Roma...?

Andrea - Outra vez comparanzas, Marica! Non che teño dito que iso non é de mozas ben criadas? Ora o Papa e mais El-Rei que son quen son e están onde están! Non sei cando deprenderás estas cousas.

Mariquiña - Non vos enfadedes se non as entendo ben.

Andrea - Non me enfado, pero quero que vivas decote no santo temor de Deus. Nas vilas grandes as mulleres perden o creto; bailan, cantan...

Mariquiña - Tamén cantamos e bailamos na aldea.

Andrea - Ben! Pero os cantos e as bailas da aldea, son da aldea; e os cantos e bailas da vila, son da vila.

Mariquiña - Ah, veña!

Andrea - Ademais, beben e fuman coma os homes.

Mariquiña - Beber, tamén bebemos nós.

Andrea - Auga da fonte, e un viñoño cando nolo dan, que é poucas veces. Isto é o menos malo que eu vexo na vila; mais iso de fumar...

Mariquiña - Miña nai, e vós?

Andrea - Que? Eu se fumo algunha vez é porque me doen as moas.

Mariquiña - E non vos caeron todas?

Andrea - Cando as tiña; agora dóenme as enxivas. E acabouse. Non todo se pode dicir diante dunha nena. Por hoxe xa che ensinei abondo; hai que ir paseniño.

Mariquiña - (*Agarimándoa, abrazándoa e bicándoa*) Seica vos anoxades!

Andrea - Oh, que meiga es! O que ti queres é saber, pero para hoxe basta (*Sorrindo*).

Mariquiña - Tamén o digo eu; para hoxe basta que xa non atopo sitio na cabeza para tantas cousas deprendidas.

Andrea - Razón tes, razón tes; e de aquí en adiante teño de ir con máis lecer. Non sexa o demo que sufras un empacho de sabenza! (*Entra o Sidro pola porta de atrás da esquerda*).

Sidro - Seica vos despedides para algunha longa viaxe. Ten mentes de ir a América a nosa señora Andrea?

Andrea - (*Separándose de Marica*) Que tes ti que te mesturas nas nosas cousas? Non está moi ben iso de andar asexando pola casa adiante.

Sidro - Ai, señora Andrea, e serei eu só a facelo?

Andrea - Quizais non, que a xente nova...

Sidro - Segue o mesmo camiño da vella, non?

Andrea - Tal quererá, pero non sei se chegará á canealo todo.

Sidro - Iso é o malo.

Andrea - A xente de agora é moi cativa para conquistar longos anos.

Sidro - E vostede non nos pode da-la receita que herdou do señor Matusalén, que en paz acougue?

Andrea - (*Indignada*) Lerchán! non ofénda-la memoria dos defuntos; o meu honrado pai endexamais tivo semellante

alcume, nin ningún desvergonzado se atreveu a chamarlle mais que Bastián que era o nome que recibiu na pía do bautismo.

Mariquiña - Pero, miña nai, se Sidro non alcumou o voso pai.

Andrea - Non, eh? E logo iso que lle chamou ao teu avó pódelo consentir?

Sidro - Vaia, o señor Bastián non lle está coma el na historia sagrada!

Andrea - O señor Bastián está diante de El-Señor, que a súa vida non foi merecente doutra cousa.

Mariquiña - Non vos asañedes, miña nai, que Matusalén e mai-la historia sagrada nada teñen que ver co meu avó, que na gloria estea.

Andrea - Nin que o digas! Cando finou non lle quedou debendo nada a ninguén.

Sidro - E vostede?

Andrea - Déboche algo a tí?

Sidro - Non, señora; quería dicir se vostede era moi pequena cando el morreu.

Andrea - (*Cambiando de ton*) Ah! Xa era unha mociña.

Sidro - Daquela xa tería visto a estadea.

Andrea - Home, si. Foi unha noite, en Morpeguite, lémbrome ben...

Mariquiña - (*Interrompéndoa*) Deixe o conto para logo, que agora hai que traballar.

Sidro - De noite, señora Andrea, ha de contarmo.

Andrea - Si, meu fillo, si; eu contareicho. (*Entra Damián pola porta do fondo. Andrea diríxese a el*) Precisamente, Damián, estabamos falando das aparicións.

Damián - Si, eh! Pois alégrome, e que sexa por moitos anos.

Sidro - A conversa das aparicións?

Mariquiña - Deus nos libere de tal desgraza!

Andrea - Amén.

Damián - Xesús.

Andrea - Pois, esta mesma noite tes que convocar a pantasma que ronda o curro, para que diga quen é e o que quere.

Sidro - E non será moito preguntar?

Damián - Talvez.

Andrea - Se ti tes medo e non o fas, fareino eu.

Damián - Ben, señora, perda coidado; esta noite alá vou.

Andrea - Mira, leva un pau...

Sidro - Arre demo! Na testa?

Andrea - Deixa o chulear para mellor ocasión.

Damián - Tamén o digo eu.

Andrea - Leva un pau e fai con el un círculo no chan.

Damián - Si, xa sei. Eu póño-me no medio, e veña preguntar...

Andrea - Iso é. Así estarás fóra de perigo.

Damián - (*Aparte a Mariquiña*) Fai para que a túa vella marche que vai chega-la hora.

Mariquiña - Miña nai, agora pode estar tranquila. (*Sidro quer falar e Damián faille aceno de que cale*) O Damián irá esta noite ao curro falar con esa i-alma en pena, e, entremetres, imos todos facer o que temos que facer e a esperar polo resultado.

Andrea - Dis ben, dis ben.

Mariquiña - Pois, andando; deixádeme segui-la limpeza deste sobrado.

Os homes fan que marchan pola porta do fondo. Andrea sae pola porta de atrás da esquerda, dicindo o que segue.

Andrea - Até despois, e bo ánimo, Damián.

Os homes volven para dentro e xúntanse os tres.

Damián - Ben, a noite chega, e con ela a hora esperada. Así que as primeiras sombras se espallen pola terra, virá o señor Abade coa nosa señorita. É preciso, pois, estarmos preparados a recibilos sen que a xente da casa se decate.

Sidro - Ben chegada sexa, e ogallá atope os ánimos dos seus tan ben dispostos coma os nosos.

Mariquiña - A Virxe ten de amparala.

Damián - Así é de pensar, pero, mentres tanto, poñamos nós da nosa parte todo aquilo que faga fácil a empresa.

Sidro - Iso nin que dicir ten.

Mariquiña - Polo que a min toca non quero descoidarme.

Damián - Pois, ala! Ti, Mariquiña, vixía a túa nai e entretena de xeito que non se dea conta de nada nin chegue a sospeitar a menor cousa para que coas súas conversas non desbarate o plan.

Mariquiña - Corre da miña conta. Á súa beira estarei de aquí a que pase o perigo.

Damián - E ti, Sidro, desde que a teñamos agochada na casa, non te alongues dos amos por se chaman por nós, de maneira que non noten a miña falla.

Sidro - Vai tranquilo, que aínda que por ti preguntasen xa eu sabería engadalos.

Damián - Moi ben; daquela eu voume achegando á porta do curro para esperalos e introducilos caladiñamente. Cando entren; que non será cousa difícil, pois Andrea estará entretida na cociña, a señorita Remedios ocupada coas súas oracións e os señores perdidos nos corredores de enriba coas súas cavilacións; deixarei aquí, neste sobrado, o señor Abade e levarei comigo a señorita María Rosa até que me avisen... E despois xa Deus dirá... Voume.

Sidro - Vaite, e boa sorte.

Mariquiña - Que Deus e mai-la Virxe te acompañen.

Sae Damián pola porta do fondo. Cada vez hai menos luz.

Sidro - (*Achegándose paseniño*) Mariquiña!

Mariquiña - (*Separándoo con agarimo*) Que queres, Sidro?

Sidro - Aínda o preguntas! Que hei de querer que non sexa estar ao teu carón ollándome nas meniñas dos teus ollos? (*Píllalle as mans*) Non fuxas de min que me matas cos teus receos e a túa indiferenza.

Mariquiña - Si, pero...

Sidro - Pero que? Non son eu o pobre namorado que só vive pensando en ti?

Mariquiña - Así coidas agora... mais se cadra... co tempo...

Sidro - Non digas iso; agora e sempre, até morrer, e quizais despois da morte, se as nosas almas viven separadas dos corpos, téñoche de querer.

Mariquiña - Xa o dirá o tempo.

Sidro - O que pasa é que ti non me tes lei (*Entristecéndose*) Non me queres, Marica.

Mariquiña - Non sei como podes dicir iso, Sidro; ben sabes que che quero moito.

Sidro - Entón, por que desconfías decote de min? Ves algo que che demostre frialdade ou desamor?

Mariquiña - Non, Sidro; entendo que me queres ben.

Sidro - Que che quero moito, moitísimo; máis que a todo do mundo; que sen ti non podo vivir, e preciso coma o pan decotío a túa doce compañía e os teus agarimosos sorrisos. (*Achegándoa ao seu peito*).

Mariquiña - (*Deixándose ir*) Sabes moito, Sidro, e falas coma os señores.

Sidro - Non sei nada, nin nada preciso saber para que o meu corazón fale polos meus beizos. Só sei que contigo, achegadiño a ti, vendo o brillo aloumiñante dos teus meigos ollos,

o fulgor do teu sorriso, a cor vermella dos teus labios, sentindo o tremor do teu corpo feitoquiño e o sopro arrecendente do teu morno alento, atopo a felicidade e o pracer máis grandes que un home poida soñar.

Mariquiña - E sempre, sempre me quererás así?

Sidro - En vida e morte, Mariquiña da miña i-alma; ben o sabes.

E ti quererasme tamén sempre un pouquiño?

Mariquiña - Un moitiño, Sidro, un moitiño.

Sidro - Benia a nai que te pariu! Fasmе feliz, miña prenda. (*Sidro pásalle a man pola cintura e ao tempo óense pasos no fondo*).

Mariquiña - (*Separándose supetamente*) Vaia que aí veñen! Coa conversa esquecémonos dos nosos deberes, e se por un descoido...

Sidro - Aínda estamos a tempo; non hai coidado. Imos por acó.

Vanse os dous pola porta do segundo termo da esquerda, cando entran pola do fondo o Abade, María Rosa e mais Damián.

Abade - Ánimo, María Rosa, que esta quizais sexa a proba derradeira que Deus lle impoña para a súa salvación.

María Rosa - Ai, señor Abade, e como se engruña o meu corazón ao entrar novamente na casa que abandonei polo meu mal. Neste momento, temido e desexado, sinto fraquear as miñas forzas e vacilar os bos propósitos que vostede fixo xermolar no meu espírito doente e feble.

Abade - Valor, María Rosa, valor e encoméndese á santa protectora que nos días máis tormentosos da súa vida non puido esquecer.

María Rosa - Á miña Virxe querida me encomendo, padre, e a ela pido forza para resisti-lo golpe da sorte.

Abade - Así, conservando a fe, conquistase a graza.

María Rosa - Deus o queira, señor, Deus o queira. Pero, aí! que ao atoparme aquí, a memoria resucita os tempos idos, as horas amábeis e felices e a miña ingratidade co vello que tanto me quería. O remorso cru érguese ameazante, mostrándome a enormidade do meu pecado, e coidome indigna do perdón que solicito.

Abade - Esa dor profunda que a aflixe é a i-auga purificadora. O arrepentimento é a flor mais enxebre da nosa i-alma. Quen non pecou?

María Rosa - Pero tan gravemente coma min?

Abade - Canto máis fonda foi a caída, máis valente, máis nobre e máis aguda é a íntima dor que nos redime. Os santos máis grandes foron primeiro os máis grandes pecadores.

María Rosa - Aí, señor Abade, as súas palabras misericordiosas échenme de confianza.

Abade - Deus é quen lla dá, porque ve a bondade do seu corazón.

María Rosa - Sodes un santo e xulgades a todos con caridade e amor.

Abade - Son un vello sacerdote que ten visto moitas miserias humanas. Pero xa teremos tempo de falar destas cousas; agora imos ao noso negocio. Damián acompaña a señorita.

Damián - (*Adiantándose respectuoso*) Veña comigo, señorita María Rosa.

María Rosa - Imos. Damián.

Abade - Confianza en Deus que nunca abandona os que o chaman.

María Rosa - Á súa divina vontade me entrego. Até axiña, señor Abade, e pida por min.

Abade - Ante Deus xa non precisa das miñas recomendacións, muller aflixida. Diante dos homes farei uso delas.

María Rosa - (*Saíndo con Damián pola porta do segundo término da esquerda*) Aí, corazón, que tanto aguantas!

Abade - Infeliz, ten esnaquizado o corazón co sufrimento atroz do seu remorso. Os praceres enganadores da vida desquítanse ben do que nos conceden nuns minutos. Pecaría, Señor, pecaría moito, pero máis, moito máis padece agora. Triste condición humana o ter decote que chorar hoxe polo que fixemos onte. E menos mal cando se pode chorar, cando aínda temos bágoas con que adozar as amarguras, que así, na mesma entraña da dor, atopámo-la menciña do noso mal, o consolo da esperanza verdadeira que dende a lameira noxenta nos ergue ás alturas inmaculadas do arrepentimento e do perdón. Pobre María Rosa! Como abandonala? Ela soa se ergueu, chorou, ollou para riba e correu cara a nós pedindo axuda. Está na senda da verdade e do ben; avergónzase do pasado aldraxante e, chea de arela, busca esquecemento e perdón. Sofre a inefábel dor das conversións, e en tal estado é superior a tódolos que viven en paz e sosegados. Axudémola a rubir, que non teríamos desculpa ante o Supremo Xuíz se pola nosa preguiza e mala fe non puidese chegar ao cume. Meu Deus, que os meus propósitos non sexan vans e atopen na realidade xeito e fortuna; move os corazóns á misericordia e ao amor!... *(Queda coa vista erguida en actitude de orar. Pola porta primeira da esquerda aparece D. Leandro abstraído. É noite e a escena está escura. Despois duns momentos, o Abade repara en D. Leandro).*

Abade - Ben chegado sexa o meu amigo aos eidos nativos.

Leandro - *(Fixándose un anaquiño no Abade e recoñecéndoo)*
Oh, meu querido Abade! *(Apreixan as mans)* Perdóeme se desde o primeiro momento non reparei en vostede, pero a pouca luz e o meu estado de ánimo...

Abade - Comprendo, Leandro, e non ten necesidade de desculparse comigo. O saudalo foi un dos motivos que hoxe me trouxo aquí. Van aló tantos anos sen velo!

Leandro - Certamente que si, e non coide que eles borraron da miña memoria as lembranzas ben armadas doutros días.

Abade - Non o dubido, xulgando polo que a min me pasa, que decote conservei con agarimo o seu recordo no meu corazón.

Leandro - Grazas, meu vello amigo, a quen volvo a ver coa alegría que podo ter entre a fonda anguria das novas desgraciadas con que me atopo.

Abade - Na vida sempre temos de estar preparados para os sufrimentos, que endexamais deixan de nos visitar.

Leandro - Si, si, pero hai sufrimentos que magoan moito e traen unha estela de aldraxantes vergonzas. Cando tras da dor queda o consolo do honor sen lixo, aínda menos mal.

Abade - Ah! Leandro, o honor é cousa tan persoal que só de nós mesmos depende a súa limpeza.

Leandro - Ás veces, señor, empáñano as obras dos que viven ao noso redor.

Abade - Así pode parecer algún momento, pero co noso proceder dereito e nobre volve a brillar máis claro. Ademais, estamos en toda ocasión seguros de non ser nós os que inconscientemente derrubamos ilusións alleas e abrimos camiños perigosos?

Leandro - Neste caso concreto, Abade, pódense facer esas suposicións?

Abade - Este caso, Leandro, é un caso coma os máis. Sexamos francos.

Leandro - Diga.

Abade - Vostede amaba a María Rosa, non é certo?

Leandro - Si.

Abade - Por que, amándoa e sendo amado, a deixou aquí anos e anos sen que tivese para ela unha liña de alento e de esperanza? Foi o seu proceder xusto?

Leandro - Que non o fose, pero con iso xustifica vostede a súa conduta?

Abade - Non, pero queda xustificada a de vostede? Tampouco. Ela, sen dúbida, sufriu un fondo desengano, unha ferida pezoñosa debeu formarse no seu corazón. Pode vostede, Leandro, estar seguro de non ser o impulsor primeiro desa caída fatal?... E perdóeme este falar que se cadra o magoa, pero que a claridade e a franqueza me obriga a usar, aínda que ben quixera aforrarlle a máis liviana dor. Sexamos xustos primeiro que nada.

Leandro - Sexamos xustos, si. O meu proceder con ela foi cativo, non o nego; pero agora case coído que foi Deus quen me inspirou a obrar así, para que vise como á primeira proba se crebaba a virtude da muller que ía ser depositaria do meu honor.

Abade - Non diga iso; veña aquí. Cal foi o sentimento que se ergueu máis fero na súa i-alma, ao sabe-la desgraza?

Leandro - O odio. Un odio atroz e unha sede terrible e mortal de vinganza. Véndoa diante de min, temería que non puidese conter... e sería capaz de desfacela coas miñas mans.

Abade - Mala paixón é esa, Leandro, pero, desgraciadamente, moi humana. Canto máis se ama, máis se odia. Vostede odia, porque ama. E ela que quizais o amase en maior grao, que sentiría cando se viu esquecida e soubo os seus galanteos famosos e públicos?

Leandro - A onde quere ir, señor Abade? (*Aparte*) Vaime facer crer que as mulleres poden correr as mesmas aventuras que os homes? (*Ao Abade*) Se ela soubese sufrir, como sofren as boas, hoxe veríame arrepentido chorando ás súas plantas e suplicando o seu perdón...

Abade - Ah! O egoísmo dos homes! Vostede agora acaba de confesar que sería capaz de chegar ao crime e non concibe que

ela, na súa desesperación, chegase tamén a el. Ademais, non repararía en lle pedir perdón, se ela seguise esperando, e en troques, teño medo de que vostede llo negara se fose ela a que llo viñese suplicar.

Leandro - Endexamais a perdoarei.

Abade - O menos que vostede lle pode facer, é perdoala e compadecela. Nada máis lle pediría ela tampouco.

Leandro - Despois de todo, non precisa do meu perdón nin da miña compaixón.

Pola porta primeira da esquerda entra a claridade da luz que Sidro trae na man.

Sidro - Dan os señores o seu permiso?

Leandro - Entra.

Sidro entra e pon sobor dunha consola un candelabro coas candeas acesas.

Sidro - Boas noites teñan vostedes.

Leandro - Moi boas noites.

Abade - Boas nolas dea Deus. (*Hai un silencio e cando Sidro chega á porta para saír detense para contestar ao Abade*) E os amos, Sidro?

Sidro - Mandáronme traer luz a este sobrado, para que vostedes esperen por eles se non prefiren pasar ao oratorio onde están rematando as súas oracións do serán (*Vaise Sidro*).

Abade - Non estará de máis adicar uns instantes ao rezo. Quéreme acompañar, Leandro?

Leandro - Dispense, señor Abade, pero o meu ánimo atópase remexido dabondo para que poida agora suxeitalo en piadosas reflexións.

Abade - Comprendo. Uns minutos de soidade e meditación quizais o beneficien. Rógolle que non se alongue de aquí, pois desexaría velo despois novamente.

Leandro - Perda coidado que aquí volverá a atoparme.

Abade - Entón, até logo.

Leandro - Até logo, señor Abade.

Sae o Abade pola primeira porta da esquerda.

Leandro - (*Sentando caviloso*). Odiar é amar, certamente. O golpe inesperado e cru de hoxe fixo vibrar todo o meu corpo nunha sacudida de carraxe e furor, pero, ao mesmo tempo, comprendín mellor que nunca a intensidade do amor que no meu corazón atesouraba... Egoísmo dos homes, dixo o Abade e ten razón. Todo este sufrimento que o desengano me ocasiona, debeuno ela probar primeiro coa miña conduta. Eu, con todo, esperaba o perdón que agora lle nego a ela. Inxustiza, sen dúbida; pero non me sinto con forzas para ser xusto, antes, pola contra, móvome pola vinganza. Desexaría humillala, desprezala e aldraxala; vela debruza-da no chan, saloucando e suplicando, para arredala de min cos pés coma un noxento e asqueroso réptil. (*Pausa*) Como cambia o noso modo de pensar segundo as circunstancias en que nos achamos! Friamente, serenamente, lonxe da ocasión, como me teño mofado dos arrebatados protagonistas deses dramas pasionais que tódolos días se suceden?... E hoxe comprendo que non sabería diferenciarme deles... Onde van aquelas doutrinas de xustiza e equidade que con tanta calor defendía entre os meus amigos? Río-me agora da igualdade para os dous sexos que tanto arelaba. Na realidade, na práctica dolorosa, resucita en min o personaxe reparador da súa honra lixada que aparecía no

teatro dos clásicos casteláns... Oh! o ridículo está facendo carantoñas diante de min. O Abade arrincoume a máscara e a lingua perdeume. Avergónzome das miñas palabras coma me avergonzo dos meus pensamentos. A pena, esta pena fonda e terrible que me enche o peito, quede escondida nel. Teñamos valor para sorrir e sigamos a nosa senda finxindo esquecemento. Vivamos aínda que levemos a morte na i-alma. Este é o meu destino. *(Pausa)* Para ela, para ela, que despois de todo ten que ser tan desgraciada coma min, fabriquemos no corazón un pouco de piedade e misericordia... Ten razón o Abade... o menos que un pode facer é perdoala e compadecela, aínda que non sexa máis que en lembranza do amor que lle tivemos. *(Pausa)* Mañá estarei novamente lonxe de aquí, fundido no remexido mar da vida cidadá que coidei abandonar para sempre. É o meu destino...

Fica calado dolorosamente. Pola primeira porta da esquerda entran Remedios, o Abade e D. Xacobe.

Remedios - Máis vale non falar diso, señor Abade, que é fincar na ferida aberta.

Abade - Ben sabe vostede, Remedios, que o sufrimento anda conosco, e mándanolo Deus, case que sempre, para que nos sirva de proveito.

Don Xacobe - Falando, ou calando, a dor non se arreda do meu corazón. E, a dicir verdade, algún consolo acho conversando e ouvindo conversar do meu mal.

Leandro vense xuntar cos tres a un lado da boca da escena, onde fan grupos, sentados ou de pé segundo crean conveniente os actores.

Leandro - Certo é que fuxir non se pode do inimigo que está dentro de nós.

Abade - E tratando con el cara a cara e sen temer, pódese facilmente chegar a un acordo de paz.

Don Xacobe - Quixérao o ceo.

Remedios - Hai inimigos cos que non se pode tratar sen denigrarse, e entón as esperanzas de paz resultan prexudiciais. Non forxedes ilusións, querido pai, que vos sería peor.

Abade - Non diga semellante cousa, Remedios, que os designios de Deus ninguén os sabe. As esperanzas son flores do espírito que non temos dereito a arrincarlle a ninguén.

Leandro - Verdade é, e a alma que carece desas flores, ou as ten murchas, é campo xeadado de inverno.

Remedios - Tamén fomentando vas ilusións nacerán flores pezoñosas.

Abade - As que eu desexaba plantar na i-alma de D. Xacobe non son desa clase.

Remedios - Non dubido da súa boa intención, meu Abade, pero ás veces trabucámonos sen querer, máxime nesa ocasión en que a lama das corredeiras lixou a cor das lindas flores.

Abade - Non pode seca-la lama?

Remedios - A mancha ten que quedar para sempre.

Abade - As bágoas do arrepentimento limpan todo.

Don Xacobe - Falade, Abade, que sinto nacer agora unha flor na miña i-alma (*Con viveza*).

Remedios - Calmádevos, padre, que hai cousas imposíbeis.

Leandro - Non tanto, Remedios.

Don Xacobe - Por que falou de bágoas e de arrepentimento?

Abade - Porque até min chegaron novas da conversión da pecadora.

Don Xacobe - Meu Deus!

Leandro - É posíbel?

Remedios - Farsas, nada máis.

Abade - (*Con severidade*) Esa incredulidade, Remedios, non é de corazóns cristiáns.

Remedios - Do vicio decote hai que desconfiar, que a virtude guindada poucas veces volve a recollerse.

Abade - María Madalena e outros moitos santos poden servirille de exemplo.

Remedios - Quérea poñer nos altares?

Abade - Quérolle demostrar a posibilidade e os méritos do arrepentimento.

Remedios - Ben, pois téñana por unha santa que a cousa é a mesma.

Leandro - Non, a mesma cousa non é, Remedios, pois, arrepen-tida, pode conquistar a tranquilidade do seu espírito e in-fundir nas almas dos seus o sentimento morno e doce da piedade e do perdón.

Don Xacobe - Así é, Leandro, é así.

Abade - Ademais, cesa o escándalo que o tempo fará esquecer, e doutro xeito renacería decote, e con el, a vergonza continua-da para todos, isto no que á vida mortal respecta, que canto a outra ten a vantaxe infinita da salvación dunha alma.

Remedios - (*Contrariada*) Está ben, está ben.

Don Xacobe - Pero conte, Abade, esas novas que sabe.

Abade - Sei que está arrepen-tida de todo corazón e que aspira a se encamiñar pola senda da virtude. Sei que é boa xa, que chora e se doe profundamente da súa vida pasada, e que arela reparar o mal que aos seus ten feito.

Don Xacobe - Bendito sexa Deus, e que peso me quita do cora-zón... Filla amada, filla amada... (*Chora*).

Remedios - Padre, padre, que esa emoción pódelle ser fatal.

Leandro - (*Emocionado tamén*) Déixao chorar, que o que chora alivia o seu mal.

Don Xacobe - E onde está ela, Abade, onde está?

Abade - Preto; non espera máis que o seu permiso para vir axeonllarse aos seus pés.

Don Xacobe - Ah!

Leandro - Como?

Remedios - Non, iso si que non. Denantes é preciso que demostre a verdade do seu arrepentimento.

Abade - Aquí irá demostrándoa día tras día.

Remedios - Aquí ten que vir coa virtude xa probada.

Abade - Iso é querer fecharlle as portas.

Remedios - Ademais, como Leandro sufriría a súa presenza?

D. Xacobe cae en fonda prostración.

Leandro - Non che preocupe iso, Remedios, que eu mañá volvo a desanda-lo camiño que aquí me trouxo.

Remedios - E por que?

Leandro - Porque o meu destino é ese.

Don Xacobe - (*Abstraído*) Todos queren marchar!

Abade - Non, D. Xacobe, que María Rosa quere volver.

Don Xacobe - (*Nun arranque*) Por que non vén xa?

Abade - Agora mesmo. (*O Abade sae pola porta do segundo término da esquerda, e todos quedan suspensos. Ao pouco tempo volve case arrastrando a María Rosa tremente de medo e emoción*). Aquí a tendes.

Leandro - (*Retirándose atrás*) Oh!

Don Xacobe - (*Erguéndose súpeto e abrindo os brazos*) Miña filliña!

María Rosa - (*Facendo ademán de correr aos brazos do pai.*) Pai querido!

Remedios - (*Póndose, enérxica e dura, diante de don Xacobe*) Arreda, e non lixes coas túas caricias as brancas canas do meu pai.

María Rosa - Ai! (*Derrúbase e o Abade recóllea nos seus brazos. D. Xacobe tapa a cara coas mans e cae no seu asento. Leandro maquinalmente, chégase ao Abade e a María Rosa*).

Abade - Enriba dos meus brazos cae esta desgraciada vítima dunha virtude rixida e mal entendida, e eles soste-rana e axudarana a facer o seu viacrucis.

*Óese salaiar a D. Xacobe e Remedios imperturbábel, se-
gue diante del.*

Leandro - (*Pálido, trémulo coma o que sofre unha emoción pro-
funda, pausado e solemne*) María Rosa, (*Ao ouvílo, esta
ergue a cabeza e queda chea de asombro, fixamente mi-
rándoo*) noutros días mellores, denantes de eu ser cativo,
xureiche que sería capaz de da-la vida por ti. Hoxe, que te
vexo triste, humillada e abandonada, volve o meu corazón
a bater namorado e os meus brazos ábrense para estreit-
tarte contra o meu peito. (*Abrindo os brazos e indo cara
a ela*) Ven!

María Rosa - (*Caendo nos brazos del*) Leandro!

Abade - (*Bendícíndoos*) Grazas, meu Deus.

Remedios - (*Retirándose contrariada a un lado*) Que vergonza!

Don Xacobe - (*Que se ergueu lixeiro coa sorpresa*) Meus fillos!

Cae o pano.

Un caso complicado
Comedia en dous actos,
de Leandro Carré Alvarellos

*Escrita expresamente para Toxos e Froles
a cuxa enxebre agrupación a adica o autor.*

A Coruña, novembro-décembro de 1922

Personaxes

Cecilia, noiva de Feliciano e irmá de Engracia,
ambas fillas de don Bonifacio, señor dun xenio condenado.

Lucas, criado da casa, pillabán de conta.

Feliciano, noivo de Cecilia, un infeliz,
fillo de Bruno, o escribán do xulgado.

Don Modesto, o xuíz, moi petulante

Severino, alguacil do xulgado.

Época actual. Lugar da acción,
unha vila calquera de pouca importancia.

Acto primeiro

U nha sala na casa de don Bonifacio, con pretensións de señores de vila de pouca importancia, e con pouco gusto. É noite. Lámpada acesa.

Escena I

Lucas e Feliciano. Ao se erguer o pano a escena está baleira. Lucas asoma a cabeza pola porta do foro, logo entra e mira polos laterais, volve ó foro, e con voz queda chama.

Lucas - Señorito, señorito; pode entrar.

Feliciano - *(Con medo)* E non virá don Bonifacio?

Lucas - Non señor: destas horas está no casino xogando a súa partida co señor xuíz.

Feliciano- Ai, dígoche, Lucas, que... eu non sei como o pasarán os que están en capela para seren axustizados; pero non coido que estean máis desacougados do que eu estou.

Lucas - Señorito, por Deus! que vostede non agarda polo verdugo, senón pola noiva, e hai algunha diferenza!

Feliciano -Pero se vén don Bonifacio e me pilla!

Lucas - Daquela seica era mellor o do garrote que, ao menos, o non faría padecer tanto.

Feliciano - Sería horrible!

Lucas - Eu non me quixera ver no seu peleslo. Ai, iso non!

Feliciano - Case estou por volver por onde vin.

Lucas - E que diría a señorita Cecilia?

Feliciano - Tes razón. Que situación, Deus santo! Se ao menos tiver onde me agachar nun caso de perigo.

Lucas - Como non sexa debaixo do sofá... Mais non perdamos tempo, vou avisar a señorita.

Feliciano - Vai, e... que non tarde.

Lucas - Axiña virá (*Vaise Lucas esquerda*).

Feliciano - (*Preocupado*) Onde podería agacharme? Porque teño medo que veña, e se vén, mátame.

Escena II

Feliciano e Cecilia.

Cecilia - (*Pola esquerda*) Feliciano!

Feliciano - Ce... Cecilia!

Cecilia - Así me gusta, home, que sexas afoutado... É un pouco perigoso isto, sabes? porque se papá chega e te pilla aquí, figúrate, co xenio que ten, mátate!

Feliciano - Iso... iso mesmo pensei eu... así que é mellor... Adeus Cecilia... xa... xa che escribirei (*Iniciando a saída*).

Cecilia - Como! Vaste?

Feliciano - Non dis que o teu pai...?

Cecilia - Tes medo?

Feliciano - Direiche, medo... precisamente medo, non; mais, podendo evitarche un desgusto... algo desagradábel...

Cecilia - Pero non virá, sabes? Ó menos até... que sei en que horas, hai partida no casino.

Feliciano - Oes, e se viñera, por casualidade, por unha causa calquera, eu...

Cecilia - Repoñerte a el? Non fagas tal: esnaquizaríate entre as súas mans de ferro, ou faría do teu corpo unha criba a balazos.

Feliciano - (*Senta sen alentos, suorento*) Cala, cala.

Cecilia - Comprendo como ten que che doer o que che digo, mais, chegado o caso, tes que te agachar e agardar caladiño o momento en que poidas fuxir.

Feliciano - Agacharme, si, agacharme; mais, onde?

Cecilia - É certo, non hai sitio. Tería que ser... pero, nun caso de apuro...

Feliciano - Onde, di?

Cecilia - No armario do noso cuarto, aquí, por esta porta. (*Lateral dereita*).

Feliciano - E estarei seguro?

Cecilia - Completamente; ademais que eu pecharei e gardarei a chave se for preciso; mais non hai por que se preocupar diso. Falemos do noso querer.

Feliciano - Ah, o noso querer! Xa ves se é grande o cariño que che teño, que non vacilei en cumprir o teu desexo de que viñera verte. (*Entusiasmo, paixón*).

Cecilia - Había tanto tempo que non falaba contigo!

Feliciano - Así, de palabra, é certo; mais non recibes tódolos días tres cartas miñas?

Cecilia - Si, pero...

Feliciano - Non veñen sempre as catro caras cheíñas de letra?

Cecilia - É certo, mais...

Feliciano - Non che digo decote que te quero; que ti es a luz dos meus ollos; o encanto do meu corazón; a meiga que me ten ameigado? (*Mequeiro*).

Cecilia - Así é, non obstante...

Feliciano - Pois, se cando amañece xa eu estou escribindoche, e ao mediodía volvo a che escribir, e novamente che poño

outra carta ao pór do sol, queres que denantes de me deitar aínda che escriba máis?

Cecilia - Non, non; máis cartas non.

Feliciano - Daquela?

Cecilia - Pero teño ganas de che falar e de ouvirte; de podermos palicar xuntos, dicindo coas bocas o que non se pode confiar aos papeis, ou o que non é posíbel entender neles; se viras que carraxe tomei esta mañá que non puíden descifrar parte da túa carta!

Feliciano - Ah! Si... Esta mañá... verás: estaba un pouco canso, e nervioso... escribín así...

Cecilia - E tes unha letra tan enrevesada... Sempre nos entenderemos mellor falando.

Feliciano - Oh!, iso si. Véndote, oíndote, esquézome de todo: da xenreira do teu pai, das súas ameazas... Ceciliña, Ceciliña, quéresme moito, non si? (*Cóllense as mans, con amor*).

Cecilia - Moito, Feliciano, moito.

Escena III

Os mesmos e Engracia.

Engracia - (*Na porta da esquerda*) Miren os señoritos que tranquilos!

Cecilia - (*Asustándose*) Ai!

Feliciano - (*Axeonllándose medoso, ergue os brazos suplicante*) Perdón, perdón!

Cecilia - (*Ao ver a irmá*) Que ganas de asustar a xente!

Feliciano - (*Sentando, desacougado, e alentando forte*) Ai! Outro susto así, e morro do corazón.

Engracia - Pois espíle home, que do corazón non morres; pero dun fungueirazo si.

Feliciano - (*Erguéndose supetamente*) Que dis?

Engracia - Que papá vén aí.

Feliciano - (*Espavorecido*) Virxe do Perpetuo Socorro!

Cecilia - Non mentes?

Engracia - Debe estar entrando no portal.

Feliciano- Por onde fuxo? Onde me meto?

Cecilia - Aquí, aquí, no armario (*Marchan os tres pola dereita, logo saen as dúas soas*).

Escena IV

Cecilia, Engracia e don Bonifacio.

Engracia - Pois aínda ben que eu o vin saír do casino, que senón...

Cecilia - Se soubera que está aquí Feliciano!

Engracia - Pobre del. Pero cala, que xa sinto a papá.

Bonifacio - (*Polo foro*) Que facedes aquí? Tedes algo que facer aquí, patela?

Este home non fala, roxe; e mais pasea con grandes zancadas; xesticula, semella que vai pegar a todo o mundo.

Cecilia - Nada, papá.

Bonifacio - E daquela? Centola, eu teño que rematar con isto!

Cando eu ordeno algo é para que se me obedeza, zoncho!
e o que non queira facer o que eu digo, patela, vaise correr mundo pola súa conta, centola!

Engracia - Papáño, estás malo? (*Moi compangueira*).

Bonifacio - Malo eu, retepolaina? Queriades que estoupase, zoncho?

Engracia - Non, papá, Deus nos libre! Pero como volviches de-
nantes do que adoitas...

Bonifacio - Veño cando me peta, centola! Non son eu o amo da casa, patela? Pois, retepolaina, ninguén ha de me pedir contas se entro ou saio, zoncho!

Cecilia - Non o pretendemos, papá.

Bonifacio - Non faltaba máis, centola! (*Parándose supetamente diante de Cecilia e mudando de ton*) Sabes a que vin?

Cecilia - Como non mo digas ti...

Bonifacio - (*Como unha fera*) A matar a ese monicreque que te persegue, patela! A me librar para sempre dese pesadelo, centola; a escarmentar ese cobizoso Bruno, chupatinta vil, que pretende casar o seu fillo contigo, contigo, retepolaina! Eu dareille a el, centola! Xa lles demostrarei que comigo non se enreda, zoncho! (*Cecilia ás primeiras palabras caeu medio desmaiada no sofá, Engracia reanímaa*).

Engracia - Papá, por Deus, calquera que oíra...

Bonifacio - Oiría verdade, patela, que hei de o matar como hai Deus!... Se isto é un inferno; se até non podo xogar tranquilo a miña partida de dominó, centola, e teño que rematar isto dunha vez, retepolaina!

Cecilia - Papáíño, por que te pos así? Feliciano é un bo rapaz...

Bonifacio - Que? Estás tola, patela! Un bo rapaz, un bo rapaz...! Pero, zoncho, queres o home para pasa-la vida facéndolle meiros ou para o poñer nun altar? Centola! Os homes débense buscar fortes para o traballo e listos para ver os negocios, que a vida tamén é dura, patela! (*Volve a se parar diante de Cecilia, e mudando de ton*) E sabes o que me dixeron agora no casino?

Cecilia - Non sei, papá.

Bonifacio - (*Ruxindo*) Pois nada menos que, na miña ausencia, vén o imbécil ese a rondar a casa, a rondar a casa, retepolaina! para embobalicarte, zoncho; para dicirche catro parvadas a ver se te pillas, centola! E iso non o consinto eu,

zoncho! E agora mesmo voulle furar o peello con perdi-
góns para que saiba quen son eu, patela!

Engracia - Papaiño, non te comprometas!

Cecilia - Papá, que ao mellor o matas, e despois...

Bonifacio - Que, centola? Perdería algo a humanidade? Pois ma-
talo hei, zoncho! Non, que crío eu as miñas fillas para dar-
llas a un parvo, centola! (*Sae pola esquerda, berrando e
bufando*).

Escena V

Cecilia, Engracia e Feliciano.

Cecilia - Ai, Engraciña da miña vida! Que desgraza tan grande!
(*Abrázase a ela choricando*).

Engracia - Nada de saloucos; enxoita as bágoas e alenta forte, que
este é o único momento en que podes salvar a Feliciano.

Cecilia - E papá?

Engracia - Mentres examina a carabina e a carga, hai tempo para
que o teu noivo fuxa.

Cecilia - Tes razón; vouno chamar (*Diríxese á dereita*).

Engracia - Axiña, axiña.

Feliciano - (*Na porta da dereita, moi pálido*) É inutil; oíno todo
(*Desalentado*) Non hai salvación para min.

Cecilia - Feliciano, fuxe, rógocho eu, fuxe! Por min, polo noso
amor!

Engracia - (*Na porta da esquerda, vixiando*) Lixeiro, que aínda
é tempo.

Feliciano - (*Encamiñase ao foro, trememente, dende a porta vólve-
se e di*) Adeus, se non nos vemos máis, lembra que morrín
polo teu querer!

Cecilia - Adeus, Feliciano... (*Emocionada*).

Engracia - (*Impaciente*) Que facedes? (*Feliciano desaparece. Cecilia bótase nos brazos de Engracia*).

Cecilia - Ai, irmá, que desgraciada son!

Engracia - Pobre Cecilia! Pero, acouga, nada pasará...

Neste instante óense dous tiros. Cecilia arrédase de Engracia, espavorecida.

Cecilia - Oíches? Matouno, matouno! (*Cae no sofá saloucando*).

Engracia - Pobre Feliciano! (*Vai ao pé da irmá, aloumiñaa*) Veña, non te desesperes así como así, o coitado era parvo... e o que sobran son homes que queiran... arrecadar os nosos cartos.

Cecilia - (*Enxoiando as bágoas*) Non, se por el non choro... pero xa verás, agora andaremos en linguas; e as do boticario, coa envexa que nos teñen, sabe Deus o que inventarán.

Engracia - Bah! Xa lles taparemos a boca... Vou ver o que fai agora papá (*Sae*).

Cecilia - Papá! Ben que ten influencias dabondo para se librar do cárcere; mais así e todo, non nos traerá isto algunha molestia? Que fastidio! Se ao menos houbera na vila un diario e viñeran os periodistas para face-la información... Daquela si que habían de rabiarse as boticarias, porque había inventar unha historia máis linda...

Escena VI

Cecilia e Lucas, polo foro.

Lucas - (*Finxindo desesperación*) Señorita, ai señorita, da miña alma, que desgraza tan grande.

Cecilia - Cala, home, cala; non me atormentes máis, co apenas que xa estou (*Con voz chorosa*).

Lucas - Deixouno seco!

Cecilia - Pobriño! (*Chora*).

Lucas - Pero, señorita, non está ben deixalo así deitado no curral; hai que recollelo, agachalo, a ver se podemos despistar a xustiza e liberarnos do castigo.

Cecilia - Ti coidas...?

Lucas - Agachámolo e ninguén sospeitará de que está aquí; pola miña parte, coma se fose mudo.

Cecilia - Mais, onde o metes? Como non o botemos no pozo

Lucas - Despois non poderíamos beber. O máis seguro é aí, no seu cuarto.

Cecilia - No meu cuarto! Non, que horror!

Lucas - É onde ninguén cavilará que poida estar... E non perdamos tempo, señorita, que os tiros puideron ser ouvidos por moita xente e non tardarán en vir os curiosos, nin a xustiza, e polo ben do seu pai...

Cecilia - Por papá?

Lucas - Aí, pódeno mandar á cadea para toda a vida, ou aforcalo... que o señor xuíz sempre perde a partida do casino e quereríase desquitar xogándolle estoutra ó meu amo xa que ten ocasión.

Cecilia - Que me dis?

Lucas - De sorte que non perdamos tempo...

Cecilia - Pois si, si, traino; agacharémolo...

Lucas - Axúdeme vostede.

Cecilia - Eu? Que horror! Iso si que non.

Lucas - Eu só non sei se poderei.

Cecilia - Fai un esforzo; eu recompensareite.

Lucas - (*Aparte*) Diso se trataba. (*Sae polo foro*)

Cecilia - Que bo e que leal é este rapaz.

Escena VII

Cecilia, Lucas e Feliciano.

Cecilia - (*Senta, logo volve a se erguer*) Ai, estou desacougada, nerviosa...

Lucas - (*Que trae ao lombo o corpo inanimado de Feliciano, póusao no chan, e rexístralle disimuladamente os petos*) Pesaba ben o condenado, iso que non tiña máis que dous patacos, pouco señor era!, Deu-lo perdoe.

Cecilia - Pobre! Pensar que hai un instante estivo aquí cheo de vida, desbordante de amor, e agora non é máis que un farrapo...

Feliciano - (*Rebulindo*) Ai, miña nai!

Lucas - Fala!

Cecilia - Está vivo!

Feliciano - (*Senta no chan, refrega os ollos*) Onde estou?

Cecilia - (*Axeonllándose a carón del*) Aquí, Feliciano, comigo.

Feliciano - (*Tomándolle as mans*) Ai Cecilia da miña vida, coidei non che volver a falar máis!

Cecilia - Pero onde estás ferido?

Feliciano - (*Palpando todo o corpo*) Non sei, non sei...

Lucas - (*Ollando pola esquerda*) Aí vén o amo!

Cecilia - Axiña, aquí, no meu cuarto. (*Feliciano érguese a escape e métese no cuarto da dereita, que pecha Cecilia*).

Lucas - (*Aparte*) Ben, se saben que foi a min a quen lle ceibaron o tiro, non se arma pequena.

Cecilia - Polo de agora está salvado... mais é preciso avisar un médico para curalo.

Lucas - Para que? Cando non morreu xa, non hai medo, que non lle ha pasar mal ningún.

Escena VIII

Cecilia, Lucas e don Bonifacio.

Bonifacio - Retepolaina! Que fas ti aquí? Vou coller un pau, zoncho, e verás se te vés meter onde non te chaman, centola!

Lucas - É que... a señorita Cecilia.

Bonifacio - A señorita Cecilia que rece pola alma dese monicreque, zoncho! que é o mellor que pode facer.

Cecilia - Papá, papaiño, que dis?

Bonifacio - Que Feliciano xa non pertence ao mundo dos vivos, retepolaina! Non oíches? mateino, patela! e ben morto está, centola!

Cecilia - Ai, papaiño que desgraza (*Choricando*).

Bonifacio - Carestos, non me choriquees ti agora, zoncho, que iso si que o non soporto eu, patela!

Lucas - Ai señor meu amo, e non ha chorar a señorita? Agora virá a xustiza e...

Bonifacio - E que, centola? Non ten un dereito a quitar de diante un parvo importuno, zoncho? Non ha librar un as fillas de babecadas que lles poden facer perde-lo creto, retepolaina? E abonda! Deixádeme só, centola, deixádeme só, ou mañá hai que facer un cemiterio novo, patela! (*Saen Lucas e Cecilia, el polo foro; ela pola esquerda. Bonifacio, bufando máis que un touro, senta*) Ben, xa está feito, mateino, e agora? Está ben que por culpa dun parvo se vexa un home coma min metido nun caso así? Que fago eu agora, zoncho? (*Érguese e pasea desacougado*) Polaina, retepolaina!

Escena IX

Bonifacio e Bruno.

Bruno - *(Na porta do foro)* Podo entrar?

Bonifacio - Adiante... Anda, o pai... centola, que situación! *(Queda cortado)*.

Bruno - *(Desacougado)* Disimule, meu señor don Bonifacio... Eu son pai, e o que me dixeron... se fose certo!...

Bonifacio - Eu que sei o que lle puideron dicir *(Moi amábel)* Pero sente, amigo, sente *(Ofrécelle unha cadeira)*.

Bruno - Eu non sei, estou tolo *(Asónase forte, logo limpa as bágoas)* Un pai... o sentimento... hai noticias...

Bonifacio - *(Sen se poder conter bótalle os brazos entenrecido)* É xusta a dor; tamén eu non podo... non sei finxir... choremos xuntos a desgraza...

Bruno - *(Arredándose supetamente)* Oh! Infame! Oh! desalmado, traídor, canalla, asasino! *(Mudando a indignación en tenrura, choroso)* Xustiza, xustiza!

Bonifacio - Por Deus, amigo Bruno, acougue... Centola, non desespere! Que... zoncho, eu...

Bruno - Meu fillo, covarde, asasino, onde está meu fillo?

Escena X

Os mesmos e don Modesto.

Modesto - *(Polo foro)* Ah! Ben, ben, están xuntos; ben, ben moi ben! Podo entrar?

Bonifacio - *(Amabilísimo)* Señor xuíz; meu querido amigo...

Bruno - *(Suplicante)* Señor xuíz! Xustiza!

Modesto - Calma, calma... calen. Agora é cando máis acougo precisan ambos. Eu represento a liña recta; nin me inclinarei

do lado do amigo, nin me deixarei levar da indignación dun pai. Poñerei a balanza no fiel. Pesarei os cargos e descargos con toda equidade, e unha vez atopado o culpábel, o fío da tallante espada da lei cumprirá a sentenza de acordo ao articulado correspondente do código penal. A xustiza é a rectitude mesma, e eu, como representante da xustiza...

Bruno - Matoume o fillo, señor xuíz, e...!

Bonifacio - Querido amigo, créame que...

Modesto - Non nos apresuremos. Imos por partes. A xustiza ten que ir amodo, camiñando por pasos contados pero seguros. O partir dun falso principio pódeme facer errar, e a xustiza non debe de se expoñer a ser errada; por iso as probas... É verdade, hai probas?

Bruno - Probas! Toda a vila sabe que don Bonifacio matou o meu fillo!

Modesto - Pero viu, presenciou a vila enteira esa morte? Porque doutra sorte, como testemuñar o que non viron, o que non presenciaron? Imos ver: primeiro, onde está o cadáver?

Bruno - Si, si, eu quero velo tamén...

Bonifacio - (*Aparte*) É certo, onde estará? Non aparece, non pode aparecer.

Modesto - Que non aparece? Ben, ben, isto complicase: así me gusta! Admirábel!!

Bruno - Señor xuíz!

Modesto - Estamos en que o cadáver desapareceu... estupendo!

Bonifacio - Pero, meu amigo...

Modesto - Aventuro que o acusado nega... non si? Nega que cometeu o crime...

Bonifacio - Eu...

Modesto - O caso complicase, complicase!... (*Refregando as mans, alegre*) Canto gozo eu con estas cousas, con estes misterios indescifráveis! Pero o meu claro talento logrará descifrar o

enigma; tódolos detalles do asunto irán aparecendo nítidos a medida que as deducións irrefutábeis me sirvan para atar tódolos cabos... Canto gozo! Como me gusta entender nun caso complicado!

Bruno - Pero, señor xuíz, se non hai dúbida de que este home é o asasino.

Modesto - Quen sabe! A ciencia policial non está ao alcance de todos... Ben, encomenzaremos as dilixencias... Vou interrogar a tódolos da casa. Que se presenten todos.

Bonifacio - Un instante; vounos chamar.

Bruno - O que quere é fuxir! Non, non, dende aquí pode chamalos.

Modesto - Chame; chame.

Bonifacio - Cecilia, Engracia, Lucas, vide todos!

Modesto - Trémelle un pouco a voz, é un detalle!

Escena XI

Os mesmos e Engracia, Cecilia e Lucas.

Engracia - Aquí estamos.

Cecilia - Que é?

Lucas - Presente!

Modesto - Non hai máis xente na casa?

Lucas - Polo de hoxe, non señor.

Modesto - Ben. Dígame (*A Engracia*) Vostede primeiro: viu, presenciou a suposta morte de Feliciano?

Engracia - Eu, non señor.

Modesto - E o corpo, o cadáver, viuno?

Engracia - Non señor.

Modesto - Non sabe se efectivamente morreu?

Engracia - Non señor!

Modesto - Ben, moi ben. Agora vostede (*A Cecilia*) Viu, presenciou...?

Cecilia - Non señor, non; nin vin, nin sei nada diso.

Modesto - Non se precipite... tempo hai, e as respostas deben ser dadas unha por unha a cada pregunta que eu faga; porque a orde é o primeiro...

Cecilia - É para que non se moleste tanto.

Modesto - Ben, ben; por se tratar de vostede... (*A Lucas*) a ver ti agora...

Lucas - Eu tampouco lle sei nada.

Modesto - Por orde, home, por orde. Primeiro: viu, presenciou...?

Lucas - Xa lle dixen que nada, señor.

Bruno - Mais o meu fillo recibiu un tiro... Cónstame que foi morto hoxe ao pé desta casa... Os tiros oíronse en toda a vila, e a xente dicía...

Modesto - Pero onde vai o cadáver, quen o viu?

Bruno - Agacharíano para facer ver que non hai tal crime.

Lucas - E mais iso poida que sucedese...

Modesto - Cala! Ninguén che pregunta agora.

Lucas - Mais, señor, se ninguén da casa o viu; se ninguén lle tocou...

Modesto - Que te cales digo!

Lucas - Calarei, señor, calarei; pero xa verá como ó final cando o señor Bruno chegue á casa alí estará o fillo agardándoo.

Bruno - Será posíbel? Vou ver.

Escena XII

Os mesmos e Severino.

Severino - *(Na porta do foro, amosando unha blusa de home, vella, manchada de sangue e mollada)* Señor xuíz; ao esculcar pola horta, atopamos mesmo debaixo dunha ventá as verzas tronzadas como se alí caera algunha cousa de peso, e despois, no pozo apareceu isto.

Modesto - Vitoria! Esta é unha proba irrefutábel.

Bonifacio - *(Aparte)* Que será iso?

Bruno - Negará agora? Oh! meu fillo! meu fillo!

Lucas - *(Aparte)* A miña blusa; a ver se por unha cousa descubren outra, pobre de min se tal sucede.

Bruno - Xustiza, señor xuíz, xustiza!

Modesto - Farase. O cabo da liña, atopouse; xa iremos desenleando a madeixa... Que contento estou! Que contento!

Cae o pano.

Acto segundo

A mesma sala do primeiro, e na mesma forma.

Escena I

Don Bonifacio e don Modesto. Don Modesto está sentado ante unha mesiña na que ten un enorme protocolo de papeis que repasa, escribe, anota. Don Bonifacio sentado no sofá.

Modesto - É asombroso, asombroso! Que caso máis complicado! Levo escritas cento corenta e cinco follas; teño un ferveiro de ideas, teorías, deducións... Non obstante aínda non dei cun raio de luz, non xurdiu a faísca que alumee cun lóstrego nas tebras da confusión. Por unha parte vos-
tede aparece libre de culpa...

Bonifacio - Eu ben lle dicía que a miña inocencia tiña que resplandecer.

Modesto - Non sei, non sei aínda, e perdoe. Nada pode asegurarse até o remate. É un caso complicado este como non vin outro igual! Primeiro, tódalas aparencias eran dun vulgar asasinato: por mal humor, por xenreira, por librar a unha filla dun cortexador de pouco mérito...

Bonifacio - Como que era un infeliz o tal Feliciano; un pobre diablo, e zoncho!, a miña filla merece un galán máis lanzal, de máis porvir e dunha posición segura, sólida, porque, centola! que ía facer a miña Cecilia con ese chupatinta? Coa man posta sobre o corazón, dígolle, señor xuíz, que eu... eu non... non intentei matalo, mais... por que non o hei dicir se é certo? Alégrome de que desaparecera, patela!

Modesto - (*Durante o parlamento anterior, don Modesto semella que fala, que pensa, que discute consigo mesmo sen prestar atención a don Bonifacio*) E o caso é que a blusa ensanguentada atopada no pozo é unha proba do asasinato; mais a desaparición do porco acabado de matar que había na bodega, desoriéntame...

Bonifacio - (*Estalando*) Esa é outra, zoncho! Roubarme o cocho acabado de matar! Retepolaina, se non sei como non toleo con tanto contratempo!

Modesto - E ben puidera ser que o ladrón do porco, quizais véndose sorprendido por Feliciano, que rondaba a casa dos seus amores, por se librar dunha acusación de vista, ou de ser pillado *in fraganti* matara o pobre rapaz...

Bonifacio - Se fose así, seica aínda lle daba as grazas ao que cargou co porco! E bo proveito!

Modesto - Tamén puidera dar que o mesmo que supoñemos morto fose un vivo, e que en vez de vir por unha rapaza levase un cocho... Esa sería unha razón para que desaparecese!

Bonifacio - Tamén o prefería! Mais, non zoncho, Feliciano era parvo; non era posíbel que concibise unha idea tan excelente. El quería a miña filla máis que a tódolos cochos da vila xuntos.

Modesto - É unha teoría... Mais, desbotarémola (*Risca un papel*) porque... a blusa que apareceu no pozo... como foi para alí? E logo, os tiros, quen disparou? Contra quen? Por que?... A miña cabeza dá máis voltas que un rodicio, e...

Bonifacio - (*Erguéndose*) Amigo Modesto, invítooo a tomar unha copa de coñac; é moi tarde xa, e por hoxe convenlle un pouco de acougo, e até algo que avive o maxín.

Modesto - (*Érguese*) Non me opoño, pois teño o pingallón pegado á gorxa de tanto falar, e os nervios como tirapedras en tensión.

Bonifacio - Pois o coñac daralle flexibilidade ás cordas nerviosas, e despegaralle o pingallón, e aínda quizais fará nacer no seu cerebro esa raioliña, esa chispa que pedía hai uns instantes.
Modesto - Se así fose... En todo caso, para facilitala, recuncaremos.

Saen os dous pola esquerda.

Escena II

Cecilia e Lucas.

Cecilia - *(Sae pola dereita, vai ao foro, paseniñamente, e chama quediño)* Lucas, Lucas!

Lucas - *(Polo foro)* Chs! Cale! Polo de agora aínda é cedo.

Cecilia - Se xa deron as tres!

Lucas - É cedo porque aínda está erguido o señor e mais está aquí o xuíz; hai que agardar a que nos deixen sós.

Cecilia - Despois non imos ter tempo para nada, logo vén o día.

Lucas - Descoide, tan axiña largue o señor xuíz e don Bonifacio se meta no seu cuarto, aviamos nós.

Cecilia- Non te descoides.

Lucas - Perda coidado... *(Sae pola dereita Cecilia)* despois de todo, a ti que estás con el, non se che debe face-lo tempo tan longo coma a min... *(Sae polo foro)*.

Escena III

Bruno. Que asoma por detrás do sofá onde estaba agachado.

Bruno - Quedei pampo co que acabo de ouvir! Quen o pensaría!... Agacheime aquí para ver se descubría o que don Modesto

non descobre, e atópome con que descubrín o que non agardaba... Isto complicase máis cada vez... Seica o xuíz ten razón, é un caso complicado. E quen había dicir que Cecilia, esa rapaza pola que o meu fillo perdeu a cabeza, teña estes diálogos co criado. Ai, que infeliz eras, Feliciano! Mais, xente vén (*Agáchase outra vez*).

Escena IV

Don Bonifacio e don Modesto. Pola esquerda.

Bonifacio - Agora descanse, meu amigo, e confiemos que o novo día traia luz dabondo para poder ver claro neste enrevesado asunto.

Modesto - E traerá, traerá, non o dubide. Xa teño desenvoltas duascenas tres deducións, e a cada paso vou atopando novas conclusións que me encamiñan a dar co cabo... Estamos xa chegando ao remate e descubrirei todo, todo! (*Outro ton*) Até mañá!

Bonifacio - Con Deus, meu amigo... (*Sae don Modesto polo foro*)
Ai, non podo máis! (*Senta con desalento, ceiba un gran suspiro, érguese e vaise paseniñamente pola esquerda*)
Por hoxe estou libre... Ben, agora ímonos deitar; mañá... Mañá será outro día! (*Mata a luz e vaise*).

Escena V

Bruno, que novamente se ergue.

Bruno - Ben; este é o culpábel, non teño dúbida; mais coido que o criado algo ha saber deste asunto. Interrogareino agora cando veña. (*Ocúltase*).

Escena VI

Bruno e Lucas. A escena está ás escuras, Lucas entra polo foro paseniñamente, diríxese á dereita, e cando chega preto da porta, Bruno, tamén caladiñamente, agárrao polo pescozo e apúntao cun gran revólver.

Lucas - Ai miña nai!

Bruno - Chs! Caladiño ou berras o último.

Lucas - Xa calo, mais...

Bruno - Non teñas medo. Soamente quero que me digas unha cousa, agora si, como non queiras dici-la verdade, xa podes facer conta que dende mañá encomezas a apodrecer baixo a terra.

Lucas - Deus me libre de tal!

Bruno - De ti depende. Conque dime... e di a verdade; e advírtoche que xa estou ao corrente de moitas cousas; sei que da adega desapareceu un porco, e sospeito que o porco foi o pago da desaparición do meu pobre fillo.

Lucas - Ai iso si que non señor!

Bruno - Rematemos: ou me dis quen matou o meu fillo ou morres agora mesmo!

Lucas - Señor Bruno, baixe o revólver por favor, que ao mellor se lle dispara...

Bruno - Pois di quen matou o meu Feliciano.

Lucas - Ninguén, señor; o seu fillo está tan vivo coma vostede e mais coma min.

Bruno - Que dis, non mentes?

Escena VII

Os mesmos e Cecilia.

Cecilia - (*Pola dereita*) Lucas, Lucas!

Bruno - Eh? Ah! Ela, ela, a noiva!

Lucas - (*Aparte*) A ver agora que facemos.

Cecilia - (*Con medo*) Quen está aí?

Lucas - (*A Bruno*) Cale, (*A Cecilia*) Eu, señorita.

Cecilia - Deitouse o meu pai?

Lucas - Deitou.

Cecilia- Daquela pode saír?

Lucas - Agarde un instantiño. Como non convén acende-la luz para que o señor non se decate, vou procurar un farol.

Cecilia- Non tardes (*Retírase da porta*).

Lucas - (*Aparte*) Agora... agora vou ver se arranxo o asunto do porco... e aínda algo máis. (*A Bruno*) Señor Bruno, vostede levou hoxe un susto de tódolos díaños por culpa do xenio de meu amo, e xusto é que agora teña recompensa cobrándolle a que lle fixo.

Bruno - Pero o meu fillo?

Lucas - Está na gloria de El-Señor.

Bruno - Lucas, ti que dis! Denantes falaches que non morrera.

Lucas - E non morreu, o que non quita para que estea tan a gusto que ben se pode dicir que está na gloria.

Bruno - Non te entendo.

Lucas - Máis claro? Pois ben, canto me dá se amaño o choio ó seu gusto?

Bruno - Pero, que é o que dis?

Lucas - Vaia chamar polo señor xuíz e veñan axiña os dous, xa verá despois como o meu amo non lle nega nada do que vostede lle pida... e xusto é que a min me faga un bo regalo.

Bruno - Eu perdo a cabeza... Ti quéresme enganar e vouche meter no corpo as sete balas do revólver.

Lucas - Deus non o queira...

Bruno - Búrlaste?

Lucas - Non me burlo, señor Bruno, e faga o que lle digo que non lle ha pesar (*Bicando a cruz dos dedos*) Por estas!

Bruno - Sexa! Mais se me enganas...!

Lucas - Descoide, que o ferro en augas aínda se pode tomar, mais en pílulas, non me cómpre.

Bruno - Veremos (*Sae polo foro*).

Escenas VIII

Lucas e Cecilia, logo Engracia e Bonifacio.

Cecilia - (*Dende a porta*) Lucas, Lucas, pero ti que fas?

Lucas - Estaba asexando; parecía que o señor... pero xa vou (*Ao facer que se dirixe á porta tropeza e derruba unha cadeira con grande estrondo*) Deus me valla!

Cecilia - Que fixeches?

Lucas - Un tropezo calquera o ten.

Engracia - (*Pola dereita*) Que pasou?

Cecilia - Unha cadeira que caeu.

Lucas - Como ía ás escuras...

Bonifacio - (*Pola esquerda, coa carabina na man, acende a luz*)
Alto todos! Que é isto? Vós! Que facedes aquí, centola? To-leastes todos, zoncho, ou toleo eu, patela?

Lucas - É que...

Cecilia - Foi...

Bonifacio - O demo que anda hoxe nesta casa, retropolaina, e todo o revira! Isto vai ser a fin do mundo, centola, porque eu,

zoncho, non podo consentir tales conciliábulos, patela, e vou quedar só a tiros, zoncho!

Engracia - Papá, por Deus, acouga; non ten nada de particular que...

Bonifacio - Que non ten nada, centola? Agora mesmo voulle pegar lume á casa, zoncho, para rematar dunha vez con tódalas argalladas que me tiran o xuízo, retepolaina...

Lucas - (*Aparte*) Esta é a miña. (*A Cecilia*) O señor seica toleou de verdade.

Cecilia - Papaiño.

Engracia - Papá querido.

Bonifacio - Xa é de máis, retepolaina, e hei poñer fin a tanta toleirada, zoncho: unha onza de chumbo, un pouco de lume, unha misa polas ánimas...

Cecilia - (*Abrazada a Engracia*) Ai, irmá, que desgraza, papá toleou, toleou.

Engracia - Ai si, si, pobre papá.

Cecilia - E pobres de nós.

Bonifacio - Que toquen as campás, que se enloite a vila, que os copleiros pinten con rubias cores a historia da desgraza e compoñan o medoñento romance... Isto remata, zoncho; isto desfaise en cinzas, retepolaina!

Lucas - Señorita, parécese ben ir buscar un médico... eu vexo moi mal o señor.

Cecilia - Ai si, si, Lucas.

Lucas - Pois vou nun instantiño. Entrementres, vostedes fáganlle algunha auguiña para o calmar, e traten de o convencer de que non pasou nada, senón que todo foi un mal soño que tivo e o puxo con certa aquela.

Engracia - Non é mala idea, así poida que acougue.

Cecilia - E faremoslle tila, si, un pouco de tila sentaralle ben.

Lucas - Pois, por un pouquiño. (*Sae polo foro*).

Bonifacio - Que arda todo, que non quede pedra sobre pedra!
Que ao ver a masa informe e requemada non se poida
dicir se aquí fixeron un auto de fe ou unha lumarada de
San Xoán! Retepolaina, e que sirva de escarmento para
futuras xeracións!

*Durante este parlamento, as rapazas están xuntas, abra-
zadas e medosas.*

Engracia - Que vai ser de nós, Cecilia.

Cecilia - Non sei... Pero... imos facer a tila?

Engracia - Si, imos...(*Saen as dúas pola esquerda*).

Bonifacio - Eh? Fóronse, deixáronme só? Uf! (*Senta*) Non podo
máis, non podo máis, son moitas cousas extraordinarias
as que me pasan para unha soa vez... (*Queda caviloso,
ao pouco adormece, e botando a cabeza atrás ronca le-
vemente*).

Escena IX

Bonifacio e Feliciano.

Feliciano - (*Sae paseniñamente pola dereita sen reparar en Bo-
nifacio*) Renaceu a tranquilidade, todo está calado; isto
é sinal de que podo saír... Cecilia non veu avisarme con-
forme prometeu, mais non agardo xa, teño medo que don
Bonifacio me... (*Bonifacio lanza un ronquido*) So... so...
socorro! (*Foxe espavorecido pola dereita*).

Bonifacio - (*Espertando sobresaltado*) Ah! Canalla! (*Ollando
arredor e véndose só*) Nada, estou so... Soñei... ou será a
conciencia que me acusa?

Escena X

Bonifacio, Cecilia e Engracia.

Cecilia - Toma papá, toma isto, ha sentarche ben. (*Ofrécelle unha bandexa na que trae unha cunquiña*).

Bonifacio - E que é isto?

Cecilia - O que pediches.

Bonifacio - Pedín eu algo? Ben (*Toma a cunquiña, bebe, fai unha carantoña e cospe*) Puah! Que porcallada me traedes aquí?

Engracia - Como dixeches que che fixeramos tila, fixemos té.

Bonifacio - Eu? Dixen eu iso? Pero se non me gusta a tila!

Cecilia - Pois debíala tomar: farache ben.

Bonifacio - E dis que a pedín eu?

Engracia - Si, papá.

Bonifacio - (*Pasa a man pola fronte, fai memoria*) Pois non me lembro.

Engracia - Claro, estabas un pouco...

Bonifacio - Que?

Cecilia - Un pouco excitado, nervioso.

Engracia - Tiveches un soño terríbel...

Bonifacio - Eu? Soñei eu?

Cecilia - Si, si. Soñaches, soñaches... que...que...

Engracia - Que tiñas dado morte ao noivo de Cecilia.

Bonifacio - (*Alentando forte*) Soñei iso? Soñei que dera morte... a... a Feliciano?

Cecilia - Si, papá.

Bonifacio - Pero, será posíbel... foi un soño?

Cecilia - Despois viña o señor xuíz...

Engracia - E mais o señor Bruno, que berraba: Xustiza! Xustiza!
Quero que o aforquen

Bonifacio - Soñei, soñei...

Escena XI

Os mesmos e Lucas.

Lucas - *(A Cecilia)* Non puiden dar co médico.

Cecilia - Paréceme que xa non é preciso; estamos poñendo en práctica a túa idea e...

Lucas - Vai ben?

Cecilia - Como unha seda.

Engracia - De maneira que, despois de tomar isto pódeste ir tranquilo para a cama e durmir... durmir como un bendito, que non hai tal morte nin medo a nada malo.

Bonifacio - Dubido, xa dubido... Ah! Pero hai un medio, un medio de me convencer se é certo o que dis ou se me enganades... o porco! Se o porco está no seu sitio é que soñei... Se non está...

Lucas - Vállame Deus, señor meu amo! E como vai estar o porco, se vostede mesmo mo mandou levar pola tardiña ao convento das monxas Clarisas?

Bonifacio - *(Dando un pulo)* Eh? Que dis? Mandeiche eu levar o porco ao convento?

Lucas - E aquí están as señoritas que ouviron o recado, non si?

Cecilia - É certo, papá.

Bonifacio - Pois cada vez entendo menos isto.

Cecilia - Vaite deitar, anda, vaite deitar, que xa é moi tarde.

Bonifacio - Será posíbel, será posíbel?

Escena XII

Os mesmos, don Bruno e don Modesto.

Modesto - Entón, hai novidade?

Bonifacio - (*Rebentando*) Ah! O xuíz, o xuíz, ben sabía eu que me enganabades. Foi certo, foi certo! (*Senta desesperado no sofá, cobre a cara coas mans. As fillas rodéano*).

Modesto - (*A Bruno*) Pero que significa isto?

Bruno - Isto quere dicir, señor xuíz, que o culpábel tarde ou cedo se descobre.

Modesto - Oh! Iso xa o sei. E asegúrolle que eu non deixarei de o descubrir... Pero tamén lle podó asegurar que este home é inocente... é un inocente a pesar do seu aire de fera, de criminal. A pesar de que as aparencias o poderían condenar... é un inocente... (*Quedan calados ollando compasivos o grupo, tamén silencioso, do pai e as fillas*).

Lucas - (*Aparte*) Agora é a ocasión, rematemos. (*Vai á porta da dereita e chama quedaño*) Señorito!

Escena derradeira

Os mesmos e Feliciano. Aparece Feliciano, dá dous ou tres pasos e queda atónito ao ver tanta xente. Bruno corre a el e abrázao.

Bruno - Fillo!

Bonifacio - (*Erguéndose furibundo*) Ah! Era certo, soñei, aínda que o espertar é máis terríbel que o soño; pero agora si que o mato de veras! (*Quérese botar a el para afogalo. Don Modesto terma del*).

Modesto - Que vai facer, meu amigo?

As dúas rapazas están xuntas, mirando con medo o que pasa.

Bonifacio - Déixeme, déixeme (*Loitando para se ceibar*) Isto é de máis! Todo o seu porco sangue derramado é pouco para lavar o chapapote que envorcou hoxe sobre a miña casa...

Modesto - Sosegue, amigo... e confíe na xustiza se hai que castigar algún delito... A violación de morada co agravante de nocturnidade...

Bruno - (*A Bonifacio*) Non desespere, que todo pode ter amaño con boa vontade, e pola miña parte...

Feliciano - (*Agachándose detrás do pai como para se librar dun posíbel trompazo*) Despois de todo, a culpa non foi máis que de vostede; porque eu non vin aquí por mal...

Bonifacio - E foi miña a culpa?

Feliciano - Vostede quíxome matar. Trouxéronme aquí sen coñecemento.

Bonifacio - Iso xa, pois se eu chego a ter coñecemento diso non viñas para aquí, senón que ías parar ao inferno!

Modesto - Daquela os tiros?

Feliciano - Foron disparados contra min co ánimo de me trasladar ao mundo dos espíritos.

Bruno - Ve, don Modesto, como eu dicía verdade?

Modesto - En parte, en parte; que probado está tamén que don Bonifacio non matou o seu fillo.

Feliciano - Pero as ganas...

Bonifacio - (*Ruxindo*) Xa as satisfarei! Xúrocho! E desta vez non ha ser tan á lixeira! Asegurareime ben, zoncho, non me ha fallar!

Modesto - Home, por favor, non diga iso. Quen perdería máis? Lémbrese da súa filla, que ben probado ten diante de todos nós o moito que quere a este rapaz.

Bruno - Eu esquecerei todo.

Bonifacio - Que di ese home? Que vai esquecer vostede?

Bruno - O que pasou.

Feliciano - E pola miña parte, en vista da oposición á morte que me fai o pai, e para evitar maiores desgustos, renunciarei ao querer de Cecilia.

Bonifacio - Renunciar? Agora mesmo lle dis cando casades ou má-tote, centola! Esfólote vivo! Pois non faltaba máis, zoncho!

Feliciano - Daquela?

Bonifacio - Agora xa... que facer, se vexo que vos queredes de verdade? Haberá que casalos!

Bruno - Non me opoño.

Feliciano - Ai, Ceciliña, que felicidade! (*Colléndose das mans moi ledos*).

Cecilia - Que felicidade, Feliciano.

Lucas - (*A Bruno*) Non se esquecerá do prometido?

Modesto - E ben? En que parou todo? Xa dicía eu que para o meu claro talento, por moi complicado que fose o caso, había resplandecer como a luz do sol!

Cae o pano.

